

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı
Psikolojik Danışma ve Rehberlik Programı

ÇOCUKLAR İÇİN DAVRANIŞ DEĞERLENDİRME KONTROL LİSTESİNİN
AZERBAYCAN KÜLTÜRÜNE UYARLANMASI

Nermin OSMANLI

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2019

Liderlik, araştırma, inovasyon, kaliteli eğitim ve değişim ile

Daha ileriye... En İyeye...

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı
Psikolojik Danışma ve Rehberlik Programı

ÇOCUKLAR İÇİN DAVRANIŞ DEĞERLENDİRME KONTROL LİSTESİNİN
AZERBAIJAN KÜLTÜRÜNE UYARLANMASI

ADAPTATION OF CHILD BEHAVIOUR CHECKLIST TO AZERBAIJAN CULTURE

Nermin OSMANLI

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2019

Kabul ve Onay

Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğüne,

Nermin OSMANLI'nın hazırladığı "Çocuklar İçin Davranış Değerlendirme Kontrol Listesini Azerbaycan Kültürüne Uyarlanması" başlıklı bu çalışma jürimiz tarafından **Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı, Psikolojik Danışma ve Rehberlik Bilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi** olarak kabul edilmiştir

Jüri Başkanı Prof. Dr. İbrahim YILDIRIM

Jüri Üyesi (Danışman) Prof. Dr. Tuncay ERGENE

Jüri Üyesi Doç. Dr. Arif ÖZER

Jüri Üyesi Dr. Öğr. Üyesi Gülden BİLAL

Jüri Üyesi Dr. Öğr. Üyesi. Özlem HASKAN AVCI

Bu tez Hacettepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'nin ilgili maddeleri uyarınca yukarıdaki jüri üyeleri tarafından 24 / 06 / 2019 tarihinde uygun görülmüş ve Enstitü Yönetim Kurulunca ..... / ..... / ..... tarihinde kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Ali Ekber ŞAHİN
Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürü

Öz

Bu araştırmanın amacı, 6-18 yaş Çocuklar İçin Davranış Değerlendirme Ölçeği'nin (Uşaqlar Üçün Davranış Dəyərləndirmə Şkalası) (CBCL 6-18) Azərbaycan kultürünə uyarlınmasıdır. Araştırmanın örneklemini, 1. sınıftan -11. sınıf düzeyine kadar ortaokullarda öğrenim gören, 6-17 yaşları arasındaki 1232 (630 kız, 599 erkek) çocuk ve ergenden oluşmaktadır. CBCL'in Azerbaycan Formundan elde edilen verilerin kuramsal model tarafından açıklanabilme gücü doğrulayıcı faktör analiziyle (DFA) incelenmiştir. Birebir ile ilişkili sekiz faktörlü alternatif model için RMSEA uyum indeksi .09, Karşılaştırmalı Uyum İndeksi (CFI) CBCL Azerbaycan formu için .93 olarak hesaplanmıştır. Bir sıra uyum/uyumsuzluk indeksin birlikte değerlendirildiği modelin kabul edilebilir uyuma sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. İç tutarlılık katsayıları Toplam Problemler için .94, İç Yönelim .87 ve Dış Yönelim için .87 olarak hesaplanmıştır. Ampirik temelli problem alt testleri için hesaplanan iç tutarlılık katsayıları ise .62 ile .86 arasında değişmiştir. Ölçeğin kız-erkek öğrenciler ve 6-11/12-17 yaş için sendrom alt testlerinin toplam puanla olan korelasyonları hesaplanmış, kız ve erkek öğrenciler ve 6-11/12-17 yaş grupları için pozitif yönde ve anlamlı ilişki bulunmuştur ($p < .05$). Toplam Problem ile bütün sendrom alt testleri arasında korelasyonlar erkek öğrenciler için .68-.88, kızlar için ise .67-.88 aralığındadır. Bununla birlikte, Anksiyete/Depresyon, Sosyal İç Dönüklük/Depresyon ile İç yönelim, Saldırgan Davranışlar, Kurallara Karşı Gelme Davranışı problem alt testleri ile Dış Yönelim arasında güçlü ilişki ($r > .70$) olduğu saptanmıştır. Erkek çocukların Dış Yönelim ve Saldırgan Davranışlar alt testlerinde kızlardan anlamlı olarak daha yüksek ortalamaya sahip olduğu tespit edilmiştir ($p < .05$). Kız çocukların Sosyal İç Dönüklük/Depresyon ve İç Yönelim, erkeklerin ise Sosyal Sorunlar ve Düşünce Sorunları puanlarının yaşla birlikte artış gösterdiği, erkekler için Sosyal İç Dönüklük/Depresyon ve İç Yönelim puanlarının düştüğü belirlenmiştir ($p < .05$).

Anahtar sözcükler: Psikolojik Danışma ve Rehberlik, Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı, Azerbaycan, CBCL, Psikolojik Test Geliştirme ve Uyarlama.

Abstract

The aim of this study is to adapt the Child Behavior Checklist (CBCL 6-18) to Azerbaijan culture. Study group of the research is consist of 1232 (630 female, 599 male) children and adolescents between the ages of 6-17 studying in classes 1 to 11 in Azerbaijan. The ability to explain the data obtained from Azerbaijani Version of CBCL by theoretical model was examined by confirmatory factor analysis (CFA). The RMSEA index was calculated as .09 for the one-dimensional alternative model and Comparative Fit Index as .93 for CBCL Azerbaijani Version. It was concluded that the alternative one-dimensional model, where a series of indexes were evaluated together, has an acceptable fit. Internal consistency coefficients were calculated as .94 for Total Problems, .87 for Internalization and .87 for Externalization. The internal consistency coefficients for the empirically based problem subtests varied between .62 and .86. Correlations with total score of total syndrome subtests of the checklist were calculated for female and male students and 6-11/12-17 ages, and a positive and significant correlation was found for female and male students and 6-11/12-17 age groups ($p < .05$). The correlations between the Total Problem and all syndrome subtests ranged from .68 to .88 for boys and .67 to .88 for girls. Furthermore, a strong correlation ($r > .70$) between Anxiety/Depression, Social Withdrawn/Depression and Internalizing Problems and between Aggressive Behavior, Delinquent Behaviour problem subtests and Externalizing Problems, was detected. It was found that Externalizing Problems and Aggressive Behavior subtests of boys has a significantly higher average than girls ($p < .05$). It was concluded that the scores of Social Withdrawn/Depression and Internalizing Problems of girls and Social Problems and Thought Problems of boys increases, and Social Withdrawn/Depression and Internalizing Problems scores of boys decreases as the age increases.

Keywords: Psychological Counseling and Guidance, Child and Adolescent Mental Health, Azerbaijan, CBCL, Psychological Test Development and Adaptation.

Teşekkür

Yüksek Lisans süreci boyunca yurt dışında eğitim almanın zorlukları ve hedeflerim konusunda beni en iyi anlayan, meslek hayatımda bana model olan, bilgi ve deneyimleriyle bana rehberlik eden, hiçbir konuda desteğini esirgemeyen ve teşvik eden, eğitim hayatımda zorlukların üstesinden gelmemde bana kolaylıklar yaratan akademik danışmanım Prof. Dr. Tuncay ERGENE hocama minnettarım.

Araştırma yöntemleri ve istatistik bilgisiyle ufkumu açan, bana yeni donanımlar kazandıran, işinin yoğunluğuna rağmen geç saatlere kadar bana öğretmekten yorulmayan, her ihtiyacım olduğunda yanımda olduğunu hissettiren değerli Doç.Dr. Arif ÖZER hocama teşekkür ediyorum.

Tez savunma jürisinde yer alan değerli hocalarım Prof. Dr. İbrahim YILDIRIM, Dr. Öğr. Üyesi Gülden BİLAL, Dr. Öğr. Özlem Haskan Avcı'ya görüş ve önerileri ile sağladıkları katkılardan dolayı teşekkür ederim.

Her zaman olduğu gibi tez sürecinde de beni hep destekleyen, motive eden, yardımlarını esirgemeyen, varlığıyla bana güç veren kıymetli arkadaşım Uzm. Psk. Dan. Seydihan YİĞİT ve Amerika'da olmasına rağmen en yakınımda hissettiğim, duygularımı paylaşan canım arkadaşım Cenk DEMİR'e yanımda oldukları için çok teşekkür ederim.

İş hayatımda bana kolaylıklar yaratarak eğitim sürecimi destekleyen, kaygılarımı paylaştığım, her daim desteğini hissettiğim Ph.D. Dr. İkrım Rüstemov'a çok teşekkür ederim.

Yüksek lisans eğitimimde bilgi ve deneyimleriyle bana katkı sağlayan tüm hocalarıma sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Kıymetli annem ve babam, bana eğitime verdiğiniz değerle model olduğunuz, eğitim hayatım boyunca her heyecanı, mutluluğu, üzüntüyü benimle içten paylaştığınız, hayallerimi desteklediğiniz için size sonsuz teşekkür ederim. Başarılarımda en büyük destekçim, en özel öğretmen olan anneanneme minnettarım.

Son olarak, bana inanmaktan hiç vazgeçmeyen, neşe kaynağım, hayatımın gökkuşağı Elçin Babayev'e her zaman yanımda olduğu için teşekkür ederim.

İçindekiler

Öz.....	ii
Abstract	iii
Teşekkür.....	iv
Tablolar Dizini.....	vii
Şekiller Dizini.....	lix
Simgeler ve Kısaltmalar Dizini	x
BÖLÜM 1.....	1
GİRİŞ.....	1
Problem Durumu	1
Araştırmanın Amacı ve Önemi	2
Araştırma Problemi	4
Sayıtlar	5
Sınırlılıklar	5
Tanımlar	5
Bölüm 2 Araştırmanın Kuramsal Temeli ve İlgili Araştırmalar.....	6
Davranış Problemleri İle İlgili Yaklaşımlar	10
Çocuk ve Ergenlerde Duygusal ve Davranışsal Problemlerin Değerlendirmesi ..	18
Azerbaycan'da Yapılan Ölçek Uyarlama Çalışmaları	20
Azerbaycan'da Davranış Problemleri ile İlgili Yapılan Diğer Araştırmalar	21
Davranış Problemlerine İlişkin Diğer Ülkelerde Yapılan Araştırmalar.....	23
Bölüm 3 Yöntem	29
Çalışma Grubu	29
Veri Toplama Süreci.....	31
Veri Toplama Araçları	31
Verilerin Analizi	33
Bölüm 4 Bulgular ve Yorumlar	36

CBCL 6-18 Formunun Azerbaycan Diline Çeviri Çalışmaları	36
Cinsiyet ve Yaş Değişkenine İlişkin Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları	52
Bölüm 5 Sonuç, Tartışma ve Öneriler.....	60
CBCL 6-18'in Uyarılama Çalışmalarına İlişkin Sonuç ve Tartışma.....	60
CBCL Geçerlik ve Güvenirlik Analizlerinin Sonuçlarına İlişkin Genel Tartışma ..	69
Öneriler	71
Kaynaklar	75
EK-A: Ölçeği Kullanım İznine Ait Belge.....	88
EK-B: Ebeveyn Gönüllü Katılım Formu.....	89
EK-C: Çocuk ve Gençler İçin Davranış Değerlendirme Ölçeği örnek maddeler ...	90
EK-Ç: Etik Komisyonu Onay Bildirimi	92
EK-D: Etik Beyanı	93
EK-E: Yüksek Lisans Tez Çalışması Orijinallik Raporu	94
EK-F: Thesis Originality Report.....	95
EK-G: Yayımlama ve Fikrî Mülkiyet Hakları Beyanı	96

Tablolar Dizini

Tablo 1 <i>Davranış Problemleri Sınıflaması</i>	7
Tablo 2. <i>Ebeveynlerin Eğitim Düzeyine İlişkin Demografik Bilgiler</i>	30
Tablo 3. <i>Öğrencilerin Cinsiyet ve Yaş Değişkenlerine İlişkin Demografik Bilgileri</i>	30
Tablo 4. <i>Anksiyete/Depresyon Boyutuna İlişkin Genel Uyum/Uyumsuzluk İndeksleri</i>	36
Tablo 5. <i>Anksiyete – Depresyon Boyutu Standart Ağırlıklar, IRT (a ve b) Parametreleri</i>	37
Tablo 6 <i>Sosyal İçer Dönüklük/Depresyona İlişkin Genel Uyum/Uyumsuzluk İndeksleri</i>	38
Tablo 7 <i>Sosyal İçer Dönüklük/Depresyon Boyutu Standart Ağırlıklar, IRT (a ve b) Parametreleri</i>	38
Tablo 8 <i>Somatik Yakınmalar Boyutuna İlişkin Genel Uyum/Uyumsuzluk İndeksleri</i>	39
Tablo 9 <i>Somatik Yakınmalar Boyutuna İlişkin Standart Ağırlıklar, IRT (a ve b) Parametreler</i>	40
Tablo 10 <i>Sosyal Sorunlar Boyutuna İlişkin Uyum/Uyumsuzluk İndeksleri</i>	41
Tablo 11 <i>Sosyal Sorunlar Boyutu Standart Ağırlıklar, IRT (a ve b) Parametreleri</i>	41
Tablo 12 <i>Düşünce Sorunları Boyutuna İlişkin Uyum/Uyumsuzluk İndeksleri</i>	42
Tablo 13 <i>Düşünce Sorunları Boyutu Standart Ağırlıklar, IRT Parametreleri</i>	43
Tablo 14 <i>Dikkat Sorunları Boyutuna İlişkin Uyum/Uyumsuzluk İndeksleri</i>	44
Tablo 15 <i>Dikkat Sorunları Boyutu Standart Ağırlıklar, IRT (a ve b) Parametreleri</i>	44
Tablo 16 <i>Kurallara Karşı Gelme Davranışı Boyutuna İlişkin Genel Uyum/Uyumsuzluk İndeksleri</i>	45

Tablo 17 Kurallara Karşı Gelme Davranışı Boyutu Standart Ağırlıklar, IRT (a ve b) Parametreleri.....	46
Tablo 18 Saldırganlık Davranışı Boyutuna İlişkin Uyum/Uyumsuzluk İndeksleri.....	47
Tablo 19 Saldırganlık Davranışı Boyutu Standart Ağırlıklar, IRT (a ve b) Parametreleri	47
Tablo 20 CBCL Boyutlarına İlişkin Uyum/Uyumsuzluk İndeksleri.....	48
Tablo 21 CBCL/6-18 Cinsiyete Göre Pearson Korelasyon Katsayıları.....	50
Tablo 22 CBCL/6-18 Yaşa Göre Pearson Korelasyon Katsayıları.....	51
Tablo 23 Toplam Problem Puanına İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları.....	52
Tablo 24 Anksiyete-Depresyon Puanına İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları.....	52
Tablo 25 Sosyal-İçedönüklük Puanlarına İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları.....	53
Tablo 26 Somatik Yakınmalar Puanlarına İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları	53
Tablo 27 Sosyal Sorunlar Puanlarına İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları.....	54
Tablo 28 İçe Yönelim Sorunları Puanlarına İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları...	54
Tablo 29 Düşünce sorunları Puanlarına İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları.....	55
Tablo 30 Dikkat Sorunları Puanlarına İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları.....	55
Tablo 31 Saldırgan Davranışlar Puanlarına İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları...	56
Tablo 32 Kurallara karşı gelme Puanlarına İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları....	56
Tablo 33 Dışa Yönelim Sorunları Puanlarına İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları.....	57
Tablo 34 CBCL/6-18 İç Tutarlık(KR-20) Katsayıları.....	57
Tablo 35 Yaşlar arasındaki Çocuklar için CBCL Puanları.....	58

Şekiller Dizini

<u>Şekil 1.</u> Çocuk davranış problemlerinin gelişmesinde faktörlerin etkileşimi.	18
<u>Şekil 2.</u> CBCL İkincil Düzey DFA Standartlaştırılmış Ağırlıklar.	49

Simgeler ve Kısaltmalar Dizini

APA: Amerikan Psikiyatri Birliği (American Psychiatric Association)

ASEBA: Achenbach Amprik Temelli Değerlendirme Sistemi (The Achenbach System of Empirically Based Assessment)

CBCL:Çocuk ve Gençler İçin Davranış Değerlendirme Ölçeği (Chil Behavior Checklist)

DSM: Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal El Kitabı (Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders)

DFA: Doğrulayıcı Faktör Analizi

WHO: World Health Organization

BÖLÜM 1

GİRİŞ

Bu bölümde önce araştırmaya ait problem durumu sunulmuş, daha sonra araştırmanın amacı ve önemi, problem cümlesi, alt problemler, sayıtlar, sınırlılıklar, tanımlar sırasıyla sunulmuştur.

Problem Durumu

Azerbaycan Respublikası Devlet İstatistik Kurumu'nun (2018) raporuna göre ülke nüfusunun 2.614.700'i 0-17 yaş çocuk ve ergenlerden oluşmaktadır. Diğer bir deyişle toplam nüfusun % 34'ü 18 yaşın altındadır. Bu raporda, 18 yaşına kadar çocukların hastalık kategorilerine göre hastalanma oranlarına ilişkin istatistikler arasında ruh sağlığı bozuklukları ve davranış problemlerine ilişkin istatistiklere de yer verilmiştir. Öyle ki, 2018 yılı için rakamlar henüz belirtilmemiş olmakla birlikte 2015 yılından itibaren ruh sağlığı bozuklukları ve davranış problemlerine ilişkin istatistikler incelendiğinde, son üçyılıda ciddi bir artış olduğu gözlemlenmektedir. 2015 yılı için bu sayı 1739, 2016 için 2187 iken 2017 yılında 2889 olmuştur. Dünya genelinde çocuk ve ergenlerin %10 - %20'si ruh sağlığı problemleri yaşamakta, ruh sağlığı problemlerinin yarısı 14 yaşına kadar, dörtte üçü 20'li yaşların ortalarına kadar belirmektedir (WHO, 2007). Yetişkinlerde görülen ruh sağlığı problemlerinin %50-%75'i çocukluk ve ergenlik dönemine dayanmakta, çocukluk döneminde ruh sağlığı problemleri yaşayan çocukların düşük akademik başarı, işsizlik, suça yönelme ve intihar gibi sorunlar açısından risk grubunda yer aldıkları bilinmektedir (Stewart ve Hamza, 2017).

Dünya Sağlık Örgütü'nün Sağlık Atlası'nda (2011) yer alan verilere göre düşük ve orta gelir düzeyine sahip ülkelerde ruh sağlığı hizmetlerinden yararlanma adına yeterli kaynak bulunmamaktadır. Bu nedenle ruh sağlığı problemi olan insanların %76-%85'i ihtiyaç duydukları tedaviyi görmemektedir (World Health Assembly, 2013). Azerbaycan'da ruh sağlığı alanında verilen mesleki eğitimin çağdaş eğitimin gerekliliğini karşılamamakta, lisans ve sonrasında sürekli eğitimin sağlanması için koşulların yetersiz olduğu, özellikle çocuk ve ergen ruh sağlığı, özel eğitim, psikoterapi, sosyal hizmet, psikoloji, psikolojik danışma ve rehberlik alanlarında yeterli kadro bulunmamakta ve bu konularda da istenilen düzeyde eğitim sağlanamamaktadır. Bu nedenlerle, Azerbaycan ruh sağlığı alanında psikososyal

müdahaleler planlama ve gerçekteşirme geri planda kalmakta ve müdahale amacıyla daha çok psikotrop ilaçların kullanımı ön plana çıkmaktadır (WHO, 2007). Dolayısıyla, ruh sağlığı alanında, özellikle uzmanlık alanı olarak standart bir eğitim ve tanımı olmayan çocuk ve ergen ruh sağlığı alanında epidemiyolojik çalışmaların yürütölmesi, yaygın problemlerin ve ihtiyaçların belirlenmesi ve önleyici çalışmaların ortaya konulması birincil öneme sahiptir.

Azerbaycan ruh sağlığına ilişkin alan yazın incelendiğinde çocuk ve ergenlik dönemi duygusal ve davranışsal problemlerine ilişkin yeterli çalışmalara rastlanmamaktadır. Epidemiyolojik çalışmalar, çocuk ruh sağlığı alanında da özellikle duygusal ve davranışsal sorunların yaygınlığı, sıklığını, nedenlerini, demografik, sosyal, kültürel ve genetik özelliklerini incelemek ve veriler ışığında politika ve müdahale önerileri geliştirmek adına gerekliliktir. Bu durumda en önemli kısıtlayıcı koşullardan biri tarama çalışmaları ve değerlendirmede kullanılacak geçerli ve güvenilir psikolojik ölçüm araçlarının eksikliğidir. Güvenirlik, ölçme aracının aynı yapıyla ilgili her ölçümde tutarlı sonuçlar vermesidir. Geçerlik ise ölçeğin ölçölmek istenen yapıyı ne kadar doğru ölçtüğüne ilişkin kavramdır (Sullivan, 2011).

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Azerbaycan kültüründe ruh sağlığını değerlendirmek amacıyla geliştirilmiş ve ya uyarlanmış ölçeklere ilişkin literatür incelendiğinde 'Azərbaycan Respublikası Səhiyyə Nazirliyi, Azərbaycan Psixiatriya Assosiasiyası, İnnovasiya Komitesi'nin (2008) yayınladığı "Başlıca Psikiyatrik Değerlendirme Ölçekleri Toplusu"nda Hamilton Anksiyete Ölçeği (Hamilton Təşviş Reytingi Cədvəli), Zung Anksiyete Ölçeği (Zunqun Öz-Özünü Qiymətləndirmə Təşviş Cədvəli), Hamilton Depresyon Ölçeği (Hamilton Depressiya Reytingi Cədvəli), Zung Depresyon Ölçeği (Zunqun Öz-Özünü Qiymətləndirmə Depressiya Cədvəli), Edinburg Doğum sonrası Depresyon Ölçeği (Edinburq Postnatal Depressiya Cədvəli), Yale-Brown Obsesyon Kompulsiyon Ölçeği (Yel-Braun Obsessiv-kompulsiv Simptomların Cədvəli) ve Kısa Psikiyatrik Değerlendirme (Qısa Psixiatrik Qiymətləndirmə Cədvəli) ve başka daha çok tanı sürecinde ve klinisyen tarafından uygulanabilecek ölçeklerinin yer aldığı görölmektedir. Ölçekler arasında çocuk ve ergenler için işlevsel değerlendirme ölçeklerine rastlanmamıştır. Son yıllarda bu eksikliği gidermek adına iki ölçeğin

Azerbaycan kültürüne uyarlama çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Bunlar, Güçler ve Güçlükler Anketi (SDQ) Azerbaycan Formu (Salayev, Rustamov, Gadjiyeva, Salayev ve Sanne, 2014) ve Gocalı (2018) tarafından adaptasyonu yapılan Gençler İçin Kendini Değerlendirme    e i'dir (Youth Self Report – YSR 11-18). Bu kapsamda, kültüre özgü    ek geliştirme ve    ek uyarlama çalışmalarına ihtiyaç olduğu gözlenmektedir.

Hambleton ve Patsula (1999), yaygın kullanılan ve psikometrik özellikleri iyi bir    e in uyarlanması daha güvenilir olduğundan ve yeni bir test geliştirmek için yeterli uzmanlığa sahip kişilerin bulunmadığı durumlarda uyarlama çalışmalarının tercih edilebilir olduğunu belirtmektedir. Aynı zamanda    ek uyarlama çalışmalarının yeni bir test geliştirmekten daha ekonomik ve hızlı olduğunu, uyarlama çalışmasının kültürlerarası ve uluslararası karşılaştırmalara olanak sağladığını da vurgulamaktadır. Azerbaycan alan yazınına ilişkin veriler de erlendirildiinde, başlangıç niteliğinde diğer çalışmalara da katkı sağlayacağı d n ld   nden, bu çalışmada da daha önce psikometrik özellikleri kanıtlanmış    e in kültüre uyarlanması tercih edilmiştir. Araştırma kapsamında amaç, 6-18 yaş arası  ocuk ve gençlerde duygusal ve davranışsal sorunları tarama amacıyla geliştirilmiş CBCL 6-18'in (Child Behavior Checklist) Azerbaycan kültürüne uyarlanmasıdır.

Bu  alışmanın, Azerbaycan ruh sağlığı literatüründe Azerbaycan kültüründe 6-18 yaş arası çocuklarda duygusal ve davranışsal problemleri belirleme konusunda  ocuk ve Ergen Ruh Sa lı ı alanında eksikliği gözlenen değerlendirme araçlarından biri olan CBCL 6-18'in adaptasyonu ile literatürde bu eksikliğin giderilmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bir diğer önemli nokta da,  ocuk ve gençlerde duygusal ve davranışsal problemlerin belirlenmesi için geçerli ve güvenilir bir    me aracının kültüre kazandırılması;  ocuk ve ergen ruh sağlığı alanında epidemiyolojik araştırmaların gerçekleştirilmesi, duygusal ve davranışsal problemlerin oluşmasında etkili değişkenlerin ortaya konulması risk etkenlerinin ve koruyucu faktörlerin belirlenmesi, önleyici programların geliştirilmesi, psikososyal müdahale programlarının geliştirilmesi ve dolayısıyla etkililiğinin de erlendirilmesik lt rlerarası karşılaştırma çalışmalarının gerçekleştirilmesi için destek sağlayacaktır.

Ruh sağlığı problemlerinin tarama çalışmasının yapılması, mevcut durumun betimlenmesi ve ihtiyaçlar doğrultusunda hizmet koşulları ve standartlarının belirlenmesi, ruh sağlığı politikalarının oluşturulması, psikolojik danışmanlar ve diğer ruh sağlığı uzmanlarının çalışmalarını genişletmelerini sağlayacaktır.

CBCL 6-18 çeşitli ortamlarda çocuğun işlevselliği ve sorun davranışlarını tanımlamaya yönelik bir lme aracı olarak, okullarda, sağlık kurumlarında, sosyal hizmet kuruluşlarında, ocuk mahkemeleri, tutukevleri gibi adli kurumlarda tarama, ilk değerlendirme, izleme ve tedavi sonrası değerlendirme amacıyla kullanılabilir (Achenbach ve McConaughy, 2009; Achenbach ve Rescorla, 2001; Achenbach ve Rescorla, 2009; Erol ve şimşek, 2010). Bu açıdan değerlendirildiğinde, CBCL 6-18, tanı koyma sürecini kolaylaştırma, çocukların çok yönlü değerlendirilmesi ve durumun geniş bir aralıkta betimlenmesi, problem alanlarının tanımlanmasında, aynı zamanda çocuğun güçlü yönlerinin tanınması, dolayısıyla ocuk hakkında çok yönlü bilgi elde edilmesinde kolaylık sağlayacaktır.

Salayev vd., (2014) Güçler ve Güçlükler Anketi'nin (SDQ) Azerbaycan kültürüne uyarlama çalışmasında ölçüt bağımlı geçerliği test etmek için benzer yapıyı ölçen başka bir geçerli ve güvenilir bir lme aracının bulunmadığı çalışmada belirtilmiştir. CBCL 6-18 adaptasyonunun diğer değerlendirme araçlarının kültüre kazandırılması, ölçek geliştirme ve uyarlama çalışmaları açısından bir teşvik ve destek niteliğinde olacağı düşünülmektedir.

Araştırma Problemi

Bu araştırmanın temel amacı, 6-18 yaş arası çocuklarda duygusal ve davranışsal sorunların belirlenmesi amacıyla geliştirilmiş ocuk ve Gençler için Davranış Değerlendirme leği'nin (CBCL 6-18) Azerbaycan kültürüne uyarlanmasıdır.

Alt problemler

1. CBCL 6-18 Formu'nun eviri çalışmaları sonucunda elde edilen formla zgn ölçekte yer alan ifadelerin eşdeğerliği sağlanmakta mıdır?
2. 6-18 Yaş ocuk ve Gençler için Davranış Değerlendirme leği Azerbaycan Formu'ndan elde edilen veriler, kuramsal olarak önerilen sekiz faktörlü model tarafından yeterli düzeyde açıklanmakta mıdır?

3. 6-18 Yaş Çocuk ve Ergenler için Davranış Değerlendirme Ölçeği Azerbaycan Formu'ndan elde edilen verilerin iç tutarlılık katsayısı nedir?

Sayıtlılar

1. Araştırmaya katılan ebeveynlere, kişisel bilgilerinin istenmediği, araştırma sonuçlarının sadece araştırmacı tarafından bilimsel araştırma amacı ile kullanılacağı Gönüllü Katılım Formu'nda (Ek B) belirtilmiş, bu nedenle ebeveynlerin kendi çocuklarının gerçek durumlarını belirtecek şekilde tepkide bulundukları varsayılmıştır.

Sınırlılıklar

1. Yapılan araştırma bulguları, Azerbaycan'ın Bakü, Şeki ve Gah illerinde ortaöğretim düzeyinde eğitim gören 1.-11. sınıf öğrencileriyle sınırlıdır.
2. Araştırmanın sonuçları, üzerinde çalışma yapılan grupla benzer özellikteki gruplara genellenebilir.
3. Bu araştırmada çocuk ve gençlerde duygusal ve davranışsal problemler, CBCL'in ölçtüğü sorunlarla sınırlıdır.
4. Çocuk ve gençlerde duygusal ve davranışsal problemlere ilişkin elde edilen veriler ebeveynlerin gözlemlerine dayalıdır.

Tanımlar

Tarama Ölçekleri: Tarama ölçekleri, çocuk ve ergenlerde psikolojik durumlarını, ruh sağlığı açısından risk durumlarını değerlendirme ve belirtileri taramak amacıyla kullanılan ölçme araçlarıdır (Akay ve Ercan, 2016).

Davranış problemleri: Çocukluk dönemi davranış problemleri, saldırganlık, karşı gelme, aşırı hareketlilik gibi dışa yönelimli davranışlarla nitelendirilen dışsallaştırma; depresyon, sosyal geri çekilme ve kaygı gibi içe yönelimli problemlerle tanımlanan içselleştirme problemleri olmak üzere iki ana başlıkta ele alınmaktadır(Achenbach ve Rescorla, 2001).

Bölüm 2

Araştırmanın Kuramsal Temeli ve İlgili Araştırmalar

Problem davranış, bireyin hem kendisine hem de çevresine zarar veren ve içinde bulunduğu toplumun sosyal değerlerine uygun olmayan davranışlar olarak tanımlanmaktadır (Kanlıklıçer, 2005). Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal El Kitabı - DSM-V (APA, 2015)'e göre diğer bireylerin temel haklarını ve toplumsal normları ihlal eden, sık tekrarlanan ve şiddetli davranışlar problem davranış olarak nitelendirilmektedir. Yörükoğlu'na (2011) göre davranış problemleri, çocuğun çeşitli ruhsal ve bedensel nedenlerle ilişkili olarak, iç çatışmalarını davranışa aktarmasıdır. Çocuklukta görülen ruhsal sorunlara ilişkin farklı sınıflandırmalar bulunmaktadır. Yörükoğlu (2011) çocuklukta ruhsal sorunları dört ana başlık altında toplamıştır:

1. Davranış bozuklukları. Davranış bozuklukları, sürekli hırçınlık, geçimsizlik, okuldan kaçma, kuralları çiğneme, çalma gibi belirtileri içermektedir. Bu belirtileri gösteren çocukların çevreleriyle gergin ilişkisi söz konusudur.
2. Duygusal bozukluklar. Duygusal bozukluklar, daha çok çocuğun kendisini tedirgin eden, korku, kuruntu, uyku bozuklukları, saplantılı düşünceler gibi sorunlardır. Kendi iç sorunlarını kendilerine yönelten kaygılı çocuklar, gergin, güvensiz ve çekingen olma özelliği göstermektedir.
3. Alışkanlık bozuklukları. Alışkanlıkların düzensizliği ile ilgili parmak emme, gece işemeleri, dışkı kaçırmaya ve masturbasyon bu kategoride yer almaktadır.
4. Ağır ruhsal bozukluklar. Ağır ruhsal bozukluklar psikoz gibi çocuğun uyumunu sürekli olarak bozan ruhsal hastalıkları kapsamaktadır.

Gimpel ve Holland (2003) yaygın duygusal ve davranışsal problemleri aşağıdaki gibi sınıflandırmaktadır:

Tablo 1

Davranış Problemlerinin Sınıflandırılması

Dışa Yönelim	İçe yönelim	Diğer Problemler	İhmal ve İstismarla İlişkili Bozukluklar	Yaygın Gelişimsel Bozukluklar
DEHB	Ayrılma Anksiyetesi	Seçici Konuşmamazlık	TSSB	Otizm
Karşı Gelme	Bozukluğu	Enürezis	Tepkisel Bağlanma Bozukluğu	Asperger Sendromu
Davranım Bozukluğu	Genellenmiş Kaygı Bozukluğu	Enkoprezis		Rett Bozukluğu
	Özgül Fobi	Pika		Çocukluğun Dezintegratif Bozukluğu
	Sosyal Fobi	Ruminasyon		
	Panik Bozukluk	Uyku Problemleri		
	Obsesif Kompulsif Bozukluk	Beslenme ve Yeme Bozuklukları		
	Depresyon	Tik Bozuklukları		
	Distimik Bozukluk			

Davranış problemlerinin içe yönelim (içselleştirilmiş) ve dışa yönelim (dışsallaştırılmış) olmak üzere iki kategoride ele alınmaktadır (Achenbach,1966; Achenbach ve Edelbrock,1983; Gimpel ve Holland, 2003).Dışsallaştırma problemleri saldırganlık ve davranım bozuklukları, içselleştirme problemleri ise depresyon ve anksiyete olmakla iki ana bileşenden oluşmaktadır (Achenbach, 1991; Achenbach ve Rescorla, 2001).

İçe yönelim bozuklukları. İçe kapanıklık, bedensel yakınmalar ve anksiyete (kaygı, korku, tedirginlik, bunalma vb.) gibi davranışları içselleştirme problemleri olarak nitelendirilmektedir. İçe yönelim problemleri yaşayan çocuklarda okul terki, madde kullanımı ve intihar gibi sonuçlarla karşılaşılabilir (Eisenberg vd., 2001; Hinshaw, 1987). Araştırmalar, içe yönelim problemlerinin zaman içerisinde tutarlılığını ortaya koymakta ve bu çocuklarda düşük dürtüsellikle tutarlı bir şekilde davranışsal olarak kısıtlanma ve içe yönelim sendromlarından kaygıya eğilim

gözlemlenmektedir (Tandon, Cardeli ve Luby, 2011). Coplan'a (2013) göre içe yönelim davranış problemleri anksiyete, mükemmeliyetçilik, katı düşünce biçimi (obsesif düşünce şemaları, karşılanmamış beklentilerle ilgili problem yaşama, rutinlerde değişiklik olduğunda problem yaşama), depresyon durumlarından bir ya da birkaçını içermektedir.

Depresif bozukluk. Çocuk ve ergenlerde görülen depresif bozukluklar yaygın olması ve bireyin bilişsel sosyal ve psikolojik gelişimini etkileyen uzun süreli zararlı etkilerinden dolayı önemli bir ruh sağlığı sorunudur. Bu bozukluklar çocukların ortalama %2-%3'nü ergenlerin %8'ni etkiler. Kızlarda majör depresyon sıklığı erkeklerden 2-3 kat daha fazladır. Major depresyonlu çok küçük çocukların sıklıkla üzgün, ilgisiz ya da duygusal oldukları gözlenir, ancak bu duygularını sözel olarak ifade etmeyebilmektedirler (Sadock, Sadock ve Ruiz, 2016). 7 -17 yaş arasındaki çocuk ve ergenlerin depresif ruh hali, zevk alamama, yorgunluk, odaklanma sorunları ve intihar düşüncesi gibi belirtiler gösterdiği bildirilmektedir (Kring, Johnson, Davison ve Neale, 2017).

Anksiyete bozuklukları. Çocuk ve ergenlerde yaygın anksiyete bozukluğu tanısı için, en az altı aylık sürenin çoğu gününde, bazı olaylar ve etkinliklerle ilgili olarak, kişinin denetim altına almakta zorlandığı ve işlevselliğini etkileyecek derecede aşırı kaygısının olması, huzursuzluk, odaklanma zorluğu, kolay yorulma, kas gerginliği, uyku bozukluğu belirtilerinden bir tanesinin bulunması gerekmektedir (Akay ve Ercan, 2016; Volkmar ve Martin, 2011). Çocuklukta en sık görülen bozukluklar arasında olan kaygı bozukluğu, çocuk ve ergenlerin %10-20 sini etkilemektedir. Gözlenebilen kaygı davranışları bebeklerde normal gelişime işaret etse de çocukluk döneminde kaygı bozuklukları ergenlik döneminde ilave kaygı bozuklukları, panik atak ve depresif bozuklukları içeren geniş aralıkta psikolojik güçlükler için öngörü niteliğindedir (Sadock vd., 2016).

Somatik belirti ve ilişkili bozukluklar. Yaklaşık %20 çocuk tıbbi açıklaması olmayan somatik yakınmalarla pediatri kliniğine başvurmaktadır. Fiziksel hastalığı olan çocukların okul performansı ve sağlık durumlarında zamanla kötüleşme gözlemlenirken, somatik yakınmaları olan çocuklarda belirtiler anidir, aile üyelerinden biri benzer belirtilere sahiptir ve bu yakınmalar için fiziksel bir sebep belirlenmemiştir (Akay ve Ercan, 2016).

Dışa yönelim bozuklukları. Dışsallaştırılmış davranışlar, çocuğun davranışlarında gözlemlenebilen, dış çevreye yönelik olumsuz ve yıkıcı davranışları ile karakterize edilmektedir. Dışsallaştırılmış davranış problemleri yıkıcı, hiperaktif ve saldırgan davranışları içermektedir (Eisenberg, Cumberland ve Spinrad, 2001; Hinshaw, 1987; Levesque, 2014; Liu, 2014). Dışa yönelim problemleri çocuk suçları, yetişkin suç ve şiddet davranışları için başlıca risk faktörlerindendir (Liu, 2004). Dışsallaştırma problemlerinin akran ve yetişkinlerle gelişmemiş sosyal ilişkiler, akran reddi, çocukluk ve ergenlikte sık sık kavgaya karışma, düşük okul başarısı ile de yakından ilişkilidir (Deckard, Dodge, Bates ve Pettit, 1998). Coplan (2013) dışsallaştırılmış davranış problemlerinin tipik olarak reddedicilik sözel saldırganlık, başkasına yönelik, eşyalara yönelikkendine yönelik fiziksel saldırganlıkdurumlarından bir ya da birkaçını içerdiğini belirtmektedir.

Dışsallaştırma problemi olan çocuklar içselleştirme problemi olan ve sağlıklı gruba göre daha fazla öfke, dürtüsellik ve düşük öz düzenleme sergilerken, içselleştirme problemi olan çocuklarda üzüntü, düşük dikkat düzenleme ve aşağı düzeyde dürtüsellik gözlemlenmiştir(Eisenberg vd., 2001). İçselleştirme problemi olan çocuklar daha düşük sosyallik düzeyine sahipken, dışsallaştırma problemleri olan çocuklar sağlığa zararlı davranışlara eğilimlidirler(Laukkanen, Shemeikka, Notkola, Kouvumaa-honkanen ve Nissinen, 2002).

Dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu (DEHB). Dikkat eksikliği ve aşırı hareketlilik olmakla iki sorun alanı olan DEHB bir kişinin yaşına, kültürel ve sosyal özelliklerine oranla görev ve sorumluluklara dikkatini vermede güçlük yaşaması, unutkan olması, işlerini organize etmede zorluk yaşaması, çok kolay dikkatinin dağılması, sık sık basit dikkat hataları yapması ve yaşına göre çok daha hareketli, aşırı konuşkan ve aceleci olmasıdır (Akay, Ercan, 2016; Volkmar, Martin, 2011). DEHB yaygınlığı konusunda çok sayıda araştırma yapılmasına karşın farklı sonuçlar elde edilmiştir. İki meta analiz çalışması DEHB yaygınlığı için dünya ortalamasının %5.29 (Polanzcyk vd., 2007) ve %5.9-%7.1 aralığında olduğunu ortaya koymuştur (Willcut, 2012; Akay ve Ercan, 2016). Okul çağındaki çocukların %5-8-i DEHB'den etkilenmekte, çocukluk çağında DEHB tanısı alan çocukların %60-85'nin ergenlikte de tanı ölçütlerini karşılamaktadır. Çocuk ve ergenlerde dikkat eksikliği/hiperaktivite sosyal ve kişilerarası ilişkilerde bozulma, akademik problemler ile birlikte görülmektedir (Sadock vd., 2016).

Karşı gelme bozukluğu (KOKG). DSM-5 (APA, 2014) tanımına göre, karşıt olma karşı gelme bozukluğu en az altı ay tekrarlanan olumsuz, karşı gelen, kurallara uymayan düşmanca davranışların bulunmasıyla karakterize edilen çocukluk çağı bozukluklarından (Akay ve Ercan, 2016; Volkmar ve Martin, 2011). Yaygınlığına ilişkin çalışmalar ortalama yaygınlığının %3.3 olduğunu ve erkeklerde daha sık görüldüğünü göstermektedir (Akay ve Ercan, 2016). KOKG bozukluğu olan çocuklar, sıklıkla yetişkinlerle tartışmakta, onların istek ve kurallarına karşı gelmekte ve diğerlerini kızdırmaktadırlar. Bu çocuklar, kontrollerini kolaylıkla kaybeder, kızgın ve alınganırlar (Sadock vd., 2016).

Yürütülen çalışmalar, içselleştirme problemlerinin daha çok kızlarda, dışsallaştırma problemlerinin ise erkeklerde daha sık görüldüğünü, çocuk ve ergenlerde dışa yönelim ve içe yönelim problemlerinin birbiri ile ilişkili olabileceğini ve her iki grubun belirtilerinin var olabileceğini ortaya koymuştur (Kring vd., 2017).

Davranış Problemleri İle İlgili Yaklaşımlar

Biyolojik Yaklaşım. Çocuklar fiziksel özellikleri kadar davranış özelliklerini de genetik miras olarak almaktadırlar. Biyolojik yaklaşım psikolojik kuramların davranışların nedenini açıklamada yetersiz kaldığı önemli noktalarda açıklık getirebilmektedir. Merkezi sinir sistemi, bütün davranışlara katılmakta ve kontrol etmekte, bütün davranışlar nörokimyasal aktivite içermektedir (Kauffman, 1997).

Genler. Kalıtsal özelliklerin ana-babadan çocuğa geçişini inceleyen bilim dalı genetikdir. Davranışsal genetik, zeka, kişilik özellikleri, gelişim, ruhsal bozukluklar gibi davranış özelliklerinin kalıtımla ne derece ilgisi olduğunu araştırmaktadır. Bu alandaki araştırmalar, zihin ve kişilik gelişiminin genler ve çevre etkileşiminin ürünü olduğunu ortaya koymuştur. Genetik etmenlerindavranış üzerindeki etkilerinin gözardı edildiği belirtilse de (Gander ve Gardiner, 2007) son yıllarda davranış bozuklukları, kişilik bozuklukları ve gelişimsel bozuklukların kalıtsallığını inceleyen araştırmaların yaygınlaştığını söylemek mümkündür.

Evlat edinme çalışmaları, anne babası depresif olan çocuklarda depresyonun görülme sıklığının anne babası depresif olmayan çocuklara oranla daha yüksek olduğunu ortaya koymakla birlikte, bu ilişkinin depresyon nedeniyle anna baba ve çocuk etkileşiminde değişimlerle ilgili olabileceği de göz önünde bulundurulmalıdır (Bee ve Boyd, 2009)

Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu ile ilgili yapılan araştırmalar DEHB'nin genetik geçişli bir bozukluk olduğunu, ailesel ve ailesel olmayan tiplerinin bulunduğu ve ailesel tiplerin genetik nedenlerle daha çok ilişkili olduğunu belirtmektedir. Aile, ikiz ve evlat edinme çalışmaları ve moleküler genetik çalışmaları DEHB'nin ailesel olanlarda daha çok görüldüğü, DEHB kalıtsallığının yaklaşık 0.8 olduğunu ortaya koymuştur (Aydın vd., 2006). Hiperaktif çocukların üçte birinin ebeveynlerinde hiperaktivite geçmişi olduğu görülmüştür (Bee ve Boyd, 2009)

Beyin hasarı. Beyin hasarı ve disfonksiyonu, travmatik beyin incinmesinin bilişler, hafıza, dikkat, duygu durumu, davranış, hareket ve algı üzerinde birçok sonuçları vardır. Travmatik beyin zedelenmesi hasar gören bölgeye bağlı olarak, birçok duygusal ve davranışsal, psikososyal problemi de beraberinde getirmektedir; uygun olmayan davranışlar ya da yapmacıklık, sosyal ipuçlarını anlayamam, sebepsiz korku ve kaygı, sinirlilik, depresyon, öfke, kolay yorulma, ani ve abartılı duygu değişimi, saplantılı düşünce ve davranışlar bu problemler arasındadır (Kauffman, 1997).

Beslenme. Yetersiz beslenme, protein eksikliği, çocuğun gelişiminde yıkıcı sonuçlar doğurabilmektedir. Alerjiler, vitamin eksikliği, özellikle açlık çocuğun dikkat, akademik ve sosyal öğrenme becerilerini olumsuz yönde etkilemektedir (Kauffman, 1997).

Zor mizaç. Zor çocuk veya kontrolsüz olarak adlandırılan çocukların atılgan, huzursuz olduğu ve dikkatlerinin kolay dağıldığı gözlemlenmiştir. Bu grupta yer alan çocuklar, düzensiz uyku ve beslenme alışkanlıklarına sahip, yeniliğe ve değişikliğe kolay uyum gösteremeyen, kızgınlık, hırçınlık gibi olumsuz duygu durumu içinde olan çocuklardır (Yağmurlu ve Kodalak, 2010). Mizacın kişilik özelliklerine dönüşme süreci karmaşıktır ve pek çok etmen tarafından belirlenmektedir. Çocuğun genel duygusallık ya da etkinlik düzeyi kişilik gelişimini belirli bir yönde etkilese de bu gelişim çocuğun büyürken yaşadığı deneyimlerle de şekillenmektedir. Örneğin, yüksek düzeyde duygusal bir çocuğun bu huyu olmayan çocuğa göre saldırgan bir yetişkin olma olasılığı daha yüksektir. Ancak öfkenin dışa vurumunu teşvik etmeyip çocuğun sorun çözme becerilerini geliştirmeye çalışan anne babalar, duygusal bir çocuğu, saldırgan olmayan, iş birlikçi bir yetişkin haline getirebilirler (Burger, 2006).

Psikodinamik Yaklaşım. Yapısal kişilik kuramına göre kişilik üç ana sistemden oluşmaktadır: id, ego ve süperegö. Davranış bu üç sistemin etkileşiminin

ürünüdür ve bu sistemlerden biri diğerinden bağımsız olarak çalışamaz (Gençtan, 2010). İd, kişiliğin ilkel, içgüdüsel yönlerini kapsar. Tamamen bilinçdışı düzeyde işlev gösterir ve içgüdüsel biyolojik dürtülerle yakın temas içindedir. Mantık dışı ve ahlak dışı olup gerçeklik kavramından yoksundur. İd, biyolojik gereksinimleri psikolojik gerilimlere dönüştürür. Bu gerilimi giderebilmek için enerji birikimini bir an önce boşaltma eğilimi gösterir. Haz ilkesi doğrultusunda hareket ederek acıdan kaçınır ve haz elde etmeye çalışır (İnanç ve Yerlikaya, 2012).

Ego, kişiliğin yürütme organıdır. İd'in arzularının ifade edilmesini ve doyurulmasını sağlar. Başka bir ifadeyle, id'in kısıtlayıcısı ve engelleyicisidir. Altı-sekizinci aylarda id'den evrimleşerek gelişmektedir. Bazı dürtülerin doyurulmasını, toplum tarafından kabul edilebilen bir yol buluncaya kadar erteler, id'in isteklerini süper-ego'ya uygun hale getirmeye çalışır. Ego, bu konuda başarılı olamazsa bireyde zihinsel gerginlik, tereddüt ve çekişme doğar. Freud'a göre bireyin zihinsel sağlığı ve davranışının düzenliliği ego'nun iyi işlemesine bağlıdır (Can, 2007; Gençtan, 2010).

İd'in karşıtı "süper-ego" yani "üst benlik"tir. Süperegö, çocuğa anne babası tarafından aktarılan, ödül ve ceza uygulamalarıyla pekiştirilen, geleneksel değerlerin ve toplum ideallerinin içsel temsilcileridir (Gençtan, 2010). Egodan üç-beş yaş civarında ayrılmaya başlar, otorite figürlerinin özelliklerini benimser. Süperegönun başlıca işlevleri, idden gelen dürtüleri bastırmak, egoyu gerçekçi amaçlar yerine ahlaki amaçlara yönelmeye inandırmaya çalışmak, kusursuz olmaya çabalamaktır. Freud, süperegönun vicdan ve benlik ideali olmak üzere iki alt sistemden oluştuğunu belirtmektedir. Vicdan, anne-babanın kötü ve edepsiz olarak değerlendirdiği ve cezalandırdığı davranışlarla ilgilidir. İşinin cezalandırıcı öz-değerlendirmelerini, ahlaki yasaklamaları ve suçluluk duygusunu içermektedir. Benlik ideali ise süperegönun ödüllendirici yanıdır. Ebeveynlerin onayladığı ve değer verdiği davranışlar yluyla gelişir ve kişinin, ulaşıldığında öz-saygı ve kıvanç duymasını sağlayan mükemmellik standartlarına ulaşmaya çalışmasına yol açar (İnanç ve Yerlikaya, 2012).

Süperegö, toplumun ahlaki standartlarının bir temsilcisidir. Süper-ego oluşuktan sonra insanın davranışlarını, düşüncelerini, eğilim ve duygularını kontrol etmektedir (Can, 2007). Sağlıklılığın ölçütü egonun çevreye uyma, çevreden gelen

baskıları yönetme çabalarıdır. Sağlıklı bir benlik, id ve süper egonun kişilik üzerinde aşırı kontrol sahibi olmasına izin vermez. Sağlıklı insan sağlıklı savunma mekanizmalarını kullanan, kaygıyla sağlıklı yollarla başedebilen kişidir (Murdock, 2013).

Psikanalitik kuramda erken dönemdeki yaşantılar, psikoseksüel gelişim dönemlerinde yaşanan saplantılar, yetişkin yaşamda fonksiyon bozukluğuna neden olmaktadır. Yaşamın ilk beş-altı yılındaki yaşantılar yetişkin kişiliğimizi oluşturmaktadır. Çocukluk dönemlerinden birinde yaşanan sarsıcı deneyimler, orada bol miktarda libido saplanmasına neden olmaktadır. Bunun sonucunda benlik yetişkin işlevlerini sürdürmede daha az enerjiyle yetinmeye çalışır. Aynı zamanda enerjinin saplandığı dönemden kalma özellikler sergiler. Freud, ödipal kompleksin az bir saplantıyla çözümlenmesinin sağlamlık açısından önemi üzerinde durmuştur (Burger, 2006; Corey, 2008; Murdock, 2013).

Winnicott, Klein ve Bowlby çocuklarda davranış problemlerini diğerlerine en çok bağımlı olduğu 0-2 yaş döneminde çevreleri, özellikle de anneleriyle ilişkilerindeki başarısızlıkların sonucu olarak nitelendirmektedir. Anne ile kurulan bağlanma niteliği yaşam boyu diğerleriyle kurulacak olan ilişkilerin niteliklerini belirlemekte, bebeğin kişilik gelişimi ve psikopatolojisi üzerinde önemli etkiye sahiptir (Bretherton, 1992; Hazan ve Shaver, 1994). Karen Horney benzer bir şekilde çocuklarda davranış problemlerini temel kaygı kavramıyla açıklamaktadır. Anne baba ilişkilerinde yoksunluk ve doyumsuzluk, güven duygusunun sağlanmaması bu kaygının temelini oluşturmaktadır. Güvensiz ve kaygılı çocuk bu duygularla baş edebilmek için farklı stratejiler geliştirmektedir. Bunlar; insanlara doğru yönelme, insanlara karşı olma ve insanlarda uzaklaşmadır. Kaygı durumlarında bu stratejilere sıklıkla başvurulması, bu davranışları kişiliğin sağlıksız bir parçası haline getirmekte ve nevrotik davranışlar kaçınılmaz olmaktadır (Eripek, 1992; Gençtan, 2010).

Davranışçı yaklaşım. Davranış kuramları problem davranışların ortaya çıkmasında model alma ve edimsel koşullanmanın etkisine dikkat çekmektedir. Ebeveynleri tarafından fiziksel istismara maruz kalan veya saldırgan davranışları gözlemleyen çocuklar saldırgan olma eğilimi göstermektedirler (Kring vd., 2017). Sosyal öğrenme kuramına göre, problem davranışlar rol modellerin yanlış davranışları ve pekiştiricilerin uygun kullanılmamasının sonucunda ortaya

çıkılmaktadır Yetişkinlerin ilgisini çekme de çocuklar için ödül niteliği taşımaktadır (Eripek, 1992).

Ekolojik sistemler yaklaşımı. Çocuk gelişiminin ebeveyn-çocuk ilişkisinin ötesinde çeşitli faktörlerden etkilendiğine dair gelişim araştırmacıları ve gelişim psikopatologlar arasında güçlü bir görüş birliği vardır. Çocuk geniş bir sosyal bağlamda, ailenin, akran grubunun bir üyesi, daha geniş sosyal ağ, toplum ve kültür bağlamında ele alınmalıdır (Capmbell, 2006).

Her çocuğun, iletişimde bulunduğu karmaşık bir ekoloji tarafından çevrelendiğini söyleyen Bronfenbrenner (1979), Ekolojik Sistem Kuramı'nı ortaya koymuştur. Bu bütüncül anlayışa göre, çocuğun davranışlarını anlamada yalnız çocuğun değerlendirilmesi yeterli değildir. Çocuğun tüm çevresel unsurlarla birlikte değerlendirmeye alınması gerekmektedir. Çocuğun gelişimi ve davranışları çevrelendiği sistemler ve bu sistemlerin birbirleriyle olan etkileşimlerinden etkilenmektedir. Bu yaklaşımda, çocuğun gelişimini ve davranışlarını etkileyen çeşitli çevresel etkenlerin birbiri ile ilişkisini kültürel bağlamda ele alınmaktadır (Bronfenbrenner,1979).

Çocuğu çevreleyen yakın ve uzak sistemler iç içe geçmiştir ve sistemler arasında etkileşim ve hareket söz konusudur. Tüm sistemlerin hedefi, kendi içsel kaynakları ya da başka sistemlerden aktarılan kaynaklarla gereksinimlerini karşılamak yoluyla yaşamını sürdürmek, büyümek ve gelişmektir. Bu süreçte bireyin/sistemin kendi içindeki dengesi ve bireyler ile sistemler arasında olmakla iki tür denge söz konusudur (Patterson ve Geber, 1991, akt., Gökler, 2008). Kuramın temel mekanizmasını, mikro sistem, mezo sistem, ekzo sistem, makro sistem ve krono sistem oluşturmaktadır:

Mikro sistem. Sistemler arasında çocuğa fiziksel sosyal ve psikolojik olarak en yakın olan bu tabaka, direkt etkileşimde bulunduğu çevresini ve ilişkilerin içerir (Bronfenbrenner,1979). Bronfenbrenner (1986)'e göre okul ve aile mikro sistemleri temeli oluşturmaktadır. Çocuğun doğrudan sosyal etkileşimde bulunduğu mikro sistemsel öğeleri, aile mikro sistemi içinde yer alan ebeveyn, kardeşler ve büyük ebeveynler gibi yakın akrabalar ve okul mikro sistemi içinde yer alan öğretmen, akranlardır. Çocuğun gelişimi ve ihtiyaçlarındaki değişimlerle birlikte farklı mikro sistemler ile ilişkilerinde de değişimler gerçekleşmektedir. Çocukluk dönemindeki

çocuk-aile ilişkilerinin ergenlik dönemindeki ergen-aile ilişkisinden gösterdiği farklılıklar bu duruma örnek verilebilir. (Doğan,2010).

Aile bileşimi ve etkileşimi. Davranış problemlerinin gelişiminde etkili ailesel faktörler arasında ebeveynlerin sert ya da etkisiz disiplin uygulamaları, denetimsizlik, eşler arası problemler, depresyon, duygusal ve sosyal açıdan çocuğun yeterince desteklenememesi ve ailenin işlevini yerine getirememesi, bebeklik döneminde çocukta meydana gelen güvensizlik, dışa vurulan ilk problem davranışa verilen tepki, babanın ilgi ve sevgi eksikliği duyarsızlık/tepkisizlik, sıcaklık ve katılım eksikliği, sınırlı bilişsel ve sosyal uyarım, katı fiziksel ceza, gelişime yönelik uygun olmayan beklentiler sıralana bilir. Bunların yanı sıra tek ebeveynli aile, geçimsizlik, ebeveyn ruh sağlığı bozuklukları, çocuk yetiştirme konusunda ebeveyn anlaşmazlıkları, parçalanmış ya da tam aileye sahip olma durumu, tek ebeveynle yaşama durumunda diğer ebeveynle olan ilişkiler, ailede yaşayan diğer bireyler gibi çocukların sosyal ve duygusal gelişimlerinde etken olan aileye ilişkin faktörler çocukları olumsuz etkileyerek, alt ıslatma, tırnak yeme, yalan söyleme, inatçılık, okula gitmek istememe, iştahsızlık ve çalma gibi davranış problemlerine yol açabilmektedir (Campbell,2006; Gimpel ve Holland, 2003; Kauffman,1997; Sezer, 2006; Özbey ve Alisinanoğlu, 2009).

Çocuklara aile içinde iletişim becerilerini geliştirmeleri için fırsat verilmemesi, çevresiyle etkileşimde bulunabilecekleri ortamlardan yoksun bırakılması, ailede boşanma, ölüm gibi sarsıcı olaylarının yaşanması gibi durumlarda çocuklar içe kapanıklık ve huzursuzluk, endişe, korku, kaygı gibi problem davranışlar geliştirebilmektedirler (akt. Özbey ve Alisinanoğlu, 2009). Erken çocukluk dönemlerindeki ailedeki sosyalleşme deneyimlerinin çocukların psikolojik gelişimleri için önemli olduğu, bebeklerin yabancılara olan ilk tepkilerinin annelerinin tepkilerine bağlı olduğu araştırmalar tarafından ortaya konmuştur. Empati kurabilen anneler çocukları ile daha iyi bir karşılıklı iletişim sistemi geliştirmektedir. İşlevselliği bozulmuş olan evliliklerin, daha olumsuz ve zorlayıcı baba davranışları ve daha olumsuz, boyun eğmeyen çocuk davranışı ile ilişkili oldukları bulunmuş, evlilik uyumsuzluğunun çocuk davranım bozukluğu üzerindeki etkisinin, babanın reddetme davranışlarının aracı rol oynamasıyla olduğu ve yine çatışmanın çocuk üzerinde etkilerinde, annelerin olumsuz disiplin uygulamalarının rol oynadığı bulunmuştur (Sözügeçer, 2011). Anne sevgisini göstermediği yerde babanın

otoritesinin hissettirilmesi, babanın çocuk üzerindeki aşırı baskısı da çocuğu saldırgan ve kavgacı davranışlarının nedeni olabilmektedir. Otoriter anne-baba tutumunun çocuklarda, utangaçlık, aşırı içe kapanıklık, okuldan kaçma ve çalma gibi olumsuz özelliklerin ortaya çıkmasına neden olduğu araştırmalar tarafından ortaya konmuştur. Gürşimşek ve arkadaşları (2006) tarafından annelerin ruhsal durumları ile çocukların problem davranışları arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmada; annelerin obsesif-kompulsif bozukluk puanları yükseldikçe, kişilerarası duyarlılık, depresyon, anksiyete, düşmanlık, fobik anksiyete; psikotizm puanları yükseldikçe çocuklarda dikkat eksikliği hiperaktivite, korku ve kaygı, düşmanlık-saldırganlık puanlarında artış olduğu saptanmıştır. Ebeveynlik tarzı izin verici olan anne babaların çocuklarında davranım bozukluklarının daha çok görülmektedir (Bee ve Boyd, 2009).

Mezo sistem. Mezo sistem, iki ya da daha fazla mikro sistem arasındaki etkileşimin oluşturduğu sistemdir. Bir mikro sistemdeki yaşantılar diğer mikro sistemdeki etkileşimleri veya eylemleri etkilemektedir. Aile ile okul ilişkisi gibi çocuğun gelişimine doğrudan etki eden yapıların birbirleriyle olan ilişkisi mezo sistemdir (Bronfenbrenner,1994). En temel mezo sistem yapıları aile ve akranlar, aile ve okul yönetimi ve aile ve öğretmenler arasındaki etkileşimdir. (Doğan, 2010; Yüksek Usta, 2014).

Ekzo sistem. Bu sistem, bireyin gelişiminde dolaylı etkisi bulunan koşulları temsil etmekte, bir diğer ifade ile çocuğun fiziksel olarak olmasa da psikolojik olarak içinde yer aldığı ve gelişimini dolaylı yoldan etkileyen iki ya da daha fazla yapının birbiriyle olan ilişkisini içermektedir (Gökler, 2008). Çocuk için, aile ile ailenin iş ortamı arasındaki ilişki örnek gösterilecek olursa, çocuk fiziki olarak ebeveynin iş yerinde bulunmadığı halde ailesinin aracılığıyla iş yerindeki stresli durumlardan etkilenmektedir (Doğan, 2010; Yüksek Usta, 2014).

Makro sistem. Mikro, mezo ve ekzo sistem özelliklerinin her biri ve belirli bir kültür ya da alt kültür, inanç sistemleri, bilgi tabanları, maddi kaynaklar, gelenekler, yaşam tarzları, fırsat yapıları, riskler ve hayat akışı seçeneklerinin hepsini geniş bir biçimde kapsamaktadır. Makro sistemin yapıtaşlarından birisi olan medyanın (TV, film, video oyunları, internet) çocuk ve ergenler üzerindeki olumsuz etkileri açıktır (Doğan, 2011). Araştırmacılar televizyon izlemenin çocuklarda saldırganlık ve olumlu sosyal davranışları nasıl arttırdığı ile ilgilenmektedirler. Televizyon izlemenin

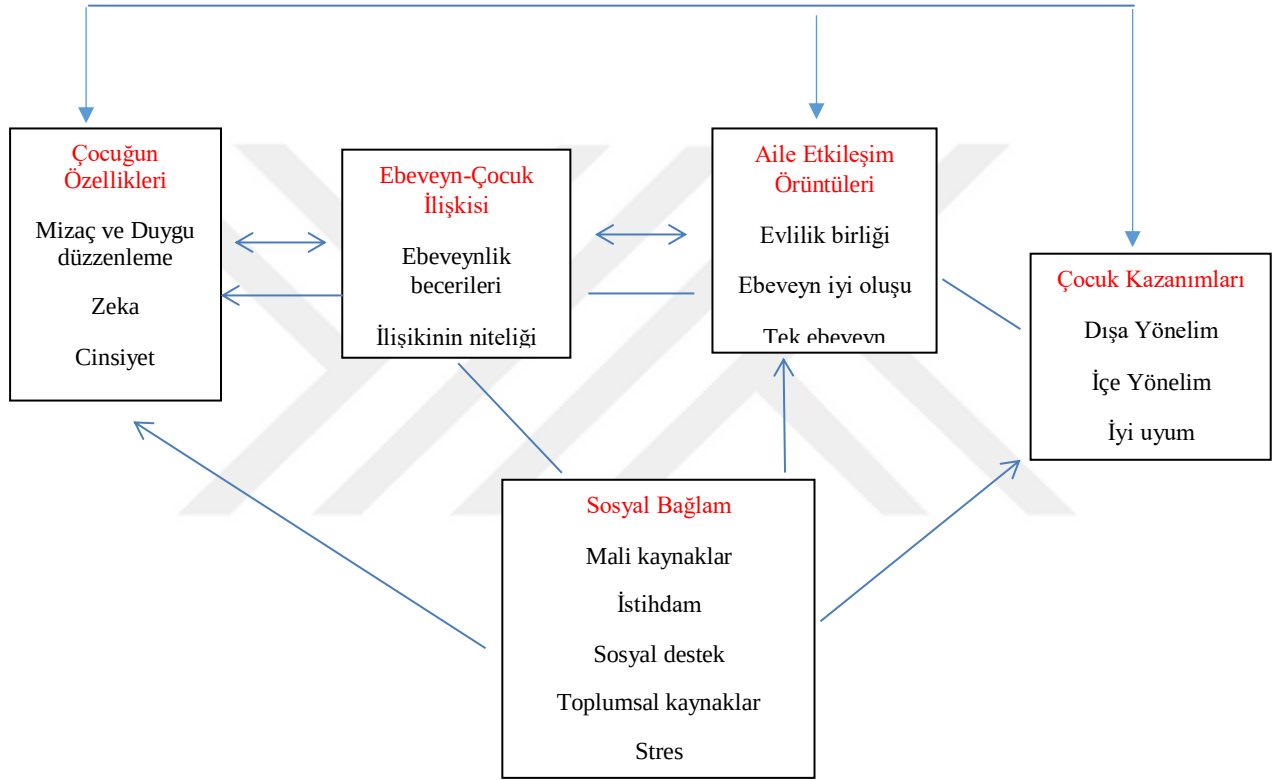
saldırgan davranışları arttırdığını ortaya koyan araştırmalar mevcut olsa da birebir ilişkiden bahsetmek mümkün olmamaktadır (Kauffman, 1997).

Ailenin sosyal/çevresel bağlamı ve demografik değişkenler. Düşük eğitim düzeyi, işsizlik, sınırlı mali/maddi kaynak, düşük sosyal destek, yetersiz kurumsal destek, yetersiz çocuk bakım olanakları, ebeveyn stresi, çevresel dezavantajlar (Campbell,2006; Gimpel ve Holland, 2003; Kauffman,1997). Anne ve çocuğun bilişsel, duygusal, sosyal ve davranışsal olarak beslendiği mahalle değişkeni aynı mahallede geçirilen zaman ve mahallenin yapısal özellikleri yoluyla gelişim üzerinde etkili olmaktadır. Orta ve düşük gelir düzeyli ailelerde, çalışmayan anne ve çocuğun günlük yaşamı mahalle ile sınırlıdır. Bu durum ve işlevsel geniş aile genellikle aynı mahallede oturması çocuk yetiştirme tutumlarını önemli ölçüde etkilemektedir. Ailenin gereksinimleri mahalle sınırları içinde karşılanmakta, dolayısıyla, mahalledeki kaynaklar, sosyal hizmetler, mahallenin sosyal yapısı, mahalledeki güvenlik ve bireyler arası sosyal destek, anneyi ve ailenin diğer bireylerini, dolayısıyla, annenin çocuğa verebileceği kaynakları etkilemektedir (Baydar ve ark., 2010).

Sosyoekonomik durumun yetersizliği, düşük eğitim düzeyi, toplumda çocuğa verilen değer, yasa ve kanunlar tarafından çocuğun yeterince korunmaması gibi etmenlerden dolayı çocuk istismarı olarak değerlendirilebilecek tutumların daha sık kullanıldığı belirlenmiştir (Şimsek vd., 2004). İstismar ve ihmale uğramış çocuklarda madde kötüye kullanımı, kişilik bozuklukları, tehlikeli cinsel deneyimler gibi sorunların yanı sıra bazı kaygı bozuklukları, dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu gibi psikolojik sorunlara; duygusal istismara maruz kalan çocuklarda aileden uzaklaşma, gergin olma, bağımlı kişilik, değersizlik duyguları geliştirme, uyumsuzluk ve saldırgan davranışlarda bulunma davranışlarına sıklıkla rastlanmaktadır (Savaş ve Bahar, 2009). Benzer şekilde sosyal, ekonomik ve kültürel sorunlardan kaynaklı ekonomik istismar, özellikle çocukların çalışması ve çalışmaya zorlanması şeklinde büyük sorunlarla kendini göstermekte, çocukların sağlıklı gelişimini engelleyici nitelik taşımaktadır (Savaş ve Bahar, 2009).

Krono sistem. Bireyin çevresi ile ilgili zaman boyutunu kapsayan krono sistem, çocuğun içinde yaşadığı çevrede zaman içinde baş veren değişimlerin çocuğun gelişimini hangi düzeyde etkilediğini ifade etmektedir. Zamanla çocuğun

yaşının ilerlemesi, ebeveynin yaşlanması ile birlikte bireylerde algılama biçimlerinin ve psikolojik durumlarının, karakterlerinin değişkenlik göstermesi, içinde yaşadığı aile yapısındaki, sosyoekonomik statüsündeki, günlük yaşamındaki becerisi ve stres seviyesinin değişimini ve ilkokula başlama, erinlik gibi normatif ve boşanma, ebeveyn ölümü, taşınma gibi normatif olmayan geçişleri kapsamaktadır (Bronfenbrenner 1986; Doğan, 2010; Yüksek Usta, 2014).

Şekil 1. Çocuk davranış problemlerinin gelişmesinde faktörlerin etkileşimi (Campbell, 2006).

Çocuk ve Ergenlerde Duygusal ve Davranışsal Problemlerin Değerlendirilmesi

Çocuk ve ergenlerin ruh sağlığının değerlendirilmesinde yaygın olarak, ebeveyn, öğretmen, okul psikolojik danışmanı gibi farklı kaynaklardan elde edilen bilgilerle, çocuğun farklı ortamlardaki işlevselliğinin değerlendirilmesi yaklaşımı tercih edilmektedir. Aile, okul, aran, kültürel ve sosyal bağlamlarda çocuğun

işlevselliğinin beraber değerlendirilmesi hem tanı hem de müdahale süreci için gerekliliktir (Volkmar ve Martin, 2011). Değerlendirme talebi çocuğun kendisi tarafından nadiren istendiği ve çocuklar, deneyimlerini sözel olarak ifade etmede güçlük yaşayabilecekleri için çocuklarla yapılan görüşmelerin yanı sıra aile ve okuldan bilgiler edinilmektedir (Sadock, Sadock ve Ruiz, 2016). Bir diğer önemli nokta çocukların çok eksenli değerlendirilmesidir. Bir probleme sahip olma diğer problemler açısından risk faktörü olduğundan, bu yaklaşım, uzmanlara tanı ve ya problemle ilişkili olabilecek diğer alanlarına ilişkin gözden kaçırılacak olası problemlerin de belirlenmesinde yarar sağlamaktadır (Volkmar ve Martin, 2011).

Çocuk ve ergenler için tarama listeleri. Tarama listeleri özgün bozuklukların bulgularını incelemekten çok, ruhsal problemlerin bulunma olasılığını değerlendirmek ve belirtileri taramak amacıyla kullanılmaktadır (Akay ve Ercan, 2016).

Achenbach amprik temelli değerlendirme sistemi (The Achenbach System of Empirically Based Assessment (ASEBA)). ASEBA çocuk ve gençlerin yeterlik alanları ve uyum işlevlerini değerlendirmek üzere geliştirilmiş, 1.5-5 Yaş Çocuklar için Davranış Değerlendirme Ölçeği (Child Behavior Checklist/CBCL 1.5-5), 6-18 Yaş Çocuklar için Davranış Değerlendirme Ölçeği (Child Behavior Checklist/CBCL 6-18), Gençler için Kendini Değerlendirme Ölçeği (Youth Self Report/ YSR 11-18) ve Öğretmen Bilgi Formu (Teachers Report Form/TRF6-18) formlarından oluşan bütüncül değerlendirme sistemidir. ASEBA formlarının Türkçe uyarlama çalışmaları Erol ve Şimşek (2010) tarafından gerçekleştirilmiştir. CBCL 6-18 'Etkinlik', 'Sosyallik' ve 'Okul' olmak üzere üçyeterlik alt testinden oluşmaktadır. Bu testlerin toplamından Toplam Yeterlik Puanı elde edilmektedir. İçe Yönelim ve Dışa Yönelim davranış belirti puanları İçe Yönelim için Anksiyete/Depresyon, Sosyal İçe Dönüklük/Depresyon, ve Somatik Yakınmalar Dışa Yönelim için Kurallara Karşı Gelme ve Saldırgan Davranışlar alt testlerinin toplamından elde edilmektedir. Ölçekte Sosyal Sorunlar, Düşünce Sorunları ve Dikkat sorunları alt ölçekleri de bulunmaktadır. Ölçekte DSM-V uyumlu Duygudurum bozukluğu, Anksiyete Bozukluğu, Somatizasyon Bozukluğu, Dikkat Eksikliği- Hiperaktivite Bozukluğu, Karşıt Olma- Karşıt Gelme Bozukluğu ve Davranım Bozukluğu, Obsesif Kompulsif-Bozukluk, Travma Sonrası Stres Bozukluğu, Ağır Bilişsel Tempo Bozukluğu alt testleri de yer almaktadır (Achenbach ve Rescorla, 2001; Erol ve Şimşek, 2010).

YSR 11-18 CBCL ile aynı alt ölçeklere sahip olmakta, iki form arasında tek fark Ağır Bilişsel Tempo ölçeği yerine Olumlu Özellikler alt testi bulunmasındadır (Achenbach ve Rescorla, 2001). TRF 6-18 Okul Başarısı, Çok Çalışma, Uygun ve Yerinde Davranma, Öğrenme ve Mutlu Olma alt testlerinde oluşmaktadır. Bu testlerin toplamından Toplam Uyum Puanı elde edilmektedir. TRF 6-18'de ve CBCL'den farklı olarak Dikkat Sorunları alt testi Dikkatsizlik ve Hiperaktivite-Dürtüsellik olmakla iki ayrı alt test şeklindedir (Erol ve Şimşek, 2010).

Güçler ve Güçlükler Anketi (GGA). Güçler ve Güçlükler Anketi (Strengths and Difficulties Questionnaire (SDQ)) Goodman (1997) tarafından geliştirilmiştir. Anketin 2-4 yaş için Bakımveren ve Öğretmen formu, 4-16 Yaş için Ebeveyn ve Öğretmen Formu ve 11-16 Yaş için Ergen Formu bulunmaktadır. Her biri beş maddeden oluşan beş alt ölçekten oluşmaktadır. Dikkat eksikliği/aşırı hareketlilik (hyperactivity/inattention), emosyonel semptomlar (emotional symptoms), davranış bozuklukları (conduct problems), akran sorunları (peer relationship problems) ve sosyal davranışlar (prosocial behavior). Alt ölçeklerinin her biri beş maddeden oluşmaktadır. Sosyal davranışlar alt ölçeğinin dışında alt ölçeklerin toplamından toplam güçlük puanı elde edilmektedir. Maddelere 3'lü derecelendirme ölçeğinde tepki verilmektedir (doğru değil, bazen doğru, kesinlikle doğru). Ölçeğin ergen ve ebeveyn formları Güvenir, Özberk, Baykara, Arkar, Şentürk ve İncekaş (2008) tarafından Türkçe'ye geçerlik ve güvenilirliğinin saptanması amacıyla yapılan çalışma, klinik ve toplum örneklemini yansıtan 501 ebeveyn ve 514 ergenle gerçekleştirilmiştir. GGA iç tutarlık katsayısı Anne-Baba Formu için $\alpha=0.37$ ve Ergen Formu için $\alpha=0.22$ olarak hesaplanmıştır. En düşük iç tutarlılık katsayısı akran sorunları alt ölçeği için hesaplanmış, Cronbach alpha değerleri 0.84 ile 0.22 arasında değişmiştir. Çalışma sonucunda, GGA klinik ve toplum örneklemelerini, CBCL ve YSR'ye benzer şekilde ayrıştırabildiği, aynı zamanda GGA ile ilişkili CBCL VE YSR alt testleri ile yüksek korelasyon gösterdiği ortaya konulmuştur.

Azerbaycan'da Yapılan Ölçek Uyarlama Çalışmaları

Alan yazın incelendiğinde Azerbaycan literatüründe bu alanda ölçek geliştirme ve ya uyarlama sürecine ilişkin iki çalışmaya rastlanmıştır. Salayev, Rustamov vd. (2014) Güçler ve Güçlükler Anketi'nin (Strengths and Difficulties

Questionnaire (SDQ)) Azerbaycan formunun geçerliliğini incelemiştir. Araştırmının örneklemini, 4-16 yaşlarında psikiyatri polikliniğine başvuruda bulunan 347 çocuk ve diğer polikliniklerde ayakta tedavi gören 267 çocuk oluşturmuştur. Yapılan ROC (Receiver Operating Characteristics) analizleri ile ölçeğin ayırım yapa bilme gücü test edilmiştir. Toplam güçlük puanı açısından karşılaştırıldığında deney ve kontrol grubu arasında kontrol grubunun lehine anlamlı farklılık bulunmuştur ($p<0.001$). Duygusal semptomlar ve sosyal davranışlar alt ölçeğinde kızların ortalamasının erkeklere göre anlamlı olarak daha yüksek olduğu görülmüştür ($p<0.05$). Hiperaktivite/dikkat eksikliği boyutunda ise erkekle kızlardan anlamlı olarak daha yüksek ortlamaya sahipti ($p<0.05$). Araştırma sonuçları, ölçeğin Azerbaycan formunun çocuk ve ergenler için bir tarama aracı olarak kullanıla bileceğini kanıtlan niteliktedir.

Gocalı (2018), 587 ergendenden oluşan örnekleminde Gençler İçin Kendini Değerlendirme Ölçeği (Yeniyetmələr Üçün Özünüşərh Şkalası) 11-18'in (Youth Self-Report 11-18) formunu Azerbaycan kültürüne uyarlama çalışmasını yürütmüştür. Doğrulayıcı faktör analizi yapılmış, RMSEA değerinin (.04) mükemmel uyuma, CFI değerinin (.93) kabul edilebilir uyuma denk geldiği sonucuna ulaşılmıştır. Toplam problem için iç tutarlılık katsayısı .94 olarak hesaplanmış, sendrom al testleri için bu değer .62-82 aralığında yer almıştır. Problem alt testlerinden alınan puanların cinsiyete göre farklılık gösterip göstermediği incelenmiş, Anksiyete, Sosyal İç Dönüklük, Somatik Yakınmalar, Sosyal Sorunlar boyutlarında kızların, Kurallara Karşı Gelme Boyutunda ise erkeklerin daha yüksek puan aldığı izlenmiştir ($p<0.05$). Kızların Toplam Problem puanı ve İç Yönelim, erkeklerin ise Dışa Yönelim grubunda anlamlı olarak daha yüksek ortalamaya sahip olduğu bulunmuştur ($p<0.05$).

Azerbaycan'da Davranış Problemleri ile İlgili Yapılan Diğer Araştırmalar

Osmanlı, Memmedov ve Babayev (2018) tarafından ebeveyn himayesinden mahrum çocuklar için faaliyet gösteren kurumda çocukların ruh sağlığını değerlendirmek amacı ile yapılan çalışmada bakıcılar tarafından Güçler ve Güçlükler Anketi'nin (Güclü Tərəflər və Çətinliklər Anketi (GTÇA))doldurulması istenmiştir. Aynı zamanda çocuklara ilişkin demografik bilgiler, kuruma gelme

sebepleri, ebeveynleriyle ilişkilerine ilişkin bilgiler toplanmıştır. Araştırmaya katılan çocukların 27'si (40.9%) kadın, 39'u (59.1%) erkektir. Çocukların yaş aralığı 4-17, yaş ortalaması ise 10.2 ± 2.8 olarak hesaplanmıştır. Araştırma sonucunda %32.3'ünde Yüksek Güçlük Puanı, %43.9'unda Davranışsal Problemler, %18.4'ünde Emosyonel Problemler, %28.8'inde Hiperaktivite/dikkat eksikliği, %42.4'ünde akran sorunları gözlemlenmiştir. Cinsiyet ve yaşın emosyonel ve davranışsal problemlerde belirleyici bir değişken olmadığı ($p > .05$), kurumda bakım görme süresi 3 yıldan uzun olan çocuklarda 1-3 yıl arası bakım gören çocuklara oranla uşaqlarla emosyonel ve davranışsal problemlerin, akran sorunlarının daha yüksek olduğu bulunmuştur ($p < .05$).

Osmanlı, Miriyeva ve Rüstemoğlu (2019), Talasemi Merkezi'nde ayakta tedavi gören Beta talassemi tanısı alan 4-17 yaş aralığında, 130 çocuk ve ergenlerde duygusal ve davranışsal problemlerin incelenmesi çalışmasını yürütmüşlerdir. Yaş ortalaması 10.59 ± 3.52 olan katılımcıların 61-i (%46.9) kadındır. Talasemili çocuk ve ergenlerde duygusal ve davranışsal problemlerini taramak için Güçler ve Güçlükler Anketi uygulanmıştır. Çocuklardan %30.8'i ($n=40$), %29.2'i ($n=38$) duygusal problemler, %28.5'i ($n=37$) davranış problemleri, %20.8'i ($n=27$) hiperaktivite/dikkat eksikliği, %22.3'i ($n=29$) akran ilişkileri, %10'u ($n=13$) sosyal davranışlar puanları açısından anormal sınırlarda yer almıştır. Toplam güçlük puanının ve alt testlerden elde edilen puanların cinsiyete göre anlamlı farklılık göstermediği bulunmuştur ($p > .05$). Yaş değişkeni ve toplam güçlük puanı, duygusal problemler arasında zayıf, pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu sonucu elde edilmiştir, $r = .233$, $p < .05$. Davranışsal problemlerle yaş arasında da zayıf düzeyde, pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu gözlemlenmiştir, $r = .275$, $p < .05$. Bir diğer ifade ile yaşla birlikte toplam güçlük puanı, duygusal ve davranışsal problemlerde artış görülmektedir. Okula devam eden ve etmeyen çocuklar toplam güçlük puanı ve alt test puanları açısından karşılaştırılmış, okula devam etmeyen çocukların sosyal becerilerinin okula devam eden çocuklardan anlamlı olarak düşük olduğu bulunmuştur ($p < .05$). Araştırmanın bir diğer bulgusuna göre, orta okul mezunu annelerin çocuklarında toplam güçlük puanı anne eğitim düzeyi üniversite olan çocuklardan anlamlı olarak düşüktür ($p < .05$). Sonuçlar, talasemili çocuk ve ergenlerin yüksek düzeyde duygusal ve davranışsal problemler yaşadığını, psikososyal risk faktörlerinin değerlendirilmesinin önemini ortaya koymaktadır.

Davranış Problemlerine İlişkin Diğer Ülkelerde Yapılan Araştırmalar

Hollanda da yaşayan Türk göçmen, yerli Hollandalı ve Türk gençlerin duygusal ve davranışsal problem bildirimini karşılaştırmak amacıyla yürütülen araştırmada 379 göçmen 379 Türk ve 1039 Hollandalı genç Hollanda kültürüne uyarlanmış YSR, 2.151 Türk genç Türkçe YSR, velileri ise CBCL Türkçe formunu doldurmuşlardır. Türk göçmen gençler 11 alt sendrom testinde Türkiye’de yaşayan gençlerden daha yüksek problem puanına sahiptir. Genel olarak, Türk göçmen ergenlerde toplam problem puanı Hollandalı ve Türk gençlere oranla anlamlı olarak daha yüksek bulunmuştur. Diğer yandan bu grubun 11 alt sendrom testinde öz bildirimin dayalı problem puanları, ebeveyn bildiriminden daha yüksektir (Janssens, Verhulst, Arslan, Erol, Salter ve Crijnen, 2004).

Şimşek, Erol, Öztop ve Özcan (2008) tarafından yürütülen çalışmada çocuk yetiştirme yurdunda kalan çocuklarda duygusal ve davranışsal sorunların yaygınlığı ve ilişkili faktörleri araştırmak amacı ile CBCL, TRF VE YSR formları uygulanmıştır. Araştırmaya 6-18 yaş aralığında yetimhanede kalan ve kendi ailesi tarafından yetiştirilen 674 çocuk dâhil edilmiştir. Çocukların kendi bildirimi, bakıcı ve öğretmenlerin bildirimleri sonucunda yetiştirme yurdunda kalan çocuklarda problem davranışlar %18.3-%47 aralığında değişirken, kontrol grubunda bu rakam %9-%11 aralığında bulunmuştur. Dışa yönelim problemlerinin (%21.4-%41.9) deney grubundaki çocuklarda içe yönelim problemlerinden (%6.2-%40.1) anlamlı olarak daha yaygın olduğu gözlemlenmiştir. Sendrom alt testleri incelendiğinde sosyal problemler, düşünce sorunları ve dikkat sorunları yetiştirme yurdunda kalan çocuklarda anlamlı olarak daha yüksekti. Yaş, fiziksel hastalık öyküsü, ihmal ve istismar, kurumdan iki ve ya daha çok kez taşınma, akraba ve ya ebeveynlerle düzenli iletişimin olmaması, zayıf problem çözme becerileri, alkol ve ya tütün kullanımı, damgalanma hissi duygusal ve davranışsal sorunlar için başlıca risk faktörleri olarak ortaya konulmuştur

Balat, Şimşek ve Akman (2008) okul öncesi eğitimi alan çocukların davranış problemlerinin aile ve öğretmen bildirimlerine dayalı karşılaştırmalı olarak incelemeyi amaçlamıştır. Davranış sorunlarının farklı kaynaklar tarafından değerlendirilmesindeki farklılıklara dikkat çekmeyi hedefleyen bu araştırmaya, altıyaş grubundan 60 erkek ve 61 kız çocuk dâhil edilmiştir. Veriler CBCL/4-18 ve TRF /5-18 aracılığı ile elde edilmiştir. Çocuk ve Gençlerde Davranış Değerlendirme

Ölçeğinin ve Öğretmen Bilgi Formunun alt testlerinde anne ve öğretmen bildirimleri arasında düşük ve orta düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır. Dışa yönelim sorunlarında bildirimler arasında korelasyonun İçe Yönelim sorunlarına göre daha yüksek olduğu izlenmiştir. Toplam problemde puanı açısından incelendiğinde ebeveyn ve öğretmen bildirimi arasında ise orta düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür.

Yurduşen, Erol ve Gençöz (2013), yürüttükleri araştırmada çocuklarda duygusal ve davranışsal problemlerle ebeveyn tutumları ile ilişkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. 204 ana okul çocuklarının annelerinin katıldığı çalışmada anne tutumları, annelerde depresyon ve anksiyete düzeyi yordayıcı değişkenler olarak ele alınmıştır. Bu amaçla annelere, Beck Depresyon Envanteri, Sürekli Kaygı Ölçeği ve CBCL uygulanmıştır. Aşamalı regresyon analizi sonucunda annenin kaygı düzeyinin çocuklarda İçe yönelim ve Dışa yönelim problemlerini yordadığı bulunmuştur. Anne depresyon düzeyinin ise bu problemleri açıklama gücü anlamlı bulunmamıştır. Çocukların duygusal ve davranışsal sorunlarının anne reddi ve çocuk yetiştirme tutumları ile ilişkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Çocuk ve ergenlerde duygusal ve davranışsal sorunlarla ilişkili faktörlerin belirlenmesine ilişkin araştırmalar. Sertelin (2003) tarafından ebeveyn çocuk yetiştirme tutumları ile sosyo-kültürel yapı ve aile işlevleri arasındaki ilişkileri incelemek amacıyla yürütülen araştırmaya toplam 329 anne katılmıştır. Annelere, aile işlevlerini ve çocuk yetiştirme tutumlarını değerlendiren ölçümler yapılmıştır. Bulgulara bakıldığında, aşırı koruyucu annelik tutumu ile problem çözme arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler gözlenmiştir. Annenin demokratik tutumu ile aile işlevleri alt boyutlarıyla ilişkili olmadığı gözlenmiştir. Annenin ev kadınlığını reddetmesi ile roller, duygusal tepki verebilme, gereken ilgiyi gösterme, davranış kontrolü ve genel işlevler arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Baskı-disiplin boyutu ile duygusal tepki verebilme ve gereken ilgiyi gösterme boyutları arasında da pozitif yönde anlamlı ilişkilerin olduğu gözlenmiştir. Yani duygusal tepki verebilme ve gereken ilgiyi gösterme boyutlarından alınan puanlar sağlıklı yönde artarken, baskı-disiplin boyutundan alınan puanların da yükseldiği ortaya konulmuştur.

Roelofs, Meesters, Huurne, Bamelis ve Muris (2006) tarafından yapılan bir araştırma, orta çocukluk dönemindeki yaş ortalamaları 10.5 olan çocuklarla

yürütülmüştür. Araştırmada, güvensiz bağlanma ve olumsuz ebeveyn çocuk yetiştirme tutumları gibi olumsuz aile faktörleri ile içselleştirilmiş ve dışsallaştırılmış semptomlar arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Toplam 237 öğrenci üzerinde yürütülen bu araştırmada çocukların bağlanma stilleri, içselleştirilmiş semptomları, algıladıkları ebeveyn çocuk yetiştirme tutumları ölçülmüştür. Dışsallaştırılmış semptomları ölçmek için ise öğretmenlerden Saldırganlık Ölçeği'ni doldurmaları istenmiştir. Araştırmanın bulgularına bakıldığında, güvensiz bağlanan çocukların, güvenli bağlananlara göre içselleştirilmiş ve dışsallaştırılmış semptomlarda yüksek puan aldıkları gözlenmiştir. Algılanan ebeveyn çocuk yetiştirme tutumu ve davranış problemleri arasındaki ilişki incelendiğinde ise algılanan beveysel red, aşırı koruma ve kaygılı yetiştirme, içselleştirilmiş ve dışsallaştırılmış semptomlarla olumlu yönde ilişkili bulunurken, duygusal sıcaklığın ise olumsuz yönde ilişkili olduğu gözlenmiştir. Bağlanma ve ebeveyn yetiştirme tutumlarının, çocukların içselleştirilmiş ve dışsallaştırılmış semptom düzeylerine katkıları incelendiğinde ise anneden algılanan yetiştirme tutumu ve anneye olan bağlanma stili, kızlarda içselleştirilmiş ve dışsallaştırılmış semptomlarla ilişkili; babadan algılanan yetiştirme tutumu ve babaya olan bağlanma stili de erkeklerde içselleştirilmiş ve dışsallaştırılmış semptomlarla ilişkili bulunmuştur. Sonuç olarak güvensiz bağlanan ve ebeveynleri tarafından red, aşırı korunma ya da kaygılı yetiştirilme algılayan çocukların daha fazla içselleştirilmiş ve dışsallaştırılmış semptomlar gösterdikleri gözlenmiştir.

Özbey ve Alisinanoğlu (2009) okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden 60–72 aylık çocukların problem davranışlarının çocukların cinsiyeti, kardeş sayısı, doğum sırası, okul öncesi eğitime devam etme süresi, çocuğun tam aileye sahip olup olmama durumu, anne babanın öğrenim düzeyi, anne babanın mesleği gibi değişkenlere göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla araştırma yürütmüştür. Araştırmada ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Veri toplama aracı olarak Anaokulu ve Anasınıfı Davranış Ölçeği kullanılmıştır. Araştırma sonucunda çocukların problem davranışlarının; çocukların cinsiyeti, doğum sırası, okul öncesi eğitime devam süresi, baba öğrenim durumu ve baba mesleğine göre anlamlı farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Çocukların problem davranışları tam aileye sahip olma durumu, anne mesleği ve anne öğrenim durumuna göre farklılık göstermediği saptanmıştır. Araştırmada, babası işsiz olan çocukların diğer gruplara göre daha fazla problem davranışa sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu durumu işsizliğin

meydana getirdiği sorunların aile içine yansımalarının doğal bir sonucu olarak değerdendirebilmek mümkündür. Babası serbest meslek sahibi olan çocuklar ise babası işçi olan çocuklara göre daha fazla problem davranışa sahiptirler.

Öte yandan Dursun (2010) tarafından anne baba tutumlarının çocuklardaki davranış problemlerine etkisini bir takım değışkinlere bağlı olarak incelendiği çalışmada, genç anne ve babaların aşırı koruyucu ve sıkı disiplinli tutumlarının yüksek olduğu, anne babaların eğitim düzeyleri yükseldikçe aşırı kontrol, sıkı disiplin tutumlarının ve aile içi geçimsizliğin azaldığı görölmüşdür. Ayrıca, anne babaların yaşı arttıkça çocuklardaki kaygı düzeyinin arttđđı bulunmuş ve okul öncesi dönemdeki çocukların davranış problemleri ile anne baba tutumları arasında düşük düzeyde anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Alisinanoğlu ve Kesicioğlu (2010) okul öncesi dönem çocuklarının davranış problemlerini belirlemek amacıyla yürüttükleri araştırmanın örneklemini anasınıfına devam etmekte olan 119 çocuk oluşturmuştur. Araştırmanın verileri “Okul Öncesi Davranış Sorunları Tarama Ölçeği” kullanılarak toplanmıştır. Araştırma sonucunda, çocukların davranış sorunları üzerinde öğretmen yaşı, öğretmenlerin mezun oldukları okul türü, öğretmenlik statülerinin önemli bir farklılık yarattığı, kardeş sayısının, annenin ve babanın öğrenim düzeyinin ise çocukların davranış sorunları üzerinde önemli bir farklılık yaratmadığı saptanmıştır.

Başal ve Derman (2013) 5-6 yaşı çocuklarda gözlenen davranış problemlerini ve anne baba tutumları ile problem davranışlar arasındaki ilişkiyi belirlemektir. Araştırmanın örneklemini; anaokuluna devam eden 532’si kız 580’i erkek toplam 1112 çocuk oluşturmuştur. İstatistiksel analiz olarak, öğretmenlerin yaptıkları işaretlemelerin yığmalı toplamı dikkate alınmış, yani her bir problemin çocuklar arasındaki yaygınlık derecesi göz önünde bulundurulmuş ve davranış problemleri ile anne-baba tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi amacıyla Pearson Korelasyon Analizi uygulanmıştır. Araştırma kapsamındaki 1112 çocuğun % 60.6’sında en az bir ya da daha fazla davranış problemi saptanmıştır. Davranış problemi gösteren çocukların % 53.6’sının erkek, % 46.4’ünün kız olduğu belirlenmiştir. Çocuklarda görölen davranış problemleri sıklık bakımından değerdendirildiğinde, ilk sırada içe kapanıklık, ikinci sırada aşırı hareketlilik ve hiperaktivite bozukluğu, üçüncü sırada iştahsızlık davranışının yer aldığı saptanmıştır. İçe kapanık, hiperaktif, kıskançlık gösteren çocukların ailelerinin orta

düzeyde ev kadınlığını reddedici tutuma ve iştahsız, aşırı inatçı, vurma davranışı gösteren ve tırnak yiyen çocukların ailelerinin ise düşük düzeyde ev kadınlığını reddedici tutuma sahip oldukları saptanmıştır. İçerik kapanıklık, aşırı inatçılık, hayvan korkusu ile aşırı koruyucu anne-baba tutumu arasında; içerik kapanıklık, parmak emme ve fobiler demokratik tutum arasında; hayvan korkusu ile ev kadınlığını reddedici tutum arasında; hayvan korkusu, tükürme ve yalan ile sıkı disiplinli tutum arasında anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır.

Özmen (2013) tarafından yürütülen araştırmada, davranış sorunları olan çocukların anne-babalarına yönelik bir anne-baba eğitimi programının, çocuklardaki davranış sorunları ve anne-babaların depresyon düzeyleri üzerine etkisini incelenmiştir. Araştırmada öntest-sontest kontrol gruplu araştırma deseni kullanılmıştır. Çalışmaya 8 deney, 8 kontrol grubu olmak üzere toplam 16 anne-baba katılmıştır. Veri toplama aracı olarak “4-18 Yaş Çocuk ve Gençlerde Davranış Değerlendirme Ölçeği” ve “Beck Depresyon Envanteri” kullanılmıştır. Deney grubuna haftada bir kez olmak üzere 7 hafta süreyle “Anne-Baba Eğitimi Programı” uygulanmıştır. Araştırma sonucunda, anne-baba eğitimi programına katılan anne-babaların çocuklarının davranış sorunlarında anlamlı düzeyde bir azalma olmuş, aynı zamanda anne-babaların başlangıçta da normal sınırlarda olan depresyon düzeylerinde anlamlı düzeyde bir düşüş gözlemlenmiştir.

Yüksek Usta (2014) okul öncesi eğitim kurumlarına devam etmekte olan 48-60 aylık çocukların anneleri ve öğretmenleriyle olan ilişkileri ile davranış problemleri arasındaki bağlantıyı incelemek amacıyla yapılmıştır. Araştırmada, çocukların anneleri olan ilişkilerine, annelerin öğrenim durumunun, çalışıp çalışmama durumunun ve öğretmenleri ile ilişkilerine öğretmenlerin mesleki hizmet yılının, öğrenim durumunun etkili olup olmadığını incelemiştir. Araştırmanın örneklemini özel ve resmi okul öncesi eğitim kurumlarına devam etmekte olan 48-60 aylık 252 çocuğun anneleri ve 59 öğretmenleri oluşturmuştur. Çocukların davranış problemlerini değerlendirmek amacıyla, anneleri ve öğretmenleri tarafından doldurulan, Anaokulu Anasınıfı Davranış Ölçeği kullanılmıştır. Çocukların anneleri ile olan ilişkileri, “Çocuk Anababa İlişki Ölçeği”, öğretmenleri ile olan ilişkileri ise, “Öğretmen Çocuk İlişki Ölçeği” kullanılarak değerlendirilmiştir. Annelere ve öğretmenlere ait demografik bilgiler, araştırmacı tarafından hazırlanan demografik bilgi formları aracılığıyla elde edilmiştir. Araştırmanın sonucunda, çocuklarda içerik yönelim ve dışı yönelim davranış problemleri arttıkça anne ve öğretmenleri ile

ilişkilerinde çatışmanın arttığı ve yakınlığın azaldığı bulunmuştur. Çocukların anneleri ve öğretmenleri ile olan ilişki türlerinin çatışma ve yakınlık boyutlarında paralellik gösterdiği de bulgular arasındadır. Çocukların anneleri ile ilişkilerinin, annenin çalışıp çalışmama durumu ile ilişki göstermediği bulunurken, anne çocuk ilişkisinin, annenin eğitim durumuna göre farklılaştığı görülmüştür. Öğretmen ile çocuk arasındaki ilişkinin ise, öğretmenin mesleki tecrübesine ve öğretmenin öğrenim durumuna göre farklılaştığı araştırmanın bulguları arasındadır.

Bölüm 3

Yöntem

Bu araştırmada, Çocuk ve Gençler için Davranış Değerlendirme Ölçeğinin (CBCL 6-18) 6-18 Yaş Formu, Azerbaycan kültürüne uyarlanmıştır. Bu bölümde araştırmanın çalışma grubu, veri toplama süreci, veri toplama araçları, verilerin çözümlenmesine ilişkin bilgiler sunulmuştur.

Çalışma Grubu

Bu kısımda araştırmanın katılımcılarına ilişkin demografik bilgilere yer verilmiştir. CBCL 6-18 çocuklarda duygusal ve davranışsal sorunları belirlemek amacı kullanıldığından, Azerbaycan Formu 6-17 yaş arası çocukların velilerine uygulanmıştır. Elde edilen bilgiler çocuklara ilişkin olduğundan, çocuklara ilişkin demografik bilgiler rapor edilmiş ve anne-baba eğitim düzeyine ilişkin bilgilere yer verilmiştir.

Araştırmanın deneme uygulaması, amaçlı örnekleme yöntemi ile seçilen 6-17 yaşlarındaki 50 öğrenci ve ebeveynleriyle gerçekleştirilmiştir. Deneme uygulamasına katılan öğrencilerden 25'i (%50) 6-11, 25'i (%50) 12-17 yaş aralığında yer almaktadır. Öğrencilerden 27'si (%54) kız, 23'ü (%46) erkektir.

Ölçeğin yapı geçerliğini doğrulamak ve ölçümlerin güvenilirlik analizlerini yapmak amacıyla uygun örnekleme yöntemiyle ulaşılan Bakü, Şeki, Gah olmak üzere üç farklı şehirde bulunan okulların 1-11. sınıf düzeylerinde eğitim alan 6-17 yaşları arasındaki çocukları kapsamaktadır. Verilerin 443'ü (%36) Bakü, 637'si (%51.7) Şeki, 152'si (%12.3) Gah illerindeki okullardan elde edilmiştir. Araştırmada kullanılan ölçeklerin 901'i anne (%73.1), 231'i (%18.8) baba, 7'si (% 0.6) üvey ebeveyn, 93'ü (%7.6) diğerleri tarafından doldurulmuştur. Kişisel Bilgi Formu'nda yer alan anne-babanın eğitim düzeyine ilişkin bilgiler Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2

Ebeveynlerin Eğitim Düzeyine İlişkin Demografik Bilgiler

		<i>N</i>	<i>%</i>
<i>Anne eğitim düzeyi</i>	Okur yazar değil	3	.2
	Orta okul mezunu	9	.7
	Lise	795	64.5
	Yüksek okul	8	.6
	Üniversite	321	26.1
	Belirtilmemiş	96	7.8
<i>Baba eğitim düzeyi</i>	Okur yazar değil	3	.2
	Orta okul mezunu	12	.9
	Lise	769	62.4
	Yüksek okul	3	.2
	Üniversite	325	26.4
	Belirtilmemiş	120	9.7

Tablo 2’de görüldüğü üzere annelerin 3’ü (% 0.2) okur yazar değil, 9’u (% 0.7) orta okul mezunu, 795’i (% 64.5) lise veya meslek okulu mezunu, 8’i (%.6)yüksekokul 321’i (%26.2) üniversite mezunu olup, 96 (%7.8) anne eğitim düzeyine ilişkin bilgi vermemiştir. Babaların eğitim düzeyine ilişkin veriler incelendiğinde 3’ünün (% 0.2) okur yazar olmadığı, 12’sinin (% 0.9) ortaokul mezunu, 769’unun (%62.4) lise veya meslek okulu, 325’inin (%26.4) üniversite mezunu olduğu gözlemlenmiştir. Diğer 120’sinin (%9.7) ise eğitim düzeyine ilişkin bilgiler vermediği saptanmıştır. Öğrencilerin cinsiyet ve yaş değişkenlerine ilişkin frekans ve yüzdelere Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3

Öğrencilerin Cinsiyet ve Yaş Değişkenlerine İlişkin Demografik Bilgileri

<i>Değişkenler</i>		<i>N</i>	<i>%</i>
<i>Cinsiyet</i>	Kız	630	51.1
	Erkek	599	48.6
	Belirtilmemiş	3	0.2
	6-11	717	58.7

Yaş	12-17	515	41.3
	Toplam	1232	100

Tablo 3’de görüldüğü üzere, çalışma grubunun 630’unu kız (%51.1), 599’unu (%48.6) erkek öğrenci oluşturmaktadır. Katılımcıların 3’ünün cinsiyetine ilişkin bilgiler ise belirtilmemiştir. Yaş düzeyine bakıldığında, öğrencilerin 717’si (%58.7) 6-11, 515’i (%41.3) ise 12-17 yaş aralığında yer almaktadır.

Veri Toplama Süreci

Okullarda araştırmanın yürütülebilmesi adına ilk olarak Azerbaycan Eğitim Bakanlığı ve Hacettepe Üniversitesi Etik Kurul Komisyonu’ndan gerekli izinler alınmıştır (EK 1). İzin işlemlerinin tamamlanmasının ardından, okul yönetimleri ile görüşülerek ölçeklerin uygulanması için randevu alınmış, okul yönetimi ve öğretmenler araştırma ve ölçeklerle ilgili bilgilendirilmiştir. Veri toplama araçları hazırlanarak, ‘Ebeveynler İçin Bilgilendirilmiş Onam Formu’ (EK 2) ile birlikte ebeveynlere gönderilmek üzere öğretmenlere verilmiştir. Bir hafta sonra öğretmenler velilerin yanıtladıkları ölçekler teslim alınmıştır.

Veri Toplama Araçları

Azerbaycanlı 6-17 yaş arası çocuklarda duygusal ve davranışsal sorunların belirlenmesi amacıyla ölçek uyarlama çalışması için Achenbach ve Edelbrock (1983) tarafından geliştirilen ‘6-18 Yaş Çocuk ve Gençler İçin Davranış Değerlendirme Ölçeği (CBCL 6-18) kullanılmıştır. Katılımcılara ilişkin demografik bilgileri (yaş, cinsiyet, sınıf düzeyi, yerleşim yeri ve anne baba eğitim düzeyi) CBCL (6-18)’in ön kısmında yer alan ‘Kişisel Bilgi Formu (KBF)’ ile elde edilmiştir.

6-18 Yaş Çocuk ve Gençler İçin Davranış Değerlendirme Ölçeği (CBCL 6-18). Azerbaycan diline uyarlama yapmak amacıyla kullanılan 6-18 Yaş Çocuk ve Gençler için Davranış Değerlendirme Ölçeği (CBCL 6-18) Achenbach ve Edelbrock (1983) tarafından geliştirilen CBCL 4-18’in yeniden gözden geçirilmiş, 113 problem maddesinden oluşan formudur (Achenbach ve Rescorla, 2001). Ölçeğin 2001 revizyonunda altıproblem maddesi değiştirilmiş, 2007 revizyonunda ise dörtyeni alt ölçek eklenmiştir. 2001 yılında yapılmış revizyon çalışmasında Açıklayıcı ve Doğrulayıcı faktör analizleri tekrarlanmış, ölçekteki maddelerin DSM 4(*Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve İstatistiksel El Kitabı*) (APA, 1994) ile tutarlığına ilişkin

uzman derecelendirmelerine dayanarak DSM-4uyumlu alt testler oluşturulmuştur. Bu alt testler Duygudurum Bozukluğu, Anksiyete Bozukluğu, Somatizasyon Bozukluğu, Dikkat Eksikliği/Hiperaktivite Bozukluğu, Karşıt-Olma Karşı Gelme Bozukluğu, Davranım Bozukluğu olarak belirlenmiştir (Rescorla, 2009). Yaş aralığı ise 6-18 olarak değiştirilmiştir. Ölçeğin 2007 revizyonunda ise yine ölçekte yer alan maddelerin gruplandırılması esasında araştırmacılar tarafından test edilmiş Ağır Bilişsel Tempo, Obsesif Kompulsif Bozukluk, Travma Sonrası Stres Bozukluğu alt ölçekleri de eklenmiştir (Achenbach ve Rescorla, 2007).

CBCL 2001 formu için 10 ayrı Açıklayıcı Faktör Analizi yapılmış, yaş ve cinsiyet grupları arasında benzer sekiz faktör elde edilmiştir. CBCL'in faktör analizini gerçekleştirmek amacıyla, toplum ve klinik örneklem olmak üzere 4994 (erkek çocuklar 6-11 yaş=1651, 12 -18 yaş =1447; kız çocuklar 6-11 yaş=870, 12-18 yaş=1026) çocuktan veri toplanmıştır. Katılımcılar Avustralya ve İngiltere genel popülasyonu ile Amerika Birleşik Devletleri Ruh sağlığı hizmetlerinden yararlanan yatılı ve ayakta tedavi gören çocuklardır (Achenbach ve Rescorla, 2001). Tekrarlanan analizlerden beşinde ≥ 20 anlamlı yük alan maddeler tanımlanmıştır. Maddeler birden fazla faktörde bu kriterleri karşıladığında en yüksek yüke sahip olduğu faktörde yer almasına karar verilmiştir. Sekiz faktörlü model için RMSEA (The Root Mean Square Error of Approximation) .06 olarak bulunmuştur (Rescorla, 2009).

Güvenirlik çalışmasında Yeterlik alt testleri için Cronbach alfa katsayıları .63 ile .79, DSM uyumlu alt testler için .72 ile .91 arasındadır. Ampirik temelli problem alt testleri için Cronbach alfa katsayıları Anksiyete/Depresyon için .84, Sosyal İçer Dönüklük/Depresyon için .80, Somatik Yakınmalar için .78, Sosyal sorunlar için .82, Düşünce Sorunları için .78, Dikkat Sorunları için .86, Kurallara Karşı Gelme için .85 ve Saldırgan Davranışlar için .94 olarak hesaplanmıştır. Bu değer Toplam Problem için .97, İçer Yönelim için .90, Dışa Yönelim için .94 olarak bulunmuştur. Ölçek puanlarının test-tekrar test güvenirliğini değerlendirmek amacıyla 8-16 gün aralıklarla tekrarlanan çalışmada, test tekrar test katsayısı .80-.90 arasında; Toplam Yeterlik ve Toplam Problem Pearson korelasyonları .91-.95 arasında bulunmuştur (Achenbach ve Rescorla, 2001; Achenbach ve Rescorla, 2007).

Ölçek, çocuğun anne-babası veya çocuğa bakım veren bireyler tarafından yanıtlanmaktadır. Problem davranışlar son altı ayda görülme sıklığına göre 0

(doğru), 1 (bazen doğru) ve 2 (her zaman doğru) şeklinde derecelendirilmektedir. Ölçekte, yeterlik ile ilgili maddeleri kapsayan 'Etkinlik', 'Sosyallik' ve 'Okul' olmak üzere üç yeterlik alt testi yer almaktadır. Etkinlik alt testi spor etkinlikleri, spor dışı ilgi alanları, ev ve ev dışında yapılan işleri kapsamaktadır. Sosyallik alt testi üye olunan kulüp ve kuruluşlar ile kardeş ve arkadaş ilişkilerini, okul alt testi ise okuldaki başarı dereceleri, sorunları, okul etkinliklerine katılımlarını yansıtmaktadır. Bu alt testlerin toplamı ile Toplam Yeterlik puanı elde edilmektedir. Toplam yeterlik puanları, standart T puanına dönüştürülerek normal ($T > 40$, >16. yüzdeler) klinik ($T < 37$, <10. yüzdeler) ve sınır düzey ($T = 37-40$, .10-.16. yüzdeler arası) olarak sınıflandırılmaktadır (Erol ve Şimsek, 2010; Rescorla, 2009).

Ölçekten Anksiyete/Depresyon, Sosyal İç Dönüklük/Depresyon ve Somatik Yakınmalar alt testlerinden oluşan 'İçe Yönelim' belirti puanı, Kurallara Karşı Gelme ve Saldırgan Davranışlar alt testlerinden oluşan 'Dışa Yönelim' belirti puanı da elde edilmektedir. Ölçeğin tamamından toplam problem puanı elde edilmekte, İç Yönelim, Dışa Yönelim ve Toplam Problemde 60-63 arası sınır, 63 üzeri klinik düzey(>.90.yüzdeler), 60 altı ise normal düzey (>84. yüzdeler) olarak kabul edilmektedir. Bununla birlikte, her iki gruba dahil olmayan 'Sosyal sorunlar, Düşünce Sorunları ve Dikkat Sorunları' alt testleri bulunmaktadır(Rescorla, 2009).

Araştırmada, ölçeğin Anksiyete/Depresyon, Sosyal İç Dönüklük/Depresyon, ve Somatik Yakınmalar, Sosyal sorunlar, Düşünce Sorunları, Dikkat Sorunları, Kurallara Karşı Gelme ve Saldırgan Davranışlar olmak üzere ampirik temelli sekiz sendrom alt ölçeği kullanılmıştır.

Verilerin Analizi

CBCL'in Azerbaycan Formundan elde edilen verilerin kuramsal model tarafından açıklanabilme gücü doğrulayıcı faktör analiziyle (DFA) incelenmiştir. DFA gözlenen ve gizil değişkenler arasındaki ilişkiler hakkındaki hipotezlerin test edilmesi için kapsamlı istatistiksel bir yöntemdir. Bu modelde araştırmacılar daha çok modelin geçerli olup olmadığı sorusunu yanıtlamaya çalışırlar (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2012; Kline 2011). Jöreskog (1993) yapısal eşitlik modellerinin model testi, model seçimi ya da model yaratma amacıyla kullanılabileceğini ifade etmektedir. Bu araştırmada da DFA yapılma amacı model testi olarak belirlenmiştir. Ölçek maddeleri 0-2 arasında puanlanmaktadır. 2 puan

yüksek düzeyde problemi yansıtmaktadır. Formlar normal olarak tanımlanabilecek (psikiyatrik tedavi görmemiş) gruba uygulandığından, 2 puan yanıtlayıcılar tarafından çok az seçilmiş, hedef popülasyon normal öğrenciler olduklarından, bu veriler 1 puanla birleştirilmiştir. Maddeler kategorik veri olarak tanımlandığından, tahmin yöntemi olarak Sağlam Standart hatalı ortalama ve varyanslı Ağırlıklı En küçük kareler (WLSMV) yöntemi kullanılmıştır. Değişkenlerin kategorik ve örneklem büyüklüğünün 200 ve daha fazla olduğu, aynı zamanda normallik varsayımının karşılanmadığı durumlarda WLSMV tahmini, ULS gibi yöntemlere göre daha işlevsel olduğu düşünülmektedir (Beauducel ve Herzberg, 2006; Flora ve Curran, 2004; Ivanova, Achenbach, Dumenci vd., 2007). Analizler Mplus 8 (Muthen ve Muthen, 2017) programında gerçekleştirilmiştir.

Model test aşamasında, önce her bir boyut için Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) yapılmış; daha sonra hiyerarşik DFA yoluyla boyutlar arası ilişkiler incelenmiştir. Önce sekizboyutlu kuramsal modele ilişkin sonuçlar verilmiş; bunu alternatif model testleri takip etmiştir. Doğrulayıcı faktör analizinde modelin uyumunu gösteren uyum indekslerinden Ki-Kare Uyum İndeksi (Chi-Square Goodness), Standardize edilmiş Artıkların Ortalamaların Karekökü (Standardized Root Mean Square Residuals - SRMR) Karşılaştırmalı Uyum İndeksi (Comparative Fit Index - CFI) ve Yaklaşık Hataların Kareler Ortalamasının Karekökü (Root Mean Square Error of Approximation - RMSEA) hesaplanmıştır (Hooper, Coughlan, Mullen, 2008; Kline, 2011; Tabachnick, Fidell, 2013).

Her boyutta yer alan maddeler için faktör yükleri verilmiş, tek boyutlu Madde Tepki Kuramı iki parametrelili lojistik (2PL) model yaklaşımına dayalı olarak her boyut için ayrıca madde gücü ve madde ayırt ediciliği hesaplanmıştır. MTK, bireyle bireyin testteki bir maddeye doğru cevap verme olasılığı arasındaki ilişkiyi matematiksel modeller ile ortaya koymaktadır (Embretson ve Reise, 2000; Koğar, 2014).

Doğrulayıcı faktör analizi aracılığı ile McDonald (1985) tarafından geliştirilen, aynı zamanda “yapısal güvenilirlik” (construct reliability) olarak adlandırılan McDonald ω güvenilirlik katsayısı hesaplanmıştır (Nunnally ve Bernstein, 1994). ω tüm ölçmelerde α 'ya eşit ya da daha büyük çıkmaktadır (Bacon, Sauer ve Young, 1995, akt. Yurdagül, 2006).

Güvenirlik çalışması kapsamında iç tutarlık katsayıları (KR-20) hesaplanmıştır. Güvenirlik, ölçeğin tutarlı ve doğru bir şekilde ölçüm yapmasını tanımlamaktadır (Büyüköztürk, 2011, Tavakol ve Dennick, 2011). İç tutarlık tahmin yöntemi olan KR-20 katsayısı nominalölçeklerde, birbirleri ile tutarlı bir şekilde kavramsal yapıyı temsil edebilirliğine ilişkin bilgi vermektedir (Karakoç ve Dönmez, 2014; Nunnally ve Bernstein, 1994). Belirli bir alanı ölçtüğü varsayılan soruların kendi aralarında ne kadar homojen olduğunun, soruların doğru adrese gidip gitmediğinin yani yalnızca istenen kavramı ölçüp ölçmediğinin iyi bir ölçütüdür.

Analiz öncesi hatalı veri girişi gözden geçirilmiştir. Maddeler arasında “gözlenen” korelasyon matrisi incelendiğinde, çoklu bağlantı olmadığı görülmüş; eksik değer oranının 1232 kişilik veri setinde, bazı maddelerde %5’ten az olduğuna rastlanmıştır. Yeterince veri bulunduğundan, eksik değer ataması yapılmamıştır. CBCL ampirik temelli problem alt testleri 103 maddeden oluştuğundan inceleme sonuçları burada verilememiş ancak 82. madde dışında söz konusu sayıtların karşılandığı görülmüştür. CBCL’in 82. maddesinde tüm katılımcılar aynı yanıt kategorisini “0” kullandıklarından, diğer bir deyişle sabit olduğundan veri setinden çıkarılmıştır.

Bölüm 4

Bulgular ve Yorumlar

CBCL 6-18 Formunun Azerbaycan Diline Çeviri Çalışmaları

Hambleton, Patsula (1999) uyarlama çalışmalarında ilk basamağın öncelikle ölçeği geliştiren uzmandan izin alarak özgün formun elde edilmesi olduğunu belirtmiştir. Ölçeğin izin formu Ek 3'te sunulmuştur. CBCL 6-18'in Azerbaycan diline çevrilmesi amacıyla, geri çeviri (back translation) yaklaşımı kullanılmıştır. Öncelikle, testin orijinal formu araştırmacı tarafından Azerbaycan diline çevrildikten sonra her iki dile hâkim, test ve ölçülen yapı hakkında bilgiye sahip beş uzman tarafından Azerbaycan diline ve orijinal forma uygunluğu incelenmiş, düzenlemelerin ardından çevrilen maddelerin her iki dili bilen başka bir uzman tarafından orijinal dile geri çevirisi yapılmıştır. Azerbaycan dili formundan geri çevirisi yapılan test, geliştiricileri tarafından incelenmek üzere çeviri lisansının elde edildiği kuruma yönlendirilmiştir (ASEBA). Uyarlanan test, psikometrik özellikler incelenmeden önce pilot çalışma yapılarak, başka düzenlemelere ihtiyaç olup olmadığına bakılmıştır. Deneme uygulamasının yapıldığı grubun çalışmanın örneklemini oluşturan gruba benzer özellikleri taşımasına özen gösterilmiş, bu amaçla ölçek 50 kişilik bir gruba uygulanmıştır. Gerekli düzenlemeler yapıldıktan sonra hazır hale gelen form, araştırma örneklemine uygulanmıştır.

CBCL Anksiyete/Depresyon boyutuna ilişkin genel uyum/uyumsuzluk indeksleri. Anksiyete/Depresyon boyutunda yer alan maddelere katılımcıların verdikleri yanıtları incelemek amacıyla DFA yapılmış, sonuçlar Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4

Anksiyete/Depresyon Boyutuna İlişkin Genel Uyum/Uyumsuzluk İndeksleri

Model	χ^2	Normlaştırılmış χ^2	sd	CFI	RMSEA (%90 GA)	WRMR
Kuramsal	233.67**	3.59	65	.94	.05 (.04 - .05)	1.47

Anksiyete/Depresyon boyutuna ilişkin genel uyum /uyumsuzluk indeksleri, WRMR dışında, kabul edilebilir düzeydedir ($\chi^2_{65} = 233.67$; $p = .00$, CFI= .94, RMSEA= .05; WRMR= 1.47).

Bu boyutta yer alan maddelerin faktör yükleri, güçlük ve ayıricılık indeksleri Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5

Anksiyete/Depresyon Boyutu Standart Ağırlıklar, IRT (a ve b) Parametreleri

Madde	λ	a	sh	b	Sh
M14	.54	.65	.06	1.00	.10
M29	.42	.46	.05	.19	.09
M30	.27	.28	.09	7.07	2.12
M31	.59	.73	.06	1.15	.09
M32	.38	.41	.05	-.45	.11
M33	.64	.83	.07	.90	.08
M35	.67	.90	.09	1.70	.12
M45	.64	.84	.07	-.02	.06
M50	.66	.87	.07	.70	.07
M52	.60	.75	.07	1.50	.12
M71	.57	.69	.06	.43	.07
M91	.43	.47	.07	4.18	.58
M112	.68	.92	.08	.40	.06

Tablo 5'te görüldüğü gibi, maddelerin faktör yükleri .27 ile .68 arasındadır. Faktörün maddelerde açıkladığı ortalama varyans (AVE) .31; McDonald Güvenirlik Katsayısı .85'tir. MTK kuramına göre, 2- parametrelili lojistik modelde b parametresi % 50 olasılıkla bir maddenin evet olarak yanıtlandığı yetenek düzeyini $P(\theta)$ ifade etmektedir. Bu parametrenin değerleri çoğunlukla -3 ile +3 aralığında yer almaktadır. Buna göre, anksiyete düzeyleri $b = 1.00$ olan bireylerin %50'si 14. maddeyi evet şeklinde yanıtlamaları beklenmektedir. Anksiyete düzeyleri 1'den büyük olan bireylerin ise daha büyük bir yüzdesinin, bu maddeyi evet olarak yanıtlayacakları varsayılmaktadır. Ayrıca 30. maddenin "Okula gitmekten korkar" ile 97. maddenin "Kendini öldürmekten söz eder" toplum örneklemini için yeterince bilgi vermediği, oldukça yüksek düzeyde anksiyete yaşayan öğrenciler tarafından onaylanmasının beklendiği söylenebilir. Sh'ler kestirimlerin kesinlik derecesi

hakkında bilgi vermektedir. 30. maddelerin b parametresinin büyük sh değerine sahip olması, tam olarak ne kadar zor olduğunun kestirilmesini güçleştirmektedir. Diğer maddelerin toplum örnekleme için istenen aralıkta olduğu ve daha fazla bilgi verdikleri anlaşılmaktadır.

a parametresi ise madde ayırıcılık parametresi olup, madde güçlüğü noktasındaki eğimi göstermektedir. Çoğunlukla 0 ile +2 arasında değerler almaktadır. 1.70 ve üzerindeki değerler çok yüksek, 1.35-1.70 arasındakiler yüksek, .65-1.34 arasındakiler orta ve .50'in altındaki a değeri için madde ayırıcılığı zayıf olarak kabul edilmektedir (De Beer, 2004). a parametresi değeri düşük olması durumunda, maddeye evet deme olasılığının artan θ düzeylerinde çok fazla artmayacağı anlamına gelmektedir. Güçlük ve ayırıcılık indeksleri bir arada incelendiğinde, 29. ve 32. maddenin orta; 30. ve 97. maddelerin ise yüksek anksiyeteli gruplarda zayıf ayırıcılıkta (en iyi düzeyleri) oldukları söylenebilir. Diğer maddelerin orta düzeyde ($\theta \sim .08$) anksiyeteye sahip grupta, ayırıcılık düzeyinin yüksek olduğu (en fazla bilgi verdiği) ileri sürülebilir.

CBCL Sosyal İçer Dönüklük/Depresyon boyutuna ilişkin genel uyum/uyumsuzluk indeksleri. Sosyal İçer Dönüklük/Depresyon boyutu Azerbaycan Formundan elde edilen veriler arası ilişkileri ne düzeyde açıkladığını incelemek amacıyla yapılmış DFA sonuçlar Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6

Sosyal İçer Dönüklük/Depresyon Boyutuna İlişkin Genel Uyum/Uyumsuzluk İndeksleri

Model	χ^2	Normlaştırılmış χ^2	sd	CFI	RMSEA (%90 GA)	WRMR
Kuramsal	38.63**	1.93	20	.99	.03 (.01 - .04)	.87

Sosyal İçer dönüklük/Depresyon boyutuna ilişkin genel uyum /uyumsuzluk indeksleri, iyi uyuma karşılık gelmektedir ($\chi^2_{20} = 38.63$; $p=.00$, CFI= .99, RMSEA= .03; WRMR= .87).

Boyutta yer alan maddelerin faktör yükleri, güçlük ve ayıricılık endeksleri Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 7

Sosyal İçer Dönüklük/Depresyon Boyutu Standart Ağırılıklar, IRT (a ve b) Parametreleri

Madde	λ	a	Sh	b	Sh
M5	.54	.54	.06	-.03	.08
M42	.42	.81	.07	.86	.08
M65	.27	.85	.08	1.04	.09
M69	.59	.85	.08	-.00	.06
M75	.38	.73	.07	.46	.07
M102	.64	.88	.08	1.37	.10
M103	.67	.79	.08	1.87	.15
M111	.64	1.44	.16	1.16	.07

Tablo 7’de görüldüğü gibi, faktör yükleri .48 ile .82 arasındadır. Faktörün maddelerde açıkladığı ortalama varyans (AVE) .41; Mcdonald Güvenirlik Katsayısı (ω).85’tir. Buna göre, %50 olasılıkla maddeleri evet şeklinde yanıtlayan grubun, orta depresyon düzeyinde olması ($b \cong 1$) beklenmektedir. $b \geq 1$ olan bireylerin ise daha büyük bir yüzdesinin bu maddeyi evet olarak yanıtlayacakları varsayılmaktadır. Depresyon maddelerinin hiçbirisi zayıf düzeyde ayırt etmemektedir. Güçlük ve ayıricılık indeksleri bir arada incelendiğinde, maddelerin orta düzeyde depresyonlu grupta, ayırt ediciliği orta düzeydedir denebilir.

CBCL Somatik Yakınmalar boyutuna ilişkin genel uyum/uyumsuzluk indeksleri. Somatik Yakınmalar boyutunda yer alan maddelere katılımcıların verdikleri yanıtları incelemek amacıyla DFA yapılmış, sonuçlar Tablo 8’de sunulmuştur.

Tablo 8

Somatik Yakınmalar Boyutuna İlişkin Genel Uyum/Uyumsuzluk İndeksleri

Model	χ^2	Normlaştırılmış χ^2	sd	CFI	RMSEA (%90 GA)	WRMR	$\Delta\chi^2_1$
Kuramsal	195.32**	1.93	44	.94	.05 (.04 - .06)	1.52	
Alternatif	75.77**	1.76	43	.99	.03 (.02 - .03)	.93	63.93**

Tablo 8’de görüldüğü gibi, Somatik Yakınmalar boyutuna ilişkin WRMR dışında, genel uyum /uyumsuzluk indeksleri, kabul edilebilir düzeydedir ($\chi^2_{44}=195.32$; $p=.00$, CFI= .94, RMSEA= .05; WRMR= 1.52). Bununla birlikte, değişim indeksleri ayrıntılı incelendiğinde, m56C “Bulantı, kusma duygusu olur” ile m56G “Kusmaları olur.” arasında yüksek hata kovaryansı olduğu görülmüştür. Madde içerikleri anlamsal açıdan benzer olduğundan, iki madde arasında ek ilişki tanımlanmış ve model yeniden tahmin edilmiştir. Bu model tabloda alternatif olarak tanımlanmıştır ($\chi^2_{43}=75.77$; $p=.00$, CFI= .99, RMSEA= .03; WRMR= .93). İki model arasındaki fark istatistiksel bakımdan alternatif model lehine yanlıdır. Alternatif modelde uyum indeksleri kabul edilebilir uyum kriterlerini karşılamaktadır (Hair, Black, Babin ve Anderson, 2009, Hu ve Bentler, 1999; Thompson, 2008). Bu nedenle aşağıda alternatif modele ilişkin sonuçlar Tablo 9’da verilmiştir.

Tablo 9

*Somatik Yakınmalar Boyutuna İlişkin Standart Ağırlıklar, IRT (a ve b)
Parametreleri*

Madde	λ	A	sh	B	Sh
M47	.52	.61	.07	1.72	.17
M49	.40	.44	.06	2.45	.32
M51	.73	1.08	.11	1.45	.10
M54	.63	.82	.08	.51	.07
M56A	.70	.97	.09	1.24	.09
M56B	.74	1.08	.10	.76	.06
M56C	.62	.80	.08	1.67	.13
M56D	.47	.53	.07	2.53	.29
M56E	.46	.52	.06	2.10	.23
M56F	.65	.85	.08	1.11	.09
M56G	.52	.62	.08	2.70	.29

Tablo 9'da görüldüğü gibi, faktör yükleri .40 ile .74 arasındadır. Faktörün maddelerde açıkladığı ortalama varyans (AVE) .30; McDonald Güvenirlik Katsayısı .85'tir. Buna göre, somatik yakınma düzeyi 0 – 1 arasında olanların %50'sinin M54 ve M56B'ye evet şeklinde yanıt vermeleri beklenmektedir. Diğer maddelerin yüksek seviyede somatik yakınma gösterenlerin evet diye yanıt verecekleri güçlükte olduğu ileri sürülebilir. Somatik yakınmalar boyutunda M49 dışında, maddelerinin hiçbirisi zayıf düzeyde ayırt etmemektedir. Güçlük ve ayıricılık indeksleri bir arada incelendiğinde, M51, M56A'nın yüksek düzeyde somatik yakınma gösteren grupta ayırt ediciliğinin yüksek düzeyde olduğu söylenebilir. Diğer maddelerin yüksek somatik yakınma düzeyine sahip grupta, orta düzeyde ayıricılığa sahip olduğu belirtilebilir.

CBCL Sosyal Sorunlar boyutuna ilişkin genel uyum/uyumsuzluk indeksleri. Sosyal sorunlar boyutunda yer alan maddelere katılımcıların verdikleri yanıtları incelemek amacıyla yapılan DFA sonuçları Tablo 10'da sunulmuştur.

Tablo 10

Sosyal Sorunlar Boyutuna İlişkin Uyum/Uyumsuzluk İndeksleri

Model	χ^2	Normlaştırılmış χ^2	sd	CFI	RMSEA (%90 GA)	WRMR
Kuramsal	102.54**	2.33	44	.96	.03 (.03 - .04)	1.13

Tablo 10'da görüldüğü gibi, sosyal sorunlar boyutuna ilişkin WRMR dışında, genel uyum /uyumsuzluk indeksleri kabul edilebilir düzeydedir ($\chi^2_{44} = 102.54$; $p = .00$, CFI= .96, RMSEA= .03; WRMR= 1.13). Kuramsal modele ilişkin sonuçlar Tablo 11'de verilmiştir.

Tablo 11

Sosyal Sorunlar Boyutu Standart Ağırlıklar, IRT (a ve b) Parametreleri

Madde	λ	A	sh	b	Sh
M11	.53	.63	.06	.00	.07

M12	.47	.53	.06	1.36	.15
M25	.61	.77	.07	1.28	.11
M27	.58	.72	.07	.16	.06
M34	.65	.85	.08	1.12	.09
M36	.47	.53	.06	.124	.14
M38	.71	.99	.12	1.77	.13
M48	.64	.84	.10	1.90	.16
M62	.45	.50	.10	4.03	.66
M64	.33	.35	.05	.48	.13
M79	.37	.40	.07	3.63	.57

Tablo 11’de görüldüğü gibi, faktör yükleri .33 ile .71 arasındadır. Faktörün maddelerde açıkladığı ortalama varyans (AVE) .25; McDonald Güvenirlik Katsayısı .81’dir. Buna göre, sosyal sorunlar düzeyi $\theta = 0$ ile 1 arasında olanların %50’sinin M11, M27 ve M64’e evet şeklinde yanıt vermeleri beklenmektedir. Bununla birlikte, $b \cong 1$ olanların %50’si m12, m25, m34, m36, m38 ve m48 evet deme eğilimindedir. b’si 1’in altında olanların, bu maddelere evet deme olasılığı %50’nin altındadır. M62 ve M79 ise son derece yüksek düzeyde sosyal sorun yaşayan öğrencilerin evet diyebilecekleri maddeler olarak görünmektedir. Bununla birlikte, söz konusu iki madde sosyal yakınması yüksek seviyede olan grubu orta seviyede ayırmaktadır. Bu maddelerin düşük ve orta seviyede sorunlu olanları ayırma güçleri daha düşüktür. Güçlük ve ayırıcılık indeksleri bir arada incelendiğinde, M64 ve M79’un düşük, diğer maddelerin sosyal sorunları yüksek grubu orta seviyede ayırabildikleri ileri sürülebilir.

CBCL Düşünce Sorunları boyutuna ilişkin genel uyum/uyumsuzluk indeksleri. Düşünce Sorunları boyutunda yer alan maddelere katılımcıların verdikleri yanıtları incelemek amacıyla yapılan DFA sonuçları Tablo 12’de sunulmuştur.

Tablo 12

Düşünce Sorunları Boyutuna İlişkin Uyum/Uyumsuzluk İndeksleri

Model	χ^2	Normlaştırılmış χ^2	sd	CFI	RMSEA (%90 GA)	WRMR
Kuramsal	167.31**	1.86	90	.94	.03 (.02 - .03)	1.16

Tablo 12’de görüldüğü gibi, düşünce sorunları boyutuna ilişkin WRMR dışında, genel uyum /uyumsuzluk indeksleri kabul edilebilir düzeydedir ($\chi^2_{90}=102.54$; $p=.00$, CFI= .94, RMSEA= .03; WRMR= 1.16). Kuramsal modele ilişkin sonuçlar Tablo 13’te verilmiştir.

Tablo 13

Düşünce Sorunları Boyutu Standart Ağırlıklar, IRT (a ve b) Parametreleri

Madde	Λ	a	Sh	B	sh	λ^1	a^1	sh	b^1	sh
M9	.57	.68	.08	1.88	.18	.57	.69	.08	1.88	.18
M18	.58	.71	.14	3.29	.45	.58	.70	.13	3.33	.46
M40	.61	.77	.10	2.74	.27	.61	.76	.10	2.75	.27
M46	.49	.56	.09	3.09	.40	.49	.56	.09	3.09	.40
M58	.49	.57	.09	3.18	.41	.49	.56	.09	3.21	.42
M59	.18	.31	.11	8.09	2.78					
M60	.04	.07	.10	36.57	55.99					
M66	.64	.83	.09	1.57	.13	.64	.83	.09	1.58	.13
M70	.63	.81	.12	2.62	.27	.61	.77	.12	2.68	.29
M76	.53	.63	.07	1.04	.11	.53	.63	.07	1.04	.11
M83	.53	.63	.07	1.66	.16	.53	.63	.07	1.66	.16
M84	.63	.81	.09	1.67	.14	.63	.80	.09	1.68	.14
M85	.71	1.00	.12	1.79	.13	.71	1.00	.12	1.78	.13
M92	.45	.51	.07	2.37	.28	.45	.51	.07	2.37	.28
M100	.56	.67	.08	2.05	.19	.58	.70	.08	1.99	.18

Tablo 13’te görüldüğü gibi, faktör yükleri .04 ile .71 arasındadır. Faktörün maddelerde açıkladığı ortalama varyans (AVE) .29; Mcdonald Güvenirlik Katsayısı .85’tir. Düşünce sorunlarında yer alan maddelerin b parametre değerleri incelendiğinde, Maddelerin güçlük düzeyleri (b) incelendiğinde, düşünce sorunları yüksek gruptakilerin maddelere evet deme eğiliminde olduğu görülmektedir. Düşünce sorunları orta düzeyde ya da düşük düzeyde olanların evet diye yanıtlama olasılıkları düşüktür. Ayrıca M59 “Herkesin içinde cinsel organlarıyla oynar.” ve M60 “Cinsel organıyla çok fazla oynar.” çok yüksek b parametre değerlerine sahiptir. Bu maddelere son derece yüksek düşünce sorunları yaşayanların evet deme olasılığı bulunmaktadır. a parametreleri bu düzeyde de ayıricılığın zayıf olduğunu

göstermektedir. Diğer maddelerin ayırıcılıkları ise orta düzeydedir. Bu sonuçlara göre, M59 ve M60'ın Azerbaycan Formu, toplum uygulamalarından çıkarılması gerektiğine karar verilmiştir. Bu maddeler çıkarıldığında oluşan yeni değerler tablonun sağ tarafında verilmiştir. Faktör yükleri .45 ile .71 arasında değişmektedir. Faktörün maddelerde açıkladığı ortalama varyans (AVE) .33; McDonald güvenirlik katsayısı .86'dır.

CBCL Dikkat Sorunları boyutuna ilişkin genel uyum/uyumsuzluk indeksleri. Dikkat sorunları boyutunda yer alan maddelere katılımcıların verdikleri yanıtları incelemek amacıyla yapılan DFA sonuçları Tablo 14'te sunulmuştur.

Tablo 14

Dikkat Sorunları Boyutuna İlişkin Uyum/Uyumsuzluk İndeksleri

Model	χ^2_{sd}	Norm χ^2	sd	CFI	RMSEA (%90 GA)	WRMR
Kuramsal	109.40**	3.13	35	.98	.04 (.03 - .05)	1.21

Tablo 14'te görüldüğü gibi, Dikkat Sorunları boyutuna ilişkin WRMR dışında, genel uyum /uyumsuzluk indeksleri kabul edilebilir düzeydedir ($\chi^2_{35} = 109.40$; $p=.00$, CFI= .98, RMSEA= .04; WRMR= 1.21). Kuramsal modele ilişkin sonuçlar Tablo 15'te verilmiştir.

Tablo 15

Dikkat Sorunları Boyutu Standart Ağırlıklar, IRT (a ve b) Parametreleri

Madde	λ	a	sh	b	Sh
M1	.54	.64	.06	.59	.07
M4	.67	.90	.07	.33	.06
M8	.83	1.46	.12	.29	.04
M10	.52	.61	.06	-.18	.07
M13	.75	1.12	.08	.61	.06
M17	.48	.55	.05	.00	.07
M41	.68	.93	.07	.15	.05
M61	.51	.60	.06	2.15	.19
M78	.76	1.18	.10	.09	.05
M80	.52	.61	.07	2.66	.26

Tablo 15'te görüldüğü gibi, faktör yükleri .48 ile .83 arasındadır. Faktörün maddelerde açıkladığı ortalama varyans (AVE) .31; McDonald Güvenirlik Katsayısı .87'dir. b parametrelerine göre, M61 ve M80'nin sadece dikkat sorununu yoğun yaşayan çocuklar tarafından onaylanacağı, geriye kalan maddelerin toplum örneklemini için bilgi verici oldukları ileri sürülebilir. a parametreleri maddelerin M8'in yüksek, kalanların orta düzeyde ayırıcı olduklarını ifade etmektedir. Büyük b değerlerine (M61 ve M80) ilişkin sh'lerin de yüksek olduğu görülmektedir. b'nin sh'sı kestirimde kaç birey olduğuna ve bireylerin θ değerlerinin b parametresinin konumuna ne kadar yakın olduğuna bağlıdır. θ düzeyi b civarında olan birey sayısı az olması durumunda sh büyümekte (bilgi azalmakta) ve büyük sh'ler maddenin doğru kestirilmesini (kalibrasyonu) zorlaştırmaktadır.

CBCL Kurallara Karşı Gelme Davranışı boyutuna ilişkin genel uyum/uyumsuzluk indeksleri. Kurallara Karşı Gelme Davranışı boyutunda yer alan maddelere katılımcıların verdikleri yanıtları incelemek amacıyla yapılan DFA sonuçları Tablo 16'da sunulmuştur.

Tablo 16

Kurallara Karşı Gelme Davranışı Boyutuna İlişkin Genel Uyum/Uyumsuzluk İndeksleri

Model	χ^2_{sd}	Norm χ^2	sd	CFI	RMSEA (%90 GA)	WRMR
Kuramsal	242.13**	2.33	104	.90	.03 (.02 - .03)	1.49

Tablo 16'da görüldüğü gibi, kurallara karşı gelme boyutuna ilişkin WRMR indeksi kabul edilebilir düzeyin altında, diğerleri kabul edilebilir düzeydedir ($\chi^2_{104} = 242.13$; $p=.00$, CFI= .90, RMSEA= .03; WRMR= 1.49). Kuramsal modele ilişkin standart ağırlıklar, a ve b parametrelerine ilişkin değerler Tablo 17'de verilmiştir.

Tablo 17

Kurallara Karşı Gelme Davranışı Boyutu Standart Ağırlıklar, IRT (a ve b) Parametreleri

Madde	λ	a	sh	b	sh	λ^1	a^1	sh	b^1	Sh
M26	.66	.88	.10	1.22	.10	.66	.88	.10	1.22	.10
M28	.72	1.04	.14	1.66	.13	.71	1.01	.13	1.68	.14
M39	.29	.30	.04	3.41	.41	.29	.31	.04	3.35	.40
M43	.69	.96	.12	1.67	.14	.69	.96	.12	1.68	.14
M63	.37	.39	.06	1.10	.18	.37	.39	.06	1.10	.18
M67	.43	.47	.10	5.13	.89					
M73	.50	.57	.09	4.91	.55	.48	.54	.09	5.12	.62
M90	.73	1.06	.16	2.35	.20	.72	1.04	.15	2.37	.20
M96	.62	.78	.09	3.35	.26	.62	.80	.10	3.30	.26
M99	.83	1.46	.26	3.06	.22	.90	2.08	.57	2.81	.19
M101	.66	.87	.10	2.80	.20	.66	.88	.10	2.78	.20
M105	.53	.63	.12	3.93	.59	.52	.62	.13	3.97	.62
M106	.66	.87	.09	2.58	.17	.67	.89	.09	2.53	.17
M2	.59	.74	.11	3.78	.34	.67	.91	.14	3.34	.28
M81	.68	.92	.13	4.35	.60	.65	.85	.12	4.53	.64
M72	.50	.57	.10	4.11	.54	.47	.53	.09	4.38	.58

Tablo 17’de görüldüğü gibi, faktör yükleri .29 ile .83 arasındadır. Faktörün maddelerde açıkladığı ortalama varyans (AVE) .45; Mcdonald Güvenirlik Katsayısı .90’dır. b değerleri $-\infty$ ile $+\infty$ değişmesine karşın toplum örneklemini için çok kolay ya da çok zor olmayan (-2 ile +2 arasında) maddelerin seçilmesi uygun olacaktır. Bu açıdan tablodaki değerler incelendiğinde M39, M67, M73, M96, M99, M105, M2, M81 ve M72’nin b değerlerinin 3’ten büyük olduğu görülmektedir. Bu maddelerin kurallara uyma konusunda çok ciddi sorunlar yaşayan çocuklar tarafından sadece evet şeklinde yanıtlanabileceği ileri sürülebilir. Bu maddelerden ikisi (M39 ve M67) zayıf ayırıcılık değerlerine sahiptir. Faktör yükleri orta düzeyde, güçlükleri ve sh’ları yüksek, ayırıcılıkları zayıf iki maddenin toplum örneklemine uygun olmadığı düşünülmüş ve M67 veri setinden çıkarılarak analiz tekrarlanmıştır. Bu madde çıkarıldığında oluşan yeni değerler tablonun sağ tarafında verilmiştir. Faktör yükleri .29 ile .90 arasındadır. Faktörün maddelerde açıkladığı ortalama varyans (AVE) .45; Mcdonald Güvenirlik Katsayısı .90’dır.

CBCL Saldırganlık Davranışı boyutuna ilişkin genel uyum/uyumsuzluk indeksleri. Saldırganlık Davranışı boyutunda yer alan maddelere katılımcıların verdikleri yanıtları incelemek amacıyla yapılan DFA sonuçları Tablo 18’de sunulmuştur.

Tablo 18

Saldırganlık Davranışı Boyutuna İlişkin Uyum/Uyumsuzluk İndeksleri

Model	χ^2	Normkalştırılmış χ^2	sd	CFI	RMSEA (%90 GA)	WRMR
Kuramsal	838.38**	6.21	135	.91	.07 (.06 - .07)	2.05

Tablo 18’de görüldüğü gibi, saldırganlık sorunları boyutuna ilişkin WRMR dışında, genel uyum /uyumsuzluk indeksleri kabul edilebilir düzeydedir ($\chi^2_{135}=838.38$; $p=.00$, CFI= .91, RMSEA= .07; WRMR= 2.05). Kuramsal modele ilişkin sonuçlar Tablo 19’da verilmiştir.

Tablo 19

Saldırganlık Davranışı Boyutu Standart Ağırlıklar, IRT (a ve b) Parametreleri

Madde	λ	a	sh	B	Sh
M3	.68	.93	.07	.08	.05
M16	.68	.92	.08	1.79	.12
M19	.47	.53	.05	-.20	.08
M20	.62	.79	.07	1.61	.12
M21	.66	.88	.09	2.03	.14
M22	.69	.94	.07	.63	.06
M23	.61	.78	.07	1.54	.11
M37	.61	.76	.06	1.33	.10
M63	.74	1.09	.13	2.22	.16
M74	.75	1.14	.08	.64	.06
M92	.71	1.01	.07	.09	.05
M93	.63	.81	.06	.18	.06
M94	.50	.58	.05	-.31	.08
M95	.51	.59	.05	1.53	.14
M100	.68	.94	.08	1.49	.10
M101	.78	1.24	.09	.04	.05
M103	.72	1.05	.14	2.31	.18
M110	.70	.99	.07	.32	.05

Tablo 19’da görüldüğü gibi, faktör yükleri .47 ile .78 arasındadır. Faktörün maddelerde açıkladığı ortalama varyans (AVE) .47; McDonald Güvenirlik Katsayısı .95’tir. b ve a parametreleri bir arada incelendiğinde, maddelerin toplum örneklemini için uygun aralıkta oldukları söylenebilir.

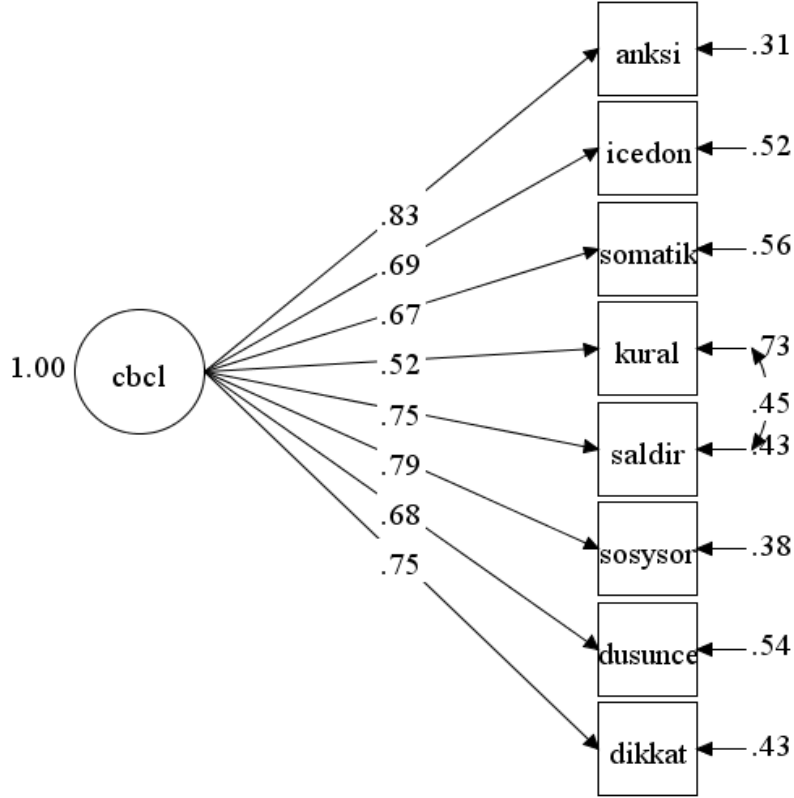
CBCL İkincil Düzey Faktör Analizi sonuçlarına ilişkin genel uyum/uyumsuzluk indeksleri. CBCL alt boyutları arasındaki ilişkilerin üst düzey faktörler tarafından ne derece açıklandığını test etmek amacıyla ikincil düzey doğrulayıcı faktör analizi yapılmış sonuçlar Tablo 20’de sunulmuştur.

Tablo 20

CBCL Boyutlarına İlişkin Uyum/Uyumsuzluk İndeksleri

Model	χ^2	Normlaştırılmış χ^2	sd	CFI	RMSEA (%90 GA)	SRM R	$\Delta\chi^2_3$
Kuramsal model	387.96**	20.41	19	.84	.13 (.12 - .04)	.14	
Tek boyutlu	294.80**	14.74	20	.88	.11 (.10 - .11)	.05	167.01 ₍₃₎
Tek boyutlu (alternatif)	188.27**	9.90	19	.93	.09 (.08 - .10)	.04	106.53 ₍₁₎

Tablo 20’de görüldüğü gibi, İçe Yönelim- Dışa Yönelim boyutlarından oluşan kuramsal yapı, alt ölçekler arasındaki gözlenen ilişkileri yeterince açıklayamamaktadır. Birbiriyle ilişkili 8 faktörlü model, daha iyi uyum indekslerine sahiptir ($\Delta\chi^2_3 = 167.01$; $p=.00$). Değişim indeksleri Saldırgan Davranışlar ile Kurallara Karşı Gelme boyutu arasında, ikincil düzey faktör tarafından açıklanamayan ek yüksek bir ilişki olduğunu göstermektedir. Alternatif tek boyutlu modele ilişkin sonuçlar Şekil 1’de verilmiştir.

Şekil 2. CBCL İkinci düzey DFA Standartlaştırılmış Ağırlıklar

Şekil 1’de görüldüğü gibi, faktör yükleri (standartlaştırılmış ağırlıklar) .52 ile .83 arasındadır. İkinci faktörün alt boyutlarında açıkladığı ortalama varyans (AVE) .51; Mcdonald Güvenirlilik Katsayısı .89’dur.

CBCL alt boyutları arasında korelasyon. Ölçeğin kız ve erkek öğrenciler ve 6-11/12-17 yaş için sendrom alt testlerinin toplam puanla olan korelasyonları hesaplanmıştır. CBCL/6-18 cinsiyet ve yaş için alt boyutları arasındaki Pearson korelasyon katsayıları Tablo 21 ve Tablo 22’de sunulmuştur.

Tablo 21

CBCL/6-18 Cinsiyete Göre Pearson Korelasyon Katsayıları

Boyutlar		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Kadın	1. Anksiyete/Depresyon	-										
	2. Sosyal İçer Dönüklük/Depresyon	.65	-									
	3. Somatik Yakınmalar	.56	.47	-								
	4. İçer yönelim Sorunları	.90	.82	.79	-							
	5. Sosyal Sorunlar	.67	.52	.48	.67	-						
	6. Düşünce Sorunları	.56	.51	.56	.65	.47	-					
	7. Dikkat Sorunları	.61	.52	.51	.66	.63	.49	-				
	8. Kurallara Karşı Gelme Davranışı	.46	.37	.39	.49	.48	.51	.52	-			
	9. Saldırgan Davranışlar	.66	.53	.53	.69	.63	.53	.62	.64	-		
	10. Dışa yönelim Sorunları	.66	.53	.53	.69	.64	.56	.64	.78	.98	-	
	11. Toplam problem	.85	.73	.73	.92	.79	.72	.80	.67	.86	.88	-
Erkek	1. Anksiyete/Depresyon	-										
	2. Sosyal İçer Dönüklük/Depresyon	.64	-									
	3. Somatik Yakınmalar	.58	.51	-								
	4. İçer yönelim Sorunları	.90	.84	.80	-							
	5. Sosyal Sorunlar	.67	.46	.52	.66	-						
	6. Düşünce Sorunları	.56	.46	.51	.60	.52	-					
	7. Dikkat Sorunları	.62	.52	.49	.65	.65	.50	-				
	8. Kurallara Karşı Gelme Davranışı	.42	.33	.32	.42	.52	.44	.49	-			
	9. Saldırgan Davranışlar	.64	.45	.45	.62	.70	.55	.68	.70	-		
	10. Dışa yönelim Sorunları	.62	.45	.44	.60	.70	.56	.67	.83	.98	-	
	11. Toplam problem	.83	.68	.68	.87	.82	.72	.82	.68	.88	.88	-

Tablo 22

CBCL/6-18 Yaşa Göre Pearson Korelasyon Katsayıları

Yaş	Boyutlar	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
6-11	1. Anksiyete/Depresyon	-										
	2. Sosyal İçer Dönüklük/Depresyon	.59	-									
	3. Somatik Yakınmalar	.55	.47	-								
	4. İçer yönelim Sorunları	.89	.79	.80	-							
	5. Sosyal Sorunlar	.64	.46	.46	.64	-						
	6. Düşünce Sorunları	.50	.45	.52	.59	.50	-					
	7. Dikkat Sorunları	.53	.46	.44	.58	.65	.46	-				
	8. Kurallara Karşı Gelme Davranışı	.43	.31	.33	.44	.55	.49	.51	-			
	9. Saldırgan Davranışlar	.62	.42	.41	.60	.69	.53	.64	.70	-		
	10. Dışa yönelim Sorunları	.61	.42	.42	.59	.69	.55	.64	.83	.98	-	
	11. Toplam Problem	.81	.66	.66	.86	.82	.71	.79	.70	.87	.88	-
12-18	1. Anksiyete/Depresyon	-										
	2. Sosyal İçer Dönüklük/Depresyon	.71	-									
	3. Somatik Yakınmalar	.60	.50	-								
	4. İçer yönelim Sorunları	.92	.86	.79	-							
	5. Sosyal Sorunlar	.71	.57	.54	.71	-						
	6. Düşünce Sorunları	.60	.53	.56	.66	.49	-					
	7. Dikkat Sorunları	.65	.59	.54	.69	.61	.55	-				
	8. Kurallara Karşı Gelme Davranışı	.39	.37	.32	.42	.43	.45	.52	-			
	9. Saldırgan Davranışlar	.65	.58	.57	.70	.64	.56	.69	.63	-		
	10. Dışa yönelim Sorunları	.63	.57	.55	.68	.63	.57	.69	.78	.98	-	
	11. Toplam Problem	.86	.78	.73	.92	.79	.74	.83	.63	.88	.88	-

Cinsiyet ve Yaş Değişkenine İlişkin Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları

Ölçeğin ölçüt geçerliği çalışması kapsamında cinsiyet ve yaş değişkenine bağlı değişimleri incelemek amacıyla Çoklu Regresyon Analizi yapılmıştır. Toplam problem puanına ilişkin regresyon analizi sonuçları Tablo 23'te sunulmuştur.

Tablo 23

Toplam Problem Puanına İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları

Model	B	sh	t	p	Güv Alt Sınır	Güv Üst Sınır
Cinsiyet (Erkek)	4.16	4.21	.99	.32	-4.11	12.42
Yaş	.47	.27	1.74	.08	-.06	.99
Cinsiyet (Erkek)*Yaş	-.32	.38	-.83	.40	-1.06	.43
Model Özet	R	R ²	HKO	F	sd ₁	sd ₂
	.06	.00	421.32	1.25	3	1212

Tablo 23'te izlendiği gibi cinsiyetin erkek olması, envanterden alınan puanları B= 4.16 artırmaktadır. Yaştaki bir yıllık artış ise B= .47 puan artırmaktadır. Bununla birlikte, toplam puan üzerinde cinsiyetin ve yaşın temel ve ortak etkileri istatistiksel bakımdan anlamsızdır ($R^2 = .00$, $F_{3,1212} = 1.25$, $p > .05$).

Tablo24

Anksiyete-Depresyon Puanına İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları

Model	B	sh	t	p	Güv Alt Sınır	Güv Üst Sınır
Cinsiyet (Erkek)	-.99	.79	-1.26	.21	-2.53	.55
Yaş	.02	.05	.34	.73	-.08	.12
Cinsiyet (Erkek)*Yaş	.01	.07	.19	.85	-.13	.15
Model Özet	R	R ²	HKO	F	sd ₁	sd ₂
	.11	.01	14.70	5.12**	3	1210

Anksiyete/Depresyon ölçeğinden alınan puanların cinsiyet ve yaşa bağlı değişimi incelendiğinde cinsiyetin erkek olması, Anksiyete/Depresyon ölçeğinden alınan puanları B= -.99 puan azaltmaktadır. Yaştaki bir yıllık artış ise B= .02 puan artırmaktadır. Bununla birlikte, her ne kadar model anksiyete – depresyon düzeyini

istatistiksel bakımdan önemli düzeyde açıklasa da ($f^2 = .0001$) cinsiyetin ve yaşın temel ve ortak etkileri istatistiksel bakımdan anlamsızdır ($R^2 = .01$, $F_{3,1212} = 5.12$, $p > .05$).

Tablo 25

Sosyal-İçedönüklük Puanlarına İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları

Model	B	sh	t	p	Güv Alt Sınır	GüvÜst Sınır
Cinsiyet (Erkek)	-.11	.56	-.19	.85	-1.21	1.00
Yaş	.17	.04	4.84	.00	.10	.24
Cinsiyet (Erkek)*Yaş	-.01	.05	-.22	.82	-.11	.09
Model Özet	R	R ²	HKO	F	sd ₁	sd ₂
	.19	.04	7.52	15.44**	3	1209

Tablo 25'te sunulan regresyon analizi sonuçlarına göre cinsiyetin erkek olması, Sosyal İçedönüklük ölçeğinden alınan puanları $B = -.11$ puan azaltmaktadır. Bu etki istatistiksel bakımdan anlamlı değildir. Yaştaki bir yıllık artış ise $B = .17$ puan artırmaktadır ve istatistiksel bakımdan önemlidir. Model sosyal içedönüklük düzeyini istatistiksel bakımdan önemli düzeyde açıklasa da ($R^2 = .04$, $F_{3,1209} = 15.44$, $p < .05$), etki büyüklüğü ($f^2 = .002$) düşüktür.

Tablo 26

Somatik Yakınmalar Puanlarına İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları

Model	B	sh	t	p	Güv Alt Sınır	Güv Üst Sınır
Cinsiyet (Erkek)	.81	.58	1.39	.17	-.33	1.95
Yaş	-.02	.04	-.61	.54	-.10	.05
Cinsiyet (Erkek)*Yaş	-.07	.05	-1.43	.15	-.18	.03
Model Özet	R	R ²	HKO	F	sd ₁	sd ₂
	.08	.01	8.03	2.43	3	1210

Tablo 26'da Somatik Yakınmalar alt ölçeğine ilişkin regresyon analizi sonuçları yer almaktadır. Somatik Yakınmalar alt ölçeğinden alınan puanlarda cinsiyet ve yaşa bağlı değişimler incelendiğinde cinsiyetin erkek olması, Somatik Yakınmalar ölçeğinden alınan puanları $B = .81$ artırmaktadır. Yaştaki bir yıllık artış ise $B = -.02$ puan azaltmaktadır. Bununla birlikte, Somatik Yakınmalar alt

ölçeğipuanları üzerinde cinsiyetin ve yaşı temel ve ortak etkileri istatistiksel bakımdan anlamlı değildir ($R^2 = .01$, $F_{3,1210} = 1.25$, $p > .05$).

Tablo 27

Sosyal Sorunlar Puanlarına İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları

Model	B	sh	t	p	Güv Alt Sınır	GüvÜst Sınır
Cinsiyet (Erkek)	.20	.58	.35	.72	-.94	1.34
Yaş	.11	.04	3.07	.00	.04	.19
Cinsiyet (Erkek)*Yaş	-.07	.05	-1.36	.17	-.17	.03
Model Özet	R	R ²	HKO	F	sd ₁	sd ₂
	.14	.02	8.02	7.64**	3	1208

Tablo 27’de Sosyal Sorunlar alt ölçeğine ilişkin regresyon analizi sonuçları yer almaktadır. Cinsiyetin erkek olması, Sosyal Sorunlar ölçeğinden alınan puanları $B = .20$ puan artırmaktadır. Bu etki istatistiksel bakımdan önemsizdir. Yaştaki bir yıllık artış ölçekten alınan puanları $B = .11$ puan artırmaktadır ve istatistiksel bakımdan önemlidir. Model sosyal sorunlar düzeyini istatistiksel bakımdan önemli düzeyde açıklasa da ($R^2 = .02$, $F_{3,1208} = 7.64$, $p < .05$), etki büyüklüğü ($f^2 = .001$) düşüktür.

Tablo 28

İçe Yönelim Sorunları Puanlarına İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları

Model	B	sh	t	P	Güv Alt Sınır	Güv Üst Sınır
Cinsiyet (Erkek)	-.92	1.64	-.56	.58	-4.14	2.31
Yaş	.30	.10	2.87	.00	.09	.51
Cinsiyet (Erkek)*Yaş	-.07	.15	-.44	.66	-.36	.23
Model Özet	R	R ²	HKO	F	sd ₁	sd ₂
	.15	.02	63.97	8.71**	3	1203

Tablo 28’de İçe Yönelim Sorunları alt ölçeğine ilişkin regresyon analizi sonuçları yer almaktadır. İçe Yönelim puanlarında cinsiyet ve yaşa bağlı değişim incelendiğinde cinsiyetin erkek olması, İçe Yönelim puanlarını $B = -.92$ puan artırmaktadır. Bu etki istatistiksel bakımdan önemsizdir. Yaştaki bir yıllık artış ise $B =$

.30 puan artırmaktadır ve istatistiksel bakımdan önemlidir. Model İçerik Yönelim düzeyini istatistiksel bakımdan önemli düzeyde açıklasa da ($R^2 = .02$, $F_{3,1203} = 8.71$, $p < .05$), etki büyüklüğü ($f^2 = .001$) düşüktür.

Tablo 29

Düşünce Sorunları Puanlarına İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları

Model	B	sh	t	p	Güv Alt Sınır	Güv Üst Sınır
Cinsiyet (Erkek)	.12	.53	.22	.82	-.93	1.17
Yaş	.07	.03	2.08	.04	.00	.14
Cinsiyet (Erkek)*Yaş	.01	.05	.12	.91	-.09	.10
Model Özet	R	R ²	HKO	F	sd ₁	sd ₂
	.09	.01	6.78	3.52**	3	1209

Düşünce Sorunları puanlarında yaş ve cinsiyete bağlı değişimlere ilişkin regresyon analiz sonuçları Tablo 29'da verilmiştir. Cinsiyetin erkek olması, Düşünce Sorunları ölçeğinden alınan puanları $B = .12$ puan artırmaktadır. Bu etki istatistiksel bakımdan önemsizdir. Yaştaki bir yıllık artış ise $B = .07$ puan artırmaktadır ve istatistiksel bakımdan önemlidir. Model düşünce sorunları düzeyini istatistiksel bakımdan önemli düzeyde açıklasa da ($R^2 = .01$, $F_{3,1203} = 3.52$, $p < .05$), etki büyüklüğü ($f^2 = .0001$) düşüktür.

Tablo 30

Dikkat Sorunları Puanlarına İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları

Model	B	sh	t	P	Güv Alt Sınır	Güv Üst Sınır
Cinsiyet (Erkek)	.82	.74	.22	.27	-.64	2.27
Yaş	-.01	.05	2.08	.77	.11	.08
Cinsiyet (Erkek)*Yaş	.00	.07	.12	.94	-.13	.14
Model Özet	R	R ²	HKO	F	sd ₁	sd ₂
	.12	.01	13.06	5.87**	3	1209

Tablo 30'da Dikkat Sorunları alt ölçeğine ilişkin regresyon analizi sonuçları yer almaktadır. Dikkat Sorunları puanlarına ilişkin regresyon analizi sonuçlarına göre,

cinsiyetin erkek olması, Dikkat Sorunları ölçeğinden alınan puanları $B = .82$ puan artırmaktadır. Bu etki istatistiksel bakımdan önemsizdir. Yaştaki bir yıllık artış ise $B = -.01$ puan artırmaktadır. Bununla birlikte, dikkat sorunları puanları üzerinde cinsiyetin ve yaştan temel ve ortak etkileri istatistiksel bakımdan önemsizdir ($R^2 = .01$, $F_{3,1210} = 5.87$, $p > .05$).

Tablo 31

Saldırgan Davranışlar Puanlarına İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları

Model	B	sh	t	p	Güv Alt Sınır	Güv Üst Sınır
Cinsiyet (Erkek)	2.85	1.17	2.43	.02	.55	5.15
Yaş	.10	.07	1.33	.18	-.05	.25
Cinsiyet (Erkek)*Yaş	-.20	.11	-1.86	.06	-.40	.01
Model Özet	R	R ²	HKO	F	sd ₁	sd ₂
	.09	.01	32.56	2.95**	3	1208

Tablo 31’de Saldırgan davranışlar alt ölçeğine ilişkin regresyon analizi sonuçları yer almaktadır. Saldırgan Davranışlar puanlarında cinsiyet ve yaşa bağlı değişim incelendiğinde cinsiyetin erkek olması, Saldırgan Davranışlar ölçeğinden alınan puanları $B = 2.85$ puan artırmaktadır. Bu etki istatistiksel bakımdan önemlidir. Yaştaki bir yıllık artış ise $B = .10$ puan artırmaktadır ve istatistiksel bakımdan önemsizdir. (Tablo 28). Saldırgan davranışlar puanları üzerinde cinsiyetin ve yaştan ortak etkileri istatistiksel bakımdan önemsizdir ($R^2 = .01$, $F_{3,1208} = 2.95$, $p > .05$).

Tablo 32

Kurallara karşı gelme Puanlarına İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları

Model	B	sh	t	p	Güv Alt Sınır	Güv Üst Sınır
Cinsiyet (Erkek)	.36	.39	.92	.36	-.41	1.14
Yaş	.02	.03	.76	.45	-.03	.09
Cinsiyet (Erkek)*Yaş	.02	.04	.57	.57	-.05	.07
Model Özet	R	R ²	HKO	F	sd ₁	sd ₂
	.16	.02	3.68	10.02**	3	1209

Tablo 32’de Kurallara Karşı Gelme puanlarına ilişkin regresyon analizi sonuçları sunulmuştur. Cinsiyetin erkek olması, düşünce sorunları ölçeğinden

alınan puanları $B = .12$ puan artırmaktadır. Bu etki istatistiksel bakımdan önemsizdir. Yaştaki bir yıllık artış kurallara karşı gelmepuanlarını ise $B = .07$ puan artırmaktadır. Bununla birlikte, kurallara karşı gelmepuanları üzerinde cinsiyetin ve yaşın temel ve ortak etkileri istatistiksel bakımdan önemsizdir ($R^2 = .02$, $F_{3,1210} = 10.02$, $p > .05$).

Tablo 33

Dışa Yönelim Sorunları Puanlarına İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları

Model	B	Sh	t	p	Güv Alt Sınır	Güv Üst Sınır
Cinsiyet (Erkek)	3.20	1.46	2.19	.03	.33	6.07
Yaş	.12	.09	1.30	.20	.06	.30
Cinsiyet(Erkek)*Yaş	-.18	.13	-1.34	.18	-.44	.08
Model Özet	R	R ²	HKO	F	sd ₁	sd ₂
	.10	.01	50.77	4.06**	3	1206

Tablo 33’de Dışa Yönelim Sorunları alt ölçeğine ilişkin regresyon analizi sonuçları yer almaktadır. Dışa Yönelim puanlarında cinsiyet ve yaşa bağlı değişim incelendiğinde cinsiyetin erkek olması, Dışa Yönelim ölçeğinden alınan puanları $B = 3.20$ puan artırmaktadır. Bu etki istatistiksel bakımdan önemlidir. Yaştaki bir yıllık artış ise $B = .12$ puan artırmaktadır ve istatistiksel bakımdan önemsizdir. Dışa Yönelim puanları üzerinde cinsiyetin ve yaşın ortak etkileri istatistiksel bakımdan önemsizdir ($R^2 = .01$, $F_{3,1206} = 4.06$, $p > .05$).

CBCL/6-18 Azerbaycan formunun güvenirlik çalışması. Test ölçümlerinin güvenirliğini test etmek amacıyla KR-20 İç Tutarlık Katsayısı hesaplanmıştır. CBCL Azerbaycan KR-20 Tablo 34’te sunulmuştur.

Tablo 34

CBCL/6-18 İç Tutarlık(KR-20) Katsayıları

Boyut	KR-20
Anksiyete/Depresyon	.74
Sosyal İç Dönüklük/Depresyon	.71
Somatik Yakınmalar	.74
Sosyal Sorunlar	.65
Düşünce Sorunları	.69
Dikkat Sorunları	.77

Kurallara Karşı Gelme Davranışı	.62
Saldırgan Davranışlar	.86
İçe yönelim Sorunları	.87
Dışa yönelim Sorunları	.87
Toplam problem	.94

Tablo 34 incelendiğinde alt ölçek ölçümlerine ilişkin güvenirlik katsayılarının oldukça güvenilir ve yüksek güvenirlikte olduğu gözlemlenmektedir.

Azerbaycan Kültüründe 6-17 Yaş Çocuklarda Toplam Problem ve Alt Ölçek Puanları

Azerbaycanın 3 farklı ilinde uygulaması yapılan ölçeğin alt boyutları ve Toplam Problem Puanına ilişkin ortalamalar Tablo 35'de sunulmuştur.

Tablo 35

6-17 Yaşlar Arasındaki Çocuklar İçin CBCL Puanları

		n	Ortalama	Ss
Anksiyete/Depresyon	QAX	149	5.59	3.60
	SHEKI	637	4.62	3.77
	BAKI	439	5.45	3.99
	Toplam	1225	5.04	3.85
Sosyal İçe Dönüklük	QAX	148	3.26	2.75
	SHEKI	637	2.70	2.60
	BAKI	439	3.63	2.97
	Toplam	1224	3.10	2.79
Somatik Yakınmalar	QAX	148	2.91	3.05
	SHEKI	636	2.22	2.68
	BAKI	439	2.86	3.00
	Toplam	1223	2.54	2.86
İçe yönelim	QAX	147	11.83	7.95
	SHEKI	636	9.53	7.61
	BAKI	435	11.96	8.54
	Toplam	1218	10.68	8.08
Sosyal Sorunlar	QAX	149	3.77	2.88
	SHEKI	636	3.28	2.95
	BAKI	440	3.49	2.67
	Toplam	1225	3.41	2.85
Düşünce Sorunları	QAX	148	2.30	2.55
	SHEKI	637	1.73	2.40
	BAKI	439	2.24	2.88
	Toplam	1224	1.98	2.61
Dikkat Sorunları	QAX	148	5.52	3.20
	SHEKI	635	4.29	3.69
	BAKI	441	5.09	3.64
	Toplam	1224	4.72	3.64
Kurallara Karşı Gelme	QAX	148	1.30	1.71
	SHEKI	636	1.23	1.73
	BAKI	440	1.79	2.32
	Toplam	1224	1.44	1.98
Saldırgan Davranışlar	QAX	147	6.70	4.63
	SHEKI	637	6.29	5.75
	BAKI	439	7.51	6.05
	Toplam	1223	6.78	5.76
Dışa Yönelim	QAX	147	7.99	5.76
	SHEKI	636	7.52	7.06
	BAKI	438	9.27	7.78
	Toplam	1221	8.21	7.23
Toplam Problem	QAX	149	31.16	18.30
	SHEKI	637	26.33	20.35
	BAKI	441	31.96	21.23
	Toplam	1227	28.94	20.60

Tablo 35'in incelenmesinden de anlaşılacağı üzere. 1227 çocuktan elde edilen veri için Toplam Problem Puanı ortlaması tüm uygulama verileri için $X=28.94$, $Ss=20.60$ olarak hesaplanmıştır.

Bölüm 5

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Bu bölümde araştırma sonucunda elde edilen bulgular literatürle ışığında tartışılmış ve sonuçlar özetlenmiştir. Ardından sonuçlara dayalı olarak önerilerde bulunulmuştur.

CBCL 6-18 Formunun Azerbaycan Diline Uyarlama Çalışmalarına İlişkin Sonuç ve Tartışma

Anksiyete/Depresyon boyutuna ilişkin sonuç ve tartışma. Yapılan istatistiksel analizler sonucunda Anksiyete/Depresyon ampirik temelli problem alt testi için genel uyum /uyumsuzluk indekslerinin WRMR dışında, kabul edilebilir düzeyde olduğu sonucuna ulaşılmıştır ($\chi^2_{65} = 233.67$; $p = .00$, CFI = .94, RMSEA = .05; WRMR = 1.47). χ^2 model uyumunu değerlendirmede yaygın olarak kullanılan ölçütlerden biri olsa özellikle büyük örneklem için hesaplandığı takdirde, sıklıkla kötü uyum düzeyine denk gelmekte, iyi ve zayıf model uyumunu ayırt etme konusunda yeterli bilgi sağlamamaktadır (Jöreskog ve Sörbom, 1993; Hooper vd., 2008). Bu nedenle örneklem büyüklüğünden daha az etkilenen χ^2/df indeksi önerilmektedir. Bu uyum indeksi için kabul edilebilir aralık $2.0 \leq \chi^2/df \leq 5.0$ düzeyindedir (Tabachnick ve Fidell, 2013). Büyük örneklemelerde ≤ 3 düzeyinde indeksinin mükemmel uyuma denk geldiği de belirtilmektedir (Kline, 2005). Anksiyete/Depresyon alt testi için χ^2/df indeksinin aldığı değer ($\chi^2/df = 3.59$) kabul edilebilir düzeydedir. CFI için ≥ 90 kabul edilebilir düzey, ≥ 95 mükemmel uyum olarak belirtilmektedir (Tabachnick ve Fidell, 2013). Bu bilgi esasında CFI düzeyi Anksiyete/Depresyon boyutu için kabul edilebilirdir. Steiger (2007) RMSEA için kabul edilebilir düzeyin ≥ 0.07 olduğunu ifade etmektedir. Bu boyut için elde edilen RMSEA değerinin kabul edilebilir düzeyde olduğu sonucu çıkarılabilir. WRMR katsayısının .90 ve altında olması tercih edilmekte, tanımlayıcı bir uyum indeksi olduğu ve istatistiksel dağılımının henüz bilinmediği için kabul edilebilir kesme noktası 1.00 olması önerilmektedir (Muthen ve Muthen, 2012, Yu ve Muthen, 2002). Hesaplanan WRMR katsayısı kabul edilebilir düzeyin üzerindedir. Bu bilgiler ışığında, Anksiyete/Depresyon boyutuna ilişkin genel uyum /uyumsuzluk indeksleri, WRMR dışında, kabul edilebilir düzeyde olduğu söylenebilmektedir.

Her boyutta yer alan maddeler için tek boyutlu Madde Tepki Kuramı iki parametrelili lojistik (2PL) model yaklaşımına dayalı olarak, standart ağırlıklar, madde güçlüğü ve madde ayırt ediciliği hesaplanmıştır. Bu boyutta yer alan maddelere ilişkin standart ağırlıklar .27-.68 aralığındadır. b parametresi (madde güçlüğü) maddeyi doğru yanıtlamak için bireyin sahip olması gereken yetenek düzeyine işaret etmektedir. B parametresi genellikle -2,00 ile +2,00 arasında değerler alır; b değeri -2,00'a yakın maddeler çok kolay, +2,00'a yakın maddeler çok zordur (Hambleton vd., 1991).

Teorik olarak madde ayırt edicilik parametresi değeri $-\infty$, $+\infty$ arasında değişse de bu parametrenin uygulamalarda sıklıkla $a = 0,00$ ile $a = 2,00$ arasında değerler aldığı belirtilmektedir (Hambleton vd., 1991, aktaran, Erdemir, 2015). Harris'e (1989) göre ise a parametresi genellikle uygulamada -3.0 ile +3.0 aralığında bir değer almaktadır. a parametre değeri 0'a yaklaştıkça maddelerin farklı yetenek düzeyindeki bireyleri ayırt etme gücü düşmekte, a'nın sayısal değeri yükseldikçe ayırt edicilik de yükselmektedir (Hambleton vd., 1991, aktaran, Erdemir, 2015). Bu boyutta 30. maddenin "Okula gitmekten korkar" ile 97. maddenin "Kendini öldürmekten söz eder" toplum örneklemini için yeterince bilgi vermediği, oldukça yüksek düzeyde anksiyete yaşayan çocuk ve gençler için daha bilgi sağlayıcı olduğu görülmüştür. Diğer maddelerin toplum örneklemini için istenen aralıkta olduğu ve daha fazla bilgi verdikleri anlaşılmaktadır. Güçlük ve ayırtıcılık indeksleri bir arada incelendiğinde, 29. ve 32. maddenin orta; 30. ve 97. maddelerin ise yüksek anksiyeteli gruplarda zayıf ayırtıcılıkta (en iyi düzeyleri) oldukları söylenebilir. Diğer maddelerin orta düzeyde ($\theta \sim .08$) anksiyeteye sahip grupta, ayırtıcılık düzeyinin yüksek olduğu (en fazla bilgi verdiği) ileri sürülebilir.

Sosyal İçe Dönüklük/Depresyon boyutuna ilişkin sonuç ve tartışma.

Sosyal içe dönüklük/depresyon boyutuna ilişkin genel uyum /uyumsuzluk indeksleri, iyi uyuma işaret etmektedir ($\chi^2_{20} = 38.63$; $p = .00$, CFI = .99, RMSEA = .03; WRMR = .87). CFI .95 üzeri değer alması ve χ^2/df oranının .03'ten düşük olmasının mükemmel model uyumu ifade ettiği bildirilmektedir (Kline, 2011; Tabachnick ve Fidell, 2013). İyi bir model uyum için WRMR katsayısının .90 ve altında olması şartını karşıladığı gözlenmektedir (Muthen ve Muthen, 2012). Çalışmada hesaplanan WRMR değerinin iyi uyuma karşılık geldiği söylenebilmektedir.

RMSEA incelendiğinde, .05 altında değer almakta ve iyi uyuma karşılık gelmektedir (Çokluk vd., 2012).

Güçlük ve ayırıcılık indeksleri bir arada incelendiğinde, maddelerin orta düzeyde depresyonlu grupta, ayırt ediciliği orta düzeydedir. Sosyal içe dönüklük/depresyon boyutunda yer alan maddelere ilişkin standart ağırlıklar .27-.67 aralığındadır.

Somatik Yakınmalar boyutuna ilişkin sonuç ve tartışma. DFA sonuçları incelendiğinde m56C “Bulantı, kusma duygusu olur” ile m56G “Kusmaları olur.” arasında yüksek hata kovaryansı olduğu görülmüştür. Madde içerikleri anlamsal açıdan benzer olduğundan, iki madde arasında ek ilişki tanımlanmış ve model yeniden tahmin edilmiştir. İki model arasındaki fark istatistiksel bakımdan alternatif model lehine yanlıdır ($\chi^2_{43} = 75.77$; $p = .00$, CFI = .99, RMSEA = .03; WRMR = .93). Alternatif modelde uyum indeksleri kabul edilebilir uyum kriterlerini karşılamaktadır (Hair, Black, Babin ve Anderson, 2009, Hu ve Bentler, 1999; Thompson, 2008). CFI ve RMSEA indeksleri, benzer şekilde $\chi^2/df = 1.76$ değeri mükemmel model uyumuna işaret etmektedir (Brown, 2006; Çokluk vd., 2012; Tabachnick ve Fidel, 2013). Somatik yakınmalar boyutunda sadece 49. maddenin ayırt ediciliği zayıf olarak bulunmuştur. Güçlük ve ayırıcılık indeksleri bir arada incelendiğinde, M51, M56A’nın yüksek düzeyde somatik yakınma gösteren grupta ayırt ediciliğinin yüksek düzeyde olduğu, maddelerin yüksek somatik yakınma düzeyine sahip grupta, orta düzeyde ayırıcılığa sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Somatik yakınmalar boyutunda yer alan maddelere ilişkin standart ağırlıklar .40-.74 aralığındadır.

Sosyal Sorunlar boyutuna ilişkin sonuç ve tartışma. Sosyal sorunlar boyutuna ilişkin genel uyum /uyumsuzluk indekslerinin, WRMR dışında, kabul edilebilir düzeyde olduğu sonucuna ulaşılmıştır ($\chi^2_{44} = 102.54$; $p = .00$, CFI = .96, RMSEA = .03; WRMR = 1.13). CFI düzeyi incelendiğinde mükemmel uyum ölçütünü ($\geq .95$) karşıladığı görülmüştür (Hooper vd., 2008; Hu ve Bentler, 1999; Thompson, 2008). Brown (2006) RMSEA indeksi için $\geq .05$ düzeyinin mükemmel uyumu ifade ettiğini belirtmektedir. Bu açıdan RMSEA indeksi mükemmel uyuma karşılık gelmektedir. χ^2/df oranı incelendiğinde ($\chi^2/df = 2.33$) büyük örneklem için mükemmel uyum ölçütünü karşıladığı gözlemlenmektedir (Kline, 2005). Güçlük ve ayırıcılık indeksleri bir arada incelendiğinde, M64 ve M79’un düşük, diğer maddeler

sosyal sorunları yüksek grubu orta seviyede ayırabilmektedir. Maddeler için hesaplanan standart ağırlıklar .33-.71 aralığında yer almaktadır.

Düşünce Sorunları boyutuna ilişkin sonuç ve tartışma. Düşünce sorunları boyutuna ilişkin WRMR dışında, genel uyum /uyumsuzluk indeksleri kabul edilebilir düzeydedir ($\chi^2_{90} = 102.54$; $p=.00$, CFI= .94, RMSEA= .03; WRMR= 1.16). CFI indeksi iyi (Tabachnick ve Fidell, 2013), RMSEA değeri mükemmel uyuma denk gelmektedir (Jöreskog ve Sörbom, 1993). χ^2/df değerinin ($\chi^2/df = 1.86$) mükemmel uyuma denk geldiği görülmektedir (Tabachnick ve Fidell, 2013).

M59 “Herkesin içinde cinsel organlarıyla oynar.” ve M60 “Cinsel organıyla çok fazla oynar.” çok yüksek b parametre değerlerine sahiplerdir. Bu maddelere son derece yüksek düşünce sorunları yaşayanların evet deme olasılığı bulunmaktadır. a parametreleri bu düzeyde de ayırıcılığın zayıf olduğunu göstermektedir. Maddeler için hesaplanan standart ağırlıklar M59 için .18 M60 için .04 şeklindedir. Bu sonuçlara göre, M59 ve M60’ın CBCL Azerbaycan Formundan, toplum uygulamalarından çıkarılması gerektiğine karar verilmiştir. Diğer maddelerin ayırıcılıkları ise orta düzeydedir. Düşünce sorunları boyutunda yer alan maddelere ilişkin standart ağırlıklar .45-.71 aralığındadır.

Dikkat Sorunları boyutuna ilişkin sonuç ve tartışma. Dikkat sorunları boyutuna ilişkin WRMR dışında, genel uyum /uyumsuzluk indeksleri kabul edilebilir düzeydedir ($\chi^2_{35} = 109.40$; $p=.00$, CFI= .98, RMSEA= .04; WRMR= 1.21). CFI düzeyi ve RMSEA değeri mükemmel uyum ölçütlerini karşılamaktadır (Çokluk vd., 2012; Sümer, 2000). χ^2/df değeri için ≤ 5 düzeyinin orta düzeyde uyuma karşılık geldiği belirtilmektedir (Çokluk vd., 2012; Sümer, 2000). Dikkat sorunları boyutuna ilişkin bulgunun ($\chi^2/df = 3.13$) orta düzeyde uyuma karşılık geldiği söylenebilir. Faktör yükleri .48-.83 aralığında değişmektedir. b parametrelerine göre (madde güçlüğü), M61 ve M80’nin sadece dikkat sorununu yoğun yaşayan çocuklar tarafından onaylanacağı, geriye kalan maddelerin toplum örneklemini için bilgi verici oldukları ileri sürülebilir. a parametreleri (madde ayırıcılığı) M8’in yüksek, kalanların orta düzeyde ayırıcı olduklarını ifade etmektedir.

Kurallara Karşı Gelme boyutuna ilişkin sonuç ve tartışma. Kurallara Karşı Gelme boyutuna ilişkin CFI ve WRMR indeksleri kabul edilebilir düzeyin altında, diğerleri kabul edilebilir düzeydedir ($\chi^2_{104} = 242.13$; $p=.00$, CFI= .90,

RMSEA= .03; WRMR= 1.49). Hair ve d. (2009), katılımcı sayısının 250'den büyük olması durumunda, kabul edilebilir uyum indeksleri için kesme noktalarının CFI için $> .90$ ve RMSEA için $< .07$ olduğunu belirtmektedirler. CFI değerinin kabul edilebilir düzeyde, RMSEA değerinin mükemmel model uyumuna karşılık geldiği söylenebilir. $\chi^2/df = 2.33$ bulgusu incelendiğinde, χ^2/df değerinin büyük örneklem için mükemmel uyum ölçütünü karşıladığı sonucuna varılabilir (Kline, 2005). M39, M67, M73, M96, M99, M105, M2, M81 ve M72'nin madde gücü yüksek bulunduğundan, maddelerin kurallara uyma konusunda sadece çok ciddi sorunlar yaşayan çocuklar tarafından evet şeklinde yanıtlanabileceği ileri sürülebilir. Bu maddelerden ikisi (M39 ve M67) zayıf ayırıcılık değerlerine sahiptir. M67'nin ("Evden kaçır.") veri setinden çıkarılarak analiz tekrarlanmıştır. Maddeler için elde edilen faktör yükleri .29-.90 aralığında değişmektedir.

Saldırgan Davranışlar boyutuna ilişkin sonuç ve tartışma.

Saldırgan Davranışlar boyutuna ilişkin WRMR dışında, genel uyum /uyumsuzluk indeksleri kabul edilebilir düzeydedir ($\chi^2_{135} = 838.38$; $p = .00$, CFI= .91, RMSEA= .07; WRMR= 2.05). b ve a parametreleri bir arada incelendiğinde, maddelerin toplum örneklemini için uygun aralıktadır. CFI için $\geq .90$ iyi uyumu ifade etmektedir (Sümer, 2000). RMSEA değeri için $\leq .08$ iyi uyuma denk gelmektedir (Jöreskog ve Sörbom, 1993). Bu bağlamda Saldırgan davranışlar boyutuna ilişkin CFI ve RMSEA değerlerinin iyi model uyumunu desteklediği sonucuna ulaşılmaktadır. Saldırganlık sorunları boyutunda yer alan maddelere ilişkin faktör yükleri .47-.78 aralığında yer almaktadır.

CBCL ikincil düzey faktör analizi sonuçlarına ilişkin sonuç ve tartışma.

İkincil düzey faktör analizi sonucunda İç Yönelim ve Dış Yönelim boyutlarına ilişkin kuramsal yapı tarafından alt ölçekler arasındaki gözlenen ilişkiler yeterince açıklanamamaktadır. Bir biri ile ilişkili 8 faktörlü model, daha iyi uyum düzeyine sahiptir ($\Delta\chi^2_3 = 167.01$; CFI=.93 ve SRMR=.04 $p = .00$). Ölçeğin uyarlama çalışmaları incelendiğinde bir biri ile ilişkili 8 faktörlü modelin tercih edilir olduğu görülmektedir (Dumenci, Erol, Achenbach ve Simsek, 2003; Rescorla, 2007). Değişim indeksleri Saldırgan Davranışlar ile Kurallara Karşı Gelme arasında ikincil düzey faktör tarafından açıklanamayan ek yüksek ilişki olduğunu göstermektedir.

Hesaplanan uyum indeksleri incelendiğinde Norm χ^2 değerlerinin yüksek olduğu gözlemlenmektedir. Bu indeksin örneklem büyüklüğüne bağlı olarak arttığı ve model- veri uyumunun sağlandığı durumlarda bile yüksek değer alma eğiliminden

olduğu bilinmektedir (Sayın ve Gelbal, 2016), dolayısıyla hesaplanan değerin yüksek olmasının örneklem büyüklüğünden kaynaklandığı düşünülmektedir.

Birbiriyle ilişkili 8 faktörlü yapı için kanıt niteliğinde.06 ve altında RMSEA değeri tercih edilmektedir(Dümenci vd., 2003). CBCL 6-18 orijinal formunun 8 faktörlü modeli için RMSEA indeksi .06 olarak hesaplanmış, iyi uyum düzeyi için .08 RMSEA değeri ölçüt alınmıştır (Rescorla, 2009). Bu çalışmada tek boyutlu alternatif model için RMSEA uyum indeksi .09 olarak bulunmuştur. RMSEA ve SRMR uyum indekslerinin örneklem büyüklüğüne bağlı olarak artış gösterdiği belirtilmektedir(Sayın ve Gelbal, 2016). Tabachnick ve Fidell (2013)'e göre RMSEA değerinin ≤ 0.10 olduğu durumlarda zayıf model uyumuna karşılık gelmektedir.SRMR değerinin 0' yakın olması gerekmekte, 0.08'den küçük SRMR değerinin kabuledilebilir düzey olduğu belirtilmektedir (Kline, 2011). SRMR için ≤ 0.05 düzeyi mükemmel uyuma karşılık gelmektedir(Brown, 2006). Buna göre, alternatif model için SRMR değeri (.04) mükemmel model uyumuna işaret etmektedir.Karşılaştırmalı Uyum İndeksi (CFI) CBCL Azerbaycan formu için .93 olarak hesaplanmıştır. Model veri uyumu için CFI indeksinin .90'nın üzerinde olması iyi model uyumu içinkabul edilebilir düzeydir (Hu ve Bentler, 1999). Model uyumunu incelemede bir sıra indeksin birlikte değerlendirildiği dikkate alındığındasekiz faktörden oluşan modelin kabul edilebilir uyuma sahip olduğu söylenebilir.

CBCL alt boyutları arasında korelasyona ilişkin sonuçlar ve tartışma. Ölçeğin kız ve erkek öğrenciler ve 6-11/12-17 yaş için sendrom alt testlerinin toplam puanla olan korelasyonları hesaplanmıştır. Bu korelasyonların kız ve erkek öğrenciler ve 6-11/12-17 yaş grupları için pozitif yönde ve anlamlı olduğu bulunmuştur ($p < .05$). Toplam Problem ile bütün sendrom alt testleri arasında korelasyonlar erkek öğrenciler için .68-.88, kızlar için ise .67-.88 aralığındadır. Bununla birlikte, Anksiyete/Depresyon, Sosyal İç Dönüklük/Depresyon ile İç yönelim, Saldırgan Davranışlar, Kurallara Karşı Gelme Davranışı problem alt testleri ile Dışa Yönelim alt testi arasında güçlü ilişki ($r > .70$) olduğu saptanmıştır. Bu ilişki orijinal form ve Türkçe formdan elde edilen bulgularla benzerlik göstermektedir. Alt testlerin Toplam Problem Puanı ve bir biri ile ilişkisi de teorik yapıyı destekler niteliktedir (Achenbach ve Rescorla, 2001;Dumenci vd., 2003).

Cinsiyet ve yaş değişkeninin etkisine ilişkin sonuçlar ve tartışma. Rescorla vd. (2007) tarafından 31 farklı toplum üzerinde CBCL değerleri için yapılan incelemede, kültürler için etki düzeyi ≤ 10 olarak hesaplanmış, topluma özgü

farklılıkları toplumlararası değişimlerden daha geniş olduğu saptanmıştır. Toplam Sorunlar için etki büyüklüğü .08 olarak bulunmuştur. Ayrıca, coğrafi bölge, etnik köken, din ve siyasi/ekonomik sistemde farklılıklara rağmen toplumlardan elde edilen ortalama puanlar birbirine oldukça yakın bulunmuştur. Cinsiyet değişkenine ilişkin sendrom alt testlerindeki farklılıklar toplumlar arasında tutarlık göstermektedir. Genel olarak, erkekler kızlardan daha yüksek puanlara sahiptir ve cinsiyete ilişkin farklılıklar bulgular toplumlar arasında tutarlılık göstermektedir. Diğer yandan cinsiyete ilişkin toplum içi farklılık 24 toplumdan sadece 2'sinde anlamlıdır. Yaş ve Toplam Problemler arasındaki ilişki ise tutarlı bir yapı göstermemektedir. Bu çalışmada, yaş ve cinsiyetin Toplam Problem puanı üzerinde ortak etkileri anlamlı bulunmamıştır ($R^2 = .00$, $F_{3,1212} = 1.25$, $p > .05$). Gocalı (2018) tarafından yürütülen çalışmada ise 11-18 yaşlı ergenlerde Toplam Problem puanının kızlarda erkeklere göre daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Toplumlaraarası karşılaştırmada, İçe Yönelim problemlerinde yaş ve cinsiyet etkileşimine ilişkin etki büyüklüğü $< .01$ olarak hesaplanmıştır. Kızlar erkeklerden daha yüksek ortalamaya sahip olsa da cinsiyete ilişkin toplum içi farklılıklar 24 toplumdan sadece 8'i için anlamlı bulunmuştur (Rescorla ve d., 2007). Bu çalışmada yaş ve cinsiyetin İçe Yönelim puanları üzerinde ortak etkisi anlamlılık göstermekle birlikte ($R^2 = .02$, $F_{3,1203} = 8.71$, $p < .05$), etki büyüklüğü ($f^2 = .001$) düşüktür.

Azerbaycan toplum örneklemini için bulgular, Dışa Yönelim puanları üzerinde cinsiyetin ve yaşın ortak etkilerinin istatistiksel bakımdan önemsiz ($R^2 = .01$, $F_{3,1206} = 4.06$, $p > .05$) olduğunu göstermektedir. Erkeklerin Dışa Yönelim puanları kızlardan anlamlı olarak daha yüksektir ($p < .05$). Azerbaycan örnekleminde yürütülen bir diğer tarama çalışmasında kızlarda İçe Yönelim puanları erkeklerde ise Dışa Yönelim puanları daha yüksek bulunmuştur (Gocalı, 2018). Kültürelarası çalışmada, Dışa Yönelim problemleri için yaş ve cinsiyet değişkenlerine ilişkin etki büyüklüğü ortalama olarak $< 0,01$ şeklindedir. Erkekler daha yüksek ortalamaya sahip olmakla birlikte, 24 toplumun 12'sinde bu fark anlamlıdır. Yaş değişkenine ilişkin sonuçlar ise, yaşla birlikte dışa yönelim problemlerinde düşüş olduğu yönündedir (Rescorla vd., 2007).

Sendrom alt testlerinde yaş ve cinsiyet değişkenlerinin etkisi incelenmiş, erkek çocukların Saldırgan Davranışlar alt testinde kızlardan anlamlı olarak daha yüksek ortalamaya sahip olduğu bulunmuştur. Cinsiyet değişkenine ilişkin etki

büyükülüğü $\leq .01$ şeklindedir. Kızlar Anksiyete/Depresyon boyutunda 9 toplum örneğinde, Somatik Yakınmalar boyutunda ise 11 toplum örneğinde anlamlı olarak daha yüksek ortalamaya sahiptir. Erkekler ise Dikkat Sorunları (17 toplum örnekleme), Kurallara Karşı Gelme (14 toplum örnekleme) ve Saldırgan Davranışlar (11 toplum örnekleme) sendrom alt testlerinde anlamlı olarak daha yüksek ortalamaya sahiptir (Rescorla vd., 2007). Erol ve Şimşek (2010) tarafından gerçekleştirilen çalışmada kızlar Anksiyete/Depresyon, Sosyal İçer dönüklük/Depresyon ve Somatik Yakınmalar alt testlerinde daha yüksek puan almıştır. Sosyal Sorunlar, Düşünce sorunları, Dikkat sorunları, Saldırgan Davranışlar, Kurallara Karşı gelme ve Dışa Yönelim alt testlerinde anlamlı olarak daha yüksek puana sahiptir ($p<0.05$). Gocalı (2018) tarafından yapılan çalışmada kızların Anksiyete, Sosyal İçer Dönüklük, Somatik Yakınmalar, Sosyal Sorunlar boyutlarında, erkeklerin ise Kurallara Karşı Gelme Boyutunda ise erkeklerin daha yüksek puan aldığı sonucuna ulaşılmıştır ($p< .05$).

Yaş değişkeninin etkisi incelendiğinde, Sosyal İçer dönüklük/Depresyon, Sosyal Sorunlar, Düşünce Sorunlarında istatistiksel olarak anlamlı olduğu ve yaşla birlikte problemlerde artış olduğu ortaya çıkmıştır. Yaşla birlikte değişimleri için farklı toplumlarda yapılan çalışmalar incelendiğinde, yaşla birlikte Sosyal İçer dönüklük/Depresyon ve Somatik Yakınmalarda tutarlı artış, Sosyal Sorunlarda ise düşüş olduğu gözlenmiştir (Rescorla vd., 2007). Araştırma bulguları ile karşılaştırıldığında farklı kültürlerde Sosyal Sorunlarda yaşla birlikte azalma görülmekte, Azerbaycan örneğinde ise aksine artış olduğu gözlemlenmektedir. Türkiye'nin çocuk yetiştirme tarzı ve kültürel değerler açısından daha yakın olduğu varsayılırsa karşılaştırma açısından uygun olabileceği düşünülmektedir. Ancak, Sosyal Sorunlarda diğer toplumlara benzer şekilde Türkiye örneğinde de yaşla birlikte azalma görülmektedir. Azerbaycan kültüründe çocukların duygularını ifade etmesine ilişkin tutumların ve çocuk yetiştirme tarzının küçük yaşlarda sosyal İçer dönüklük, sonraki yıllarda sosyal problemlerle ilişkili olabileceği düşünülmektedir.

Azerbaycan örnekleminde kız çocukların Sosyal İçer Dönüklük/Depresyon ve İçer Yönelim puan ortalaması yaşla birlikte artmaktadır ($p<.05$). Erkeklerde ise Sosyal Sorunlar ve Düşünce Sorunları puanları yaşla birlikte artmakta, Sosyal İçer Dönüklük/Depresyon ve İçer Yönelim Puanları yaş ilerledikçe düşüş göstermektedir ($p<.05$). Türkiye'de yapılan uyarlama çalışma sonuçlarına göre, toplum

örnekleminde kız çocukların Sosyal İç Dönüklük/Depresyon, Somatik Yakınmalar ve İç Yönelim puan ortalaması yaşa bağlı anlamlı olarak artış göstermektedir($p<.05$) (Erol ve Şimşek, 2010). Bu sonuçlar, Azerbaycan örnekleminde kız çocuklar için elde edilen sonuçlarla tutarlılık göstermektedir. Türkiye örnekleminde erkeklerde yaşa bağlı değişimler incelendiğinde Anksiyete/Depresyon, Sosyal Sorunlar, Dikkat Sorunları, Saldırgan Davranışlar ve Toplam Problem puanı yaş ilerledikçe düşmekte, Sosyal İç Dönüklük/Depresyon puanı ise anlamlı bir şekilde artmaktadır($p<.05$) (Erol ve Şimşek, 2010). Bu farklılığın, Azerbaycan kültüründe erkeklerin kendini ifade ve duygularını dışa vurma konusunda daha çok pekiştirilmesi ile ilişkili olabileceği şeklinde yorumlanmaktadır. Erkek çocukların özellikle agresif duygularını ifade etme konusunda desteklenmesi, kız çocukların ise duygularını ifade etme konusunda engellenmesi gibi geleneksel çocuk yetiştirme tutumları erkeklerde saldırgan davranışlar ve Dışa yönelim Puanları, kızlarda ise Depresyon, İç yönelim puanlarındaki artışta etkili sebepler olabilir.

Sosyokültürel bağlam ergenlerin farklı deneyimleri üzerinde kontrol edici bir etkiye sahiptir (Santrock, 2011). Azerbaycan kültüründe aile tutumları kız çocuklar için ergenlik döneminden itibaren daha kontrolcü ola bilmekte, bu nedenle kız çocukların ergenlik döneminde sosyal-duygusal gelişim, bedensel değişimlerle baş etmede daha fazla güçlük yaşadıkları düşünülmektedir. Yaş ilerledikçe erkek çocuklar duygularını daha çok dış çevreye yöneltme konusunda daha fazla ayrıcalığa sahip olduğu için dışa yönelim puanlarında yaşla birlikte artış olduğu düşünülmektedir. Sosyal sorunlarda gözlemlenen artış da benzer sebeplerle açıklanabilmektedir. Erkekler empati, öfke kontrolü, iletişim becerileri konusunda yeterli şekilde desteklenmemekte, okullarda da saldırganlık ve sosyal sorunlara ilişkin problemler geleneksel cezalandırma yöntemleri ile çözülmektedir. Bu durum çocuklarda agresif davranışların daha da artmasına ve sorun çözme yöntemi olarak sert cezalandırma ve şiddetin pekişmesine neden olmaktadır.

CBCL güvenirlik analizlerine ilişkin sonuç ve tartışma. Araştırma kapsamında, CBCL puanlarının iç tutarlılıkları değerlendirilmiştir ve her alt ölçek için iç tutarlılık katsayıları hesaplanmıştır. İç tutarlılık katsayısı için kabul edilebilir düzeye ilişkin farklı yaklaşımlar söz konusu olmakla birlikte, $>.70$ kabul edilebilirlik düzeyi önerilmekte, bu değer 1.00'a yaklaştıkça ölçümlerin güvenirliği yüksek olarak

değerlendirilmektedir (Ellis, 2013; Streiner, Norman ve Cairney, 2015; Tavakol ve Dennick, 2011). Katsayının değerlendirilmesine ilişkin yaygın değerlendirme ölçütleri: $0 < R^2 < 0.40$ -güvenilir değil, $0.40 < R^2 < 0.60$ ise düşük güvenilirlikte, $0.60 < R^2 < 0.80$ ise oldukça güvenilir, $0.80 < R^2 < 1.00$ ise yüksek güvenilirlikte-şeklindedir (Karakoç ve Dönmez, 2014; Yıldız ve Uzunsakal, 2018).

Alt boyutlar ve toplam problem ölçümlerine ilişkin KR-20 katsayıları anksiyete/depresyon, sosyal içe dönüklük, somatik yakınmalar, sosyal sorunlar, düşünce sorunları, dikkat sorunları, kurallara karşı gelme davranışı için ölçümlerin oldukça güvenilir, Saldırgan Davranışlar, İçe Yönelim, Dışa Yönelim ve Toplam Problem puanı için yüksek güvenilirlikte olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuç, ölçeğin tek boyutlu Azerbaycan Formu'nun güvenilir ölçümler yapabileceğini kanıtlar niteliktedir. Ölçeğin orjinal formu ampirik temelli problem alt testler ve toplam problem puanı için iç tutarlık katsayıları .78 ile .97 aralığında, Türkçe formuna ilişkin iç tutarlık katsayıları ise .76 ile .94 aralığında değişmektedir (Erol ve Şimşek, 2010; Rescorla, 2009).

Farklı toplumlarda CBCL için yapılan geçerlik ve güvenilirlik çalışmalarının incelendiği çalışmada, 31 toplumda iç tutarlılık katsayıları ortalama olarak Toplam Problemler için .93, İçe Yönelim .83 ve Dışa Yönelim için .87 olarak hesaplanmıştır (Rescorla ve dg., 2007). Her bir toplumda Toplam Problem için hesaplanan alfa katsayıları $\geq .90$, İçe Yönelim $\geq .72$ ve Dışa Yönelim için $\geq .80$ şeklindedir. Sendrom alt testlerine ilişkin katsayılar .58 ile .84 aralığındadır. Sendrom alt testleri için en yüksek Cronbach alpha katsayısı Saldırgan davranışlar, en düşük ise Düşünce sorunları için hesaplanmıştır (Rescorla ve d., 2007). Araştırma bulguları, diğer toplumlardan elde edilen güvenilirlik katsayıları ile benzer aralıkta yer almaktadır. Bu araştırmada, iç tutarlılık katsayıları Toplam Problemler için .94, İçe Yönelim .87 ve Dışa Yönelim için .87 olarak hesaplanmıştır. Sendrom alt testleri için hesaplanan iç tutarlılık katsayıları ise .62 ile .86 arasında değişmektedir. En yüksek iç tutarlılık katsayısı Saldırgan davranışlar, en düşük ise Kurallara Karşı gelme sendrom alt testi için bulunmuştur.

CBCL Geçerlik ve Güvenirlik Analizlerinin Sonuçlarına İlişkin Genel Tartışma

CBCL için geçerlik çalışmaları kapsamında yapılan ayırt edicilik analizleri ölçeğin, normal ve klinik örneklem için ayırt ediciliğini kanıtlar niteliktedir (Achenbach

ve Rescorla, 2001; Erol ve Şimşek, 2010). Bu çalışmada 6-18 CBCL'in Azerbaycana uyarlama çalışması sonucunda ölçek için elde edilen uyum indeksleri birlikte değerlendirildiğinde sekiz boyutlu alternatif model için kabul edilebilir nitelikte olduğu söylenebilir. CFI, RMSEA, SRMR indeksleri iyi model uyumu için kabul edilebilir düzeydedir. CBCL yeniden gözden geçirilmiş 2001 formunda 8 faktörde anlamlı yük alan 103 madde bulunmaktadır. İvanova ve arkadaşları (2007)30 farklı örneklem, 58.051 veri üzerinde CBCL 1993 ve 2001 formlarında yer alan 96 ortak maddeden oluşan 8 faktörlü modelin yapı geçerliğini incelemeye ilişkin yürüttükleri çalışmada CFI değerleri .73 (Litvanya) ile .94 (Porto Riko) aralığında değişmiştir. Bu çalışmada, 8 boyutlu model için CFI değeri .93 olarak hesaplanmıştır. Zayıf uyuma karşılık gelen ve .09 olarak hesaplan RMSEA değeri farklı kültürler için .026-.055 aralığında yer almıştır (İvanova ve d.,2007).

Ölçeğin geçerlik ve güvenirlik çalışmalarının klinik örneklem üzerinde yürütülmesi yapı geçerliğine ilişkin daha güçlü kanıtlar sağlayacağı için, bu araştırmanın sadece okul örnekleminde yürütülmesi bir sınırlılık teşkil etmektedir. Bu nedenle, alt boyutlarda ayırt ediciliği düşük ve çok yüksek güçlüğe sahip maddelerin toplum örneklemini için işlevsel bulunmadığı düşünülmektedir. CBCL'in 82. maddesinde tüm katılımcılar aynı yanıt kategorisini "0" kullandıklarından, diğer bir deyişle sabit olduğundan veri setinden çıkarılmıştır. Ayırt edicilik ve güçlük düzeyleri incelenerek, maddelerden üçünün toplum örneklemini uygulamaları için uygun olmadığı sonucuna varılmıştır. Diğer yandan uygulamalar esnasında katılımcıların bu maddeleri yanıtlama konusunda isteksiz olduğu ve içerik bakımından kültüre uygun olmadığı ekinde geri bildirimlerde bulunduğu gözlemlenmiştir. Bu maddeler aşağıda sıralanmıştır:

M59. "Hər kəsin içində cinsi orqanlarıyla oynayır"

M60. "Cinsi orqanlarıyla həddən artıq oynayır"

M67. "Evdən qaçır"

M82. "Ev xaricində başqa yerlərdən oğurluq edir"

CBCL Azərbaycan formu ampirik temelli problem alt testler ve toplam problem puanı için iç tutarlılık katsayıları .62 ile .94 aralığındadır. Ölçeğin güvenirlik analizi kapsamında Toplam Problem Puanı ve sendrom alt testleri için hesaplanan iç tutarlılık katsayıları güvenilir ölçümler yaptığına ilişkin kanıt sağlamıştır.

Maddelere ilişkin faktör yük değerleri .29-.83 aralığında değişmektedir. 30 örnekleme yürütülen çalışmalar alınan faktör yüklerinin ortalaması .48 -.70

aralığında değişmiştir. Araştırmada faktör yükleri anlamlı olmayan 59. ve 60. Maddelerine ilişkin sonuçlar Tayvan, Etiyopya, Porto Riko kültürlerinde de anlamlı bulunmamıştır (Ivanova ve d.,2007).

Azerbaycan Kültüründe 6-17 Yaş Çocuklarda Toplam Problem Puanlarına İlişkin Tartışma

Azerbaycan örnekleminde 6-17 yaş arasındaki 1227 çocukla yürütülen çalışma sonucunda Toplam Problem Puan ortlaması $X=28.94$ olarak bulunmuştur. Bu sonuç, 31 farklı toplumda 6-16 yaş arasındaki çocuklarda CBCL puanlarının karşılaştırıldığı çalışmada Toplam Problem Puan ortalaması $X=22.5$, $Ss=16.8$ olarak hesaplanmıştır. Aynı çalışmada en düşük ortalama puan Japonya (13.1), en yüksek ortalama puan Porto Riko (34.7) için bulunmuştur (Rescorla vd., 2007). Türkiye örnekleminde ise Toplam Problem Puan için ortalama $X=21.3$ olarak saptanmıştır (Erol ve Şimşek, 2010). Bu bağlamda, Azerbaycan örnekleminde elde edilen puan ortalamasının farklı kültürlerden elde edilen ortalamaların üzerinde yer aldığı ve yeterince yüksek olduğu gözlenmektedir. Alt boyut puanlarına ilişkin ortalama puanlar incelendiğinde Kurallara Karşı Gelme puanları dışında bütün puan ortalamalarının 31 farklı toplumdaki elde edilen ortalamaların üzerinde olduğu gözlenmiştir (Rescorla vd., 2007). En önemli etkenlerden birine ebeveynlik tarzı, çocuk yetiştirme yaklaşımı olduğu değerlendirilmektedir. Çocuk gelişiminde en önemli katkıya sahip ebeveyn ve öğretmenlerin değişen koşullar ve çocuk gelişimine ilişkin yeterli bilgi ve beceriye sahip olmaması, daha çok geleneksel olarak aktarılan çocuk yetiştirme yaklaşımlarının tercih edilmesi; eğitim şartlarındaki değişim ve zorluklarla baş etmede çocukların öğretmenler tarafından yeterince desteklenmemesinin ortalama puanlarda gözlemlenen yüksek sonuçların sebepleri arasında yer alabileceği düşünülmektedir. Okullarda Psikolojik Danışma ve Rehberlik hizmetlerinin işlevsel olmaması çocukların problem alanlarına ilişkin desteklenmesi, duygu ifadesi, oto kontrol, problem çözme ve baş etme becerileri, sosyal beceri geliştirme, akademik başarı ve diğer konularda gerekli yardımı alamamasına ve sorunların artmasına neden olabilmektedir.

Öneriler

Araştırmacılara dönük öneriler

- Araştırma okul örnekleminde gerçekleştirilmiş, bazı maddelerin toplumun kültürel özellikleri dikkate alındığında ilgili çalışma grubu ile işlevsel olmadığını göstermiştir. Bu nedenle çalışmanın klinik örnekleme tekrarlanması ve iki örneklemden veri toplanarak analizlerinin tekrarlanması önerilmektedir. Bununla birlikte, norm çalışmaları yürütülerek klinik düzey için kesme puanların belirlenmesi gerekmektedir. Bu aşamada ölçeğin bireysel yorumlamalar için değil grup halinde araştırma amacıyla kullanılması önerilir.
- Ölçeğin Yeterlik ve DSM uyumlu alt testleri için geçerlik ve güvenirlik çalışmaları yürütülebilir.
- YSR ve TRF formları CBCL ile birlikte uygulanarak bilgi kaynakları arasında uyum test edilebilir.
- Bir diğer önemli sınırlılık olan ölçüt bağımlı geçerlik çalışmasının yapılması, ölçeğin geçerlik çalışmasına katkı verecektir.
- Azerbaycan dili'nde yeterli psikolojik ölçme aracının bulunmaması araştırma süreçlerini kısıtlamaktadır. Bu nedenle kültüre uyarlama çalışmalarının artması, kültüre özgü ölçek geliştirme çalışmalarının başlatılması bu engellerin aşılmasını kolaylaştıracaktır.
- Toplumda değerlendirme süreçlerine ilişkin farkındalığın artması için ölçek uyarlama çalışmalarının önemi belirtilmeli ve uyarlanmadan kullanılan ölçeklerin sonuçlarının genellenebilirliğinin olmadığı konusunda bilinçlendirme çalışmalarına özen gösterilebilir.
- Ölçek uyarlama çalışmasında dil bilimci ve alandan diğer uzmanlarla iyi bir iş birliğinin sağlanması önemli olduğundan bu konuda, kendi alanı açısından yeterli donanımlara sahip uzmanlarla bir ekibin oluşturulması uyarlama çalışmalarına adına yarar sağlayacaktır.
- Tarama çalışmalarının artması araştırmacılar ve alan çalışanlarına ihtiyaçlar ve alınacak önlemler, müdahaleler konusunda daha iyi bilgi sağlayacağı için geniş örneklemlerle çok yönlü tarama çalışmalarının yapılması önerilir.

Alan çalışanlarına öneriler

- Ölçek uyarlama süreci hassas ve istatistiksel bilgi ve beceri gerektiren bir süreç olduğundan bu konuda gerekli eğitimler almak ve çalışmalar yapmak ülkede bu alanın gelişmesi, bilimsel alt yapının güçlenmesi adına yararlı

olabilir. Bu konuda çalışmalar yapan uzmanlar bir araya gelerek bilgi ve deneyimlerini paylaşarak yeni projeler için devamlı iş birliği içinde olabilirler.

- Azerbaycan'da yeterli sayıda ve işlevsel psikolojik ölçme aracı bulunmadığı için herhangi bir ölçeğin çevrilerek kullanılmasının ve yanlış değerlendirmelerin önüne geçmek adına bu konuda meslektaşlar ve ebeveynler için bilinçlendirme çalışmaları yapılabilir.
- Belirli aralıklarla değerlendirme çalışmaları yapılarak problem durumlarını tespit edilebilir ve uygun müdahale programları geliştirilebilir. Okulda çalışan okul psikolojik danışmanlarının ihtiyaç analizi yaparak önceden önleyici çalışmalar yürütmesi sorunların önlenmesi adına daha etkili olacaktır.
- Ebeveynler, öğretmenler ve çocuğun yakın çevresi için çocuk gelişimi ve ihtiyaçları konusunda bilgi ve becerikazana bilecekleri programlar düzenlenebilir. Problem davranışlarla baş etme konusunda da uzman desteğinin sağlanması problemlerdeki artışın önüne geçilmesine yarar sağlayacaktır.

Politika yapıcılara öneriler

- Azerbaycan'da yeni gelişmekte olan psikolojik danışma alanında yapılan çalışmaların etik açıdan uygunluğu takip edilebilir ve çocukların güvenilir olmayan araçlarla değerlendirilerek etiketlenmesinin önüne geçilebilir. Bu süreçte mesleki standartların ve yetkilerin belirlenmesi çok önemlidir. Bu problemin çözümünde en önemli noktalardan biri psikolojik danışman adaylarının eğitim sürecinde bilimsel yöntem, ölçme ve değerlendirme, istatistik, ölçek geliştirme gibi derslerin yer almasıdır. Ortak donanımlarla yetişmek, alandaki gelişime ve bilimsel çalışmalara ivme kazandıracaktır.
- Azerbaycan'da ölçek uyarlama ve araştırma süreçlerinin desteklenmesi adına bu konuda proje ve burs programlarının sağlanması çalışmaları teşvik edecektir. Üniversitelerde bu çalışmalarla ilgili birimlerin ve yeterli desteğin olması, kongrelerin düzenlenmesi ve öğrencilerin kendi çalışmalarını yürütmelerinin teşvik edilmesinin desteklenmesi donanımlı uzmanların yetişmesine katkıda bulunacak ve bir bilimsel çalışma bilincini artıracaktır.
- Belirli aralıklarla Ruh Sağlığı Profili çalışması yürütülerek çocuk ve ergenlerin ruh sağlığı problemleri değerlendirilebilir. Dolayısıyla, uygun önleyici ve

müdahale stratejileri belirlenerek artan problemlere ilişkin gerekli çalışmalar yürütülebilir.

Kaynaklar

- Achenbach, M. T.,McConaughy, S. H. (2009). *School-based practitioners guide for the Achenbach system of Emprically Based Assessment(ASEBA)*(6th ed.). Burlington, VT: University of Vermont, Research Center for Children, Youth Families.
- Achenbach, M. T., Dümenci, L., Rescorla, L. (2001). *Ratings of Relations Between DSM-IV Diagnostic Categories and Items of the CBCL/6-18, TRF, and YSR*. VT: University of Vermont, Research Center for Children, Youth, Families
- Achenbach, T. M., Edelbrock, C. S. (1983). *Manual for the child behavior profile and child behavior checklist*. Burlington: University of Vermont.
- Achenbach, T. M. Rescorla, L. A. (2001). *Manual for the ASEBA School-Age Forms Profiles*. Burlington, VT: University of Vermont, Research Center for Children, Youth Families.
- Achenbach, T. M.,Rescorla, L. A. (2007). Multicultural Understanding of Child and Adolescent Psychopathology İmplications for Mental Health Assessment. New York: Guilford Press.
- Achenbach, T. M. (1966). The classification of children's psychiatric symptoms: A factor-analytic study. *Psychological Monographs: General and Applied*, 80(7), 1-37.<http://dx.doi.org/10.1037/h0093906>
- Achenbach, T. M. (1991). *Child behavior checklist /4-18*. Burlington: University of Vermont.
- Akay, A.P.,Ercan, S.E.(2016). *Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı ve Hastalıkları*. Türkiye Çocuk ve Genç Psikiyatrisi Derneği, Ankara.
- Aktosun, Y. Y. (2014). *Problem çocuk mu?* İstanbul: Işık Yayınları.
- Alisinanoğlu, F., Kesicioğlu, O.S. (2010). Okul öncesi dönem çocuklarının davranış sorunlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Kuramsal Eğitimbilim*, 3 (1), 93-110.
- Amerikan Psikiyatri Birliği (1994) Mental Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal El Kitabı, Dördüncü Baskı (DSM-IV) Washington DC: Amerikan Psikiyatri Birliği.

- Amerikan Psikiyatri Birliği (2015). *Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal El kitabı, beşinci baskı* (DSM V) Washington DC: Amerikan Psikiyatri Birliği. Koroğlu (Çev. Ed.), Ankara: HYB.
- Aydın, H., Diler, R., Yurdağul, E., Uğuz, Ş., Şeydaoğlu, G. (2006). DEHB tanılı çocukların ebeveynlerinde DEHB oranı. *Klinik Psikiyatri*, 9, 70-74.
- Azerbaycan Respublikası Devlet İstatistik Kurumu (2018). *Azerbaycanda Uşaqar*. Bakı.<http://www.stat.gov.az>
- Azərbaycan Respublikası Səhiyyə Nazirliyi Azərbaycan Psixiatriya Assosiasiyasının İnnovasiya Komitəsi (2008). Əsas psixiatrik reyting (psixrometrik) cədvəllərinin toplusu. Bakı.
- Bakırcıoğlu, R. (2011). *Çocuk ve ergenlerde ruh sağlığı* (4. baskı.). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Balat, U.G., Şimşek,Z., Akman, B. (2008). Okul öncesi eğitim alan çocukların davranış problemlerinin anne ve öğretmen değerlendirilmeleri açısından karşılaştırılması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakóltesi Dergisi*, 34, 263-275.
- Baydar, N., Kuntay, A., Gökşen, F., Yağmurlu, B., Cemalcılar, Z. (2010). Türkiye’de erken çocukluk gelişim ekolojileri araştırması. <http://www.manevisosyalhizmet.com/>. Erişim tarihi: 16.03.2015.
- Beaducel, A., Herberg, P.Y. (2006). On the performance of máximum likelihood versus means and variance adjusted weighted least squares estimation in CFA. *Structural Equation Modeling: A Multidisciplinary Journal*, 13 (29), 186-203.
- Bee, H., Boyd, D. (2009). *Çocuk Gelişim Psikolojisi*. (O. Gündüz, Çeviren). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Black, P. Wiliam, D. (1998). Assessment and classroom learning. *Assessment in Education: Principles, Policy Practice*, 5(1), 7-73.
- Bretherton, I. (1992). The Origins of Attachment Theory: John Bowlby and Mary Ainsworth. *Developmental Psychology*, 28, 759-775.

- Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development: experiments by nature and design*. Cambridge: Harvard University.
- Bronfenbrenner, U. (1986). Ecology of the family as a context for human development: Research perspectives. *Developmental Psychology*, 22(6), 723-742.
- Bronfenbrenner, U. (1989). Ecological system theory. Vasta, R. (Ed.), *Six theories of child development: revised formulation and current issues*. Connecticut: JAI Press.
- Bronfenbrenner, U. (1994). Ecological models of human development. In Husen, T. & Postlethwaite, T. N. (Eds.), *International encyclopedia of education*. Oxford: Pergamon Press/ Elsevier Science.
- Bronfenbrenner, U. (2005). Making human beings human: Bioecological perspectives on human development. *British Journal of Developmental Psychology*, 23, 143–151.
- Brown, T. A., (2006). *Confirmatory factor analysis for applied research*. New York: The Guilford Press.
- Burger, J. (2006). *Kişilik*. (İ. Sarıoğlu, Çeviren) (1. Baskı). İstanbul: Kaknüs.
- Büyüköztürk, Ş. (2011). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. Ankara: Pegem Akademi.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E.K, Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş., Demirel, F. (2013). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Campbell S.B., Shaw D.S. Gilliom, M. (2000). Early externalizing behavior problems: Toddlers and preschoolers at risk for later maladjustment. *Development and Psychopathology*, 12, 467–488.
- Campbell, S.B. (2006). *Behavior problems in preschool children*. New York: The Guilford Press.
- Can, Y. (2007). *A tipi ve B tipi kişilikler bakımından mobbing kişilik ilişkisinin incelenmesi ve bir uygulama*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli.

- Coplan, J. (2013). Behavior management plan for internalizing behavior. <http://www.drccoplan.com/media/NASP-1.pdf>, Erişim tarihi: 03Mart 2016.
- Corey, G. (2015). *Psikolojik Danışma, psikoterapi Kuram ve Uygulamaları*. (T. Ergene, Çeviren). Ankara: Mentis Yayıncılık. (Orijinal eser 2009 yılında basılmıştır).
- Cüceloğlu, D. (2008). *İnsan ve davranışı*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G., Büyüköztürk, Ş. (2012). *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik: SPSS ve LISREL uygulamaları* (2. Baskı). Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Davison, G. C.Neale, G. M. (2011). *Anormal psikolojisi* (7. baskı). (İ. Dağ, Çev. Ed.). Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları.
- De Beer, M. (2004). Use of differential item functioning (DIF) analysis for bias analysis in test construction. *SA Journal of Industrial Psychology*, 30(4).
- Deater-Deckard, K., Dodge, K., Bates, J. Pettit, G. (1998). Multiple risk factors in the development of externalizing behavior problems: Group and individual differences. *Development and Psychopathology*, 10(3), 469-493.
- Derman, M.T., Başal, A.H. (2013). Okulöncesi çocuklarında gözlenen davranış problemleri ile ailelerinin anne-baba tutumları arasındaki ilişki. *Amasya Üniversitesi Eğitim Fakóltesi Dergisi*, 2(1), 115-144.
- Doğan, A. (2010). Ekolojik sistemler kuramı çerçevesinde akran zorbalığının incelenmesi. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 17 (3).
- Doksat, N. G. (2011) *Çocuk ruh sağlığı*. İstanbul: Som Kitap.
- Dumenci. L., Erol, N., Achenbach. T., Simsek. Z. (2003). Measurement structure of the Turkish Translation of the Child Behavior Checklist using Confirmatory Factor. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 32(3), 335-340.
- Dursun, A.(2010). *Okul öncesi dönemdeki çocukların davranış problemleriyle anne-baba tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi.

- Eisenberg, N., Cumberland, A., Spinrad, T.L., Fabes, R.A., Shepard, S.A., Reiser, M.(2001). The relations of regulation and emotionality to children's externalizing and internalizing problem behavior.*Child Development*, 72, 1112–1134.
- Ellis, J. L. (2013). A standard for test reliability in group research.*Behavior Research Methods*, 45(1), 16-24.<http://dx.doi.org/10.3758/s13428-012-0223-z>
- Elwood, J. (2006). Formative assessment: Possibilities, boundaries and limitations. *Assessment in Education: Principles, Policy, Practice*, 13(2), 215-232.
- Embretson, S. E., Reise, S. P. (2000). *Item response theory for psychologists*. Quality of Life Research. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.
- Erdemir A. (2015). *Bir, iki, üç ve dört Parametrelili Lojistik Madde Tepki Kuramı modellerinin karşılaştırılması*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Eripek, S. (1982). Kuramsal açıdan çocuklardaki problem davranışların nedenleri ve bir sınıflandırma. *Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(2), 35-46.
- Erol N., Şimşek Z. (2010). *Okul çağı çocuk ve gençler için davranış değerlendirme ölçekleri el kitabı*. Ankara, Mentis Yayıncılık.
- Erol N., Şimşek Z., Münir K. (2008). Çocuk ve ergen ruh sağlığı epidemiyolojisi. In Çetin, F.Ç. (Ed.), *Çocuk Ergen Psikiyatrisi Temel Kitabı* (s 782-801). Ankara, Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Derneği Yayınları.
- Erol N., Şimşek Z., Münir K. (2008). Çocuk ve ergen ruh sağlığı epidemiyolojisi. In Çetin, F.Ç. (Ed.), *Çocuk Ergen Psikiyatrisi Temel Kitabı* (s 782-801). Ankara, Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Derneği Yayınları.
- Erol N., Şimşek, Z. (2010). *Okul çağı çocuk ve gençler için davranış değerlendirme ölçekleri el kitabı: Achenbach ampirik temelli değerlendirme sistemi (ASEBA)*. Ankara: Mentis Yayınevi.
- Ertem, Ç. İ. (2005). *Gelişimsel pediatri*. Ankara: Çocuk Hastalıkları Araştırma Vakfı.
- Flora, D.B., Curran, P.J. (2004). An amprical evaluation of alternative methods of estimation for confirmatory factor anlaysis with ordinal data. *Psychological Methods*, 9(4), 446-491.

- Flora, D.B., Curran, P.J. (2004). An amprical evaluation of alternative methods of estimation for confirmatory factor anlaysis with ordinal data. *psychological methods*, 9(4), 446-491.
- Gander, M.J., Gardiner H.W. (2007). *Çocuk ve ergen gelişimi* (6.baskı.). (B. Onur, Çev.). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Gençtan, E. (2010). *Psikanaliz ve sonrası*. İstanbul: Metis.
- Gimpel, G. A., Holland, M. L. (2003). *Emotional and behavioral problems of young children: Effective interventions*. New York: Guilford Press.
- Gocalı, C.(2018). Azerbaycan`da ergenlerde yaygın olarak görünen duygusal ve davranışsal problemler. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Goodman, R. (1997). The strengths and difficulties questionnaire: Aresearch note. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 38,581–586.
- Gürşimşek, I., Girgin, G., Harmanlı, Z., Ekinci, D. (2006). Annenin ruhsal belirtileri ile 5-6 yaş dönemi çocuklarının davranış problemleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Uluslararası Okul Öncesi Eğitimi Kongresi Kongre Kitabı*, 3, 359-369.
- Güvenir, T., Özbek, A., Baykara, B., Arkar, H., Şentürk, B. ve İncekaş, S. (2008). Güçler ve güçlükler anketi'nin (GGA) Türkçe uyarlamasının psikometrik özellikleri. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 15, 65-74.
- Güvenir, T., Özbek, A., Baykara, B., Arkar, H., Şentürk, B., İncekaş, S. (2008). Güçler ve Güçlükler Anketi'nin (GGA) Türkçe uyarlamasının psikometrik özellikleri. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 15(2), 65-74.
- Hair, A., T. Black. (1998). *Multivariate data analysis*. U.S.A: Upper Saddle River, N.J. : Prentice Hall.
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., Anderson, R. E. (2009). *Multivariate data analysis*. New Jersey: Pearson Education Inc.
- Hambleton, R.K.,Patsula, L. (1999). Increasing the validity of adapted tests: Myths to be avoided and guidelines for improving test adaptation practices. *Journal of Applied Testing Technology*, 1(1), 1-30.

- Hazan, C., Shaver, P.R. (1994). Bağlanma: Yakın ilişkilerle ilgili araştırmalar için bir ereve. *Psychological Inquiry*, 5(1), 1-2.
- Hinshaw, S.P. (1987). On the distinction between attentional deficits/hyperactivity and conduct problems/aggression in child psychopathology. *Psychological Bulletin*, 101, 443–463.
- Hooper, D., Coughlan, J., Mullen, M. (2008). Structural equation modeling: Guidelines for determining model fit. *Electronic Journal of Business Research Methods*, 6(1), 530-60.
- Hu, L. T., Bentler, P. M. (1999). Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives. Structural equation modeling. *A Multidisciplinary Journal*, 6(1), 1-55.
- Ivanova, M.Y., Achenbach, T.M., Dumenci, L., Rescorla, L.A., Almqvist, F., Bilenberg, N., Bird, H., Chen, W.J., Dobrean, A., Dpfner, M., Erol, N., Fombonne, E., Fonseca, A.C., Frigerio, A., Grietens, H., Hannesdottir, H., Kanbayashi, Y., Lambert, M.C., Larsson, B., Leung, P., Liu, X., Minaei, A., Mulatu, M.S., Novik, T.S., Oh, KJ., Roussos, A., Sawyer, M., Simsek, Z., Steinhausen, H-C., Weintraub, S., Metzke, C.W., Wolanczyk, T., Yang, H-J., Zilber, N., Zukauskiene, R. Verhulst, F.C. (2007). Testing the 8-syndrome structure of the Child Behavior Checklist in 30 societies. *Journal of Clinic Child Adolescent Psycholgy* 36, 405-417.
- İnan, B., Yerlikaya, E. (2012). *Kişilik kuramları*. (4. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Janssen, M.M.M., Verhulst, F.C., Bengi Arslan, L.B., Erol, N., Salter, C.J., Crijnen A.A.M. (2003). Comparison of self-reported emotional and behavioral problems in Turkish immigrant, Dutch and Turkish adolescents. *Soc Psychiatry Psychiatr Epidemiol*, 39, 133–140.
- Jones, A. M. (2015). The use and abuse of powerpoint in teaching and learning in the life sciences: A personal overview. *Bioscience Education*, 2(1), 1-13. Retrieved from <https://doi.org/10.3108/beej.2003.02000004>

- Jöreskog, K.G., (1993). *Testing structural equation models in testing structural equation models*. Bollen A.K. and Long, S.J. (Eds.), Newbury Park, CA: Sage Publications.
- Kanlıkılıçer, P. (2005). *Okul öncesi davranış sorunları tarama ölçeği geçerlilik güvenirlik çalışması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Karakoç, F.Y. ve Dönmez, L. (2014). Ölçek geliştirme çalışmalarında temel ilkeleler. *Tıp Eğitimi Dünyası Dergisi*, 40, 39-49.
- Kauffman, J. M. (1997). *Characteristics of emotional and behavioral disorders of children and youth*. New Jersey: Prentice Hall.
- Kline, R. B. (2005). *Principles and practice of structural equation modeling*. New York: Guilford Publication.
- Kline, R. B. (2011). *Principles and practice of structural equation modeling* (3th ed.) New York: The Guilford Press.
- Koğar, H. (2014). *Madde tepki kuramının farklı uygulamalarından elde edilen parametrelerin ve model uyumlarının örneklem büyüklüğü ve test uzunluğu açısından karşılaştırılması*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Kring, M.A, Johnson, L.S., Davison, G., Neale, J.(2017). *Anormal psikolojisi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık.
- Kula Kartal, S., Mor Dirlik, E. (2016). Geçerlik kavramının tarihsel gelişimi ve güvenirlikte en çok tercih edilen yöntem: Cronbach alfa katsayısı. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(4), 1865-1879.
- Laukkanen, E., Shemeikka, S., Notkola, I., Kouvumaa-honkanen, H., Nissinen, A. (2002). Externalizing and internalizing problems at school as signs of health-damaging behavior and incipient marginalization. *Health Promotion International*, 17(2), 139 – 146. doi: 10.1093/heapro/17.2.139.
- Levesque R.J.R. (2011). *Externalizing and internalizing symptoms*. In: Levesque R.J.R. (eds) *Encyclopedia of Adolescence*. Springer, New York, NY.

- Liu, J. (2004). Childhood externalizing behavior: Theory and implications. *Journal of Child and Adolescent Psychiatric Nursing*, 17(3), 93–103.
- McDonald, R. (1985). *Factor analysis and related methods*. Hillsdale, N J: Erlbaum.
- Murdock, N. (2013). *Psikolojik danışma ve psikoterapi kuralamları* (F. Akkoyun, Çev., Ed.). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Muthén, L. K., Muthén, B. O. (2012). *Mplus User's Guide*. Los Angeles.
- Muthén, L. K., Muthén, B. O. (2017). *Mplus: Statistical Analysis with Latent Variables: User's Guide (Version 8)*. Los Angeles.
- Nunnally, J.C., Bernstein, I.H. (1994). *Psychometric theory* (3rd edition). McGraw-Hill: New York.
- Osmanlı, N., Məmmədov, M., Babayev, A. (2018). Valideyn himayəsindən məhrum olmuş uşaqların psixi sağlamlılıqlarının dəyərləndirilməsi. *Gənc Tədqiqatçıların II Beynəlxalq Elmi Konfrans Kitabı*, Bakı, 1459-1462.
- Osmanlı, N., Miriyeva, N. və Rüstəmov, İ. (2019). Beta Talassemiyalı Uşaq və Yeniyetmələrdə Emosional-Davranış Çətinlikləri və Psixososial Risk Faktorları. *Azərbaycan I Hemotoloji Mütəhassısları Kongresi El Kitabı*, Bakı.
- Özbey, S., Alisinanoğlu, F. (2010). Okul öncəsi eğitim kurumuna devam eden 60–72 aylık çocukların problem davranışlarının öğretmenlerin bazı özelliklerine göre incelenmesi. *E-Journal of New World Sciences Academy*, 5(4), 2135-2149.
- Özbey, S., Alisinanoğlu, F. (2010). Okul öncesi eğitim kurumuna devam eden 60–72 aylık çocukların problem davranışlarının öğretmenlerin bazı özelliklerine göre incelenmesi. *E-Journal of New World Sciences Academy*, 5(4), 2135-2149.
- Recorla, L. A. (2009). Rating Scale Systems for Assessing Psychopathology: The Achenbach System of Empirically Based Assessment (ASEBA) and the Behavior Assessment System for Children-2 (BASC-2) Matson, J.L., Andrasik, F. Matson, M.L. (Ed.), *Assessing childhood psychopathology and developmental disabilities*. Springer Nature Customer Service Center LLC, New York.

- Rescorla, L. A, Achenbach, T. M., Ivanova, M. Y, Dumenci, L., Almqvist, F., Bilenberg, N., et al. (2007a). *Problems reported by parents of children ages 6 to 16 in 31 cultures* (in review).
- Rescorla, L., Achenbach, T., Ivanova, M., Dumenci, L., Almqvist, F. Bilenberg, N. (2007). Epidemiological comparisons of problems and positive qualities reported by adolescents in 24 countries. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 75, 351-358.
- Roelofs, J., Meesters, C., Ter Huurne, M., Bamelis, L. Muris, P. (2006) On the links between attachment style, parental rearing behaviors, and internalizing and externalizing problems in non-clinical children. *Journal of Child and Family Studies*, 15(3), 331-344.
- Sadock, J.B., Sadock, A.V., Ruiz, P. (2016). *Psikiyatri, Davranış Bilimleri/Klinik Psikiyatri*. Ankara: Güneş Tıp Kitabevleri.
- Salayev, K., Rustamov. I., Gadjiyeva N., Salayev, R. Sanne, B. (2014). The discriminative ability of the Azeri version of the Streghts and Difficulties Questionnaire in outpatient practice. *Community Mental Health Journal*, 50(80).
- Santrock, W. J. (2011). *Yaşam boyu gelişim*. (G. Yüksel, Çev.Ed.). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık.
- Sargın, N. (2008). Okul öncesi dönemde ruh sağlığı. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23, 177-183.
- Savaş, H., Bahar, A. (2009). Çocuk istismarı ve ihmali: Bir gözden geçirme. *Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 4(12).
- Sayın, A. ve Gelbal, S. (2016). Yapısal eşitlik modellemesinde parametrelerin klasik test kuramı ve madde tepki kuramına göre sınırlandırılmasının uyum indekslerine etkisi. *International Journal of Education Science and Technology*, 2(2), 57-71.
- Schmitt, N. (1996). Uses and abuses of coefficient alpha. *Psychological Assessment*, 8(4), 350-353.

- Sertelin, Ç. (2003). *Ebeveyn tutumlarının sosyo-kültürel yapı ve aile fonksiyonları ile ilişkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Sezer, Ö. (2006). Okul öncesi dönemde bulunan çocuklarda sık rastlanan uyum ve davranış bozuklukları ve bu bozukluklara ilişkin öğretmenlerin görüşleri. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitimi Fakültesi I. Uluslararası Okul Öncesi Eğitimi Kongresi El Kitabı*, 3, 280-293.
- Sixty-Sixth World Health Assembly (2013). Comprehensive mental health action plan 2013–2020. http://apps.who.int/gb/ebwha/pdf_files/WHA66/A66_R8_en.pdf?ua=1
- Sözügeçer, Z. (2011). *Çocuklardaki davranış problemlerinin bağlanma stilleri, aile işlevleri ve anne kabul algıları açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi.
- Steiger, J. H. (1990). Structural model evaluation and modification: An interval estimation method. *Multivariate Behavioral Research*, 25, 173–180.
- Stewart, S. L., Hamza, C.A. (2017). The Child and Youth Mental Health Assessment (ChYMH): An examination of the psychometric properties of an integrated assessment developed for clinically referred children and youth. *BMC Health Service Research*, 17 (1). doi: 10.1186/s12913-016-1970-9.
- Streiner, D. L., Norman, G. R., Cairney, J. (2015). *Health measurement scales: a practical guide to their development and use*. Oxford: Oxford University Press.
- Sullivan, G.M. (2011). A primer on the validity of assessment instruments. *Journal of Graduate Medical Education*, 3(2), 199-120.
- Sümer, N. (2000). Yapısal Eşitlik Modelleri: Temel kavramlar ve örnek uygulamalar, *Türk Psikoloji Yazıları*, 3(6), 49-73.
- Şimşek, F., Ulukol, B., Bingöler, B. (2004). Çocuk istismarına disiplin penceresinden bakış. *Adli Bilimler Dergisi*, 3(1), 47-52.
- Şimşek, Z., Erol, N., Öztop, D., Özcan, Ö.O. (2008). Epidemiology of emotional and behavioral problems in children and adolescents reared in orphanages: A national comparative ve study. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 19(3).

- Tabachnick, B. G., Fidell, L. S. (2015). *Using Multivariate Statistics*. Pearson: Boston.
- Tandon, M., Cardeli, E., Luby, J. (2009) Internalizing disorders in early childhood: A review of depressive and anxiety disorders. *Child and Adolescent Psychiatric Clinics of North America*, 18(3), 593-61.
- Tavakol, M., Dennick, R. (2011). Making sense of Cronbach's alpha. *International Journal of Medical Education*, 2, 53-55.
- Thompson, B. (2004). Explatory and Confirmatory Analysis: Understanding Concepts and Applications. Washington: American Psychological Association.
- Topbaş, M. (2004). İnsanlığın büyük bir ayıbı: Çocuk istismarı. *TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni*, 3(4), 76-80.
- Volkmar, R. F., Martin, A. (2011). *Essentials of Lewis's Child and Adolescent Psychiatry*. Lippincott Williams Wilkins, Philadelphia, USA.
- World Health Organization, (2007). WHO-AIMS Report on Mental Health System in the Republic of Azerbaijan.
- Yağmurlu, B., Kodalak, A. C. (2010). Bağlanma, mizaç ve ebeveyn-çocuk ilişkileri. İçinde T. Solmuş (Ed.). *Bağlanma, evlilik ve aile psikolojisi* (s.111- 125). İstanbul: Sistem.
- Yaşar, V. (2013). *Çocuklarda davranış problemleri ve çözüm yolları*. İstanbul: Hayat Yayın Grubu.
- Yavuzer, H. (1998). *Çocuk psikolojisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yıldız, D., Uzunsakal, E. (2018). Alan araştırmalarında güvenilirlik testlerinin karşılaştırılması ve tarımsal veriler üzerine bir uygulama. *Uygulamalı Sosyal Bilimler Dergisi*, 1.
- Yörükoğlu, A. (2011). *Çocuk ruh sağlığı*. İstanbul: Özgür Yayıncılık.
- Yu, C. Y., Muthen, B. (2002). *Evaluation of model fit indices for latent variable models with categorical and continuous outcomes*. Annual meeting of the American Educational Research Association, New Orleans, LA.

- Yukse-Usta, S. (2014). *Okul öncesi dönem çocuklarda davranış problemlerinin anne-çocuk ve öğretmen çocuk ilişkileri açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Yurdagül, H. (2006). Paralel, eşdeğer ve konjenerik ölçmelerde güvenirlik katsayılarının karşılaştırılması. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 39(1),15-37.
- Yurduşen,S., Erol, N., Gençöz, T. (2013). The effects of parental attitudes and mothers' psychological well-being on the emotional and behavioral problems of their preschool children. *Matern Child Health Journal*,17, 68–75.

EK-A: Ölçek Kullanma İzinine Ait Belge

The University of Vermont

ASEBA

Research Center for Children, Youth & Families, Inc./ASEBA,
A Non-Profit Corporation

1 South Prospect Street, St Joseph's Wing (Room #3207), Burlington, VT 05401

Telephone: (802)656-5130

E mail: mail@aseba.org / Website: <http://www.aseba.org>

March 26, 2018: Amended License to Extend Expiration Date to December 31, 2019

License Agreement to Permit Nermin Osmanli to Translate the Child Behavior Checklist for Ages 6-18 (CBCL/6-18) into Azerbaijani

This License Agreement (the "Agreement") is entered into by and between Research Center for Children, Youth & Families, Inc. ("Licensor"), and Nermin Osmanli ("Licensee"). Licensee must sign and return the signed Agreement to Licensor. The Agreement shall be effective on the date ("Effective Date") when signed by Licensor. The parties agree to the following terms and conditions:

1. License # 1235-10-05-15

In accordance with the terms herein, Licensor grants to Licensee a non-exclusive and non-transferable license to translate the CBCL/6-18 into Azerbaijani (the "Translation(s)") and to use the Translation(s) in research and clinical work by Nermin Osmanli. License rights begin on the "Effective Date" and end on October 31, 2016.

EK-B: Ebeveynler İçin Gönüllü Katılım Formu

Değerli veliler, “Azerbaycan Kültüründe 6-18 Yaş Çocuk ve Gençler İçin Davranış Değerlendirme Ölçeğinin Azerbaycan Kültürüne Uyarlanması ve 6-11 Yaş Çocuk ve Ergenlerde Duygusal ve Davranışsal Problemlerin Belirlenmesi başlıklı bu çalışmada, Azerbaycan’da çocuk ve ergenlerde yaygın duygusal ve davranışsal sorunların incelenmesi amaçlanmaktadır. Çalışma, Prof. Dr. Tuncay ERGENEdanışmanlığında yürütölmektedir.

- Araştırma için Hacettepe Üniversitesi Etik Komisyonundan izin alınmıştır
- Bu çalışmaya katılımınız gönüllölük esasına dayanmaktadır.
- Çalışmanın amacı doğrutusunda, ölçek uygulaması yapılarak sizdenveriler toplanacaktır.
- Araştırma kapsamında toplanan veriler, sadece bilimsel amaçlar doğrutusunda kullanılacak, araştırmanın amacı dışında ya da bir başka araştırmada kullanılmayacak ve gerekmesi halinde, sizin (yazılı) izniniz olmadan başkalarıyla paylaşılmayacaktır.
- İstemeniz halinde sizden toplanan verileri inceleme hakkınız bulunmaktadır.
- Sizden toplanan veriler korunacak ve araştırma bitiminde arşivlenecek veya imha edilecektir.
- Veri toplama sürecinde/süreçlerinde size rahatsızlık verebilecek herhangi bir soru/talep olmayacaktır. Yine de katılımınız sırasında herhangi bir sebepten rahatsızlık hissederseniz çalışmadan istediğiniz zamanda ayrılabilirsiniz. Çalışmadan ayrılmanız durumunda sizden toplanan veriler çalışmadan çıkarılacak ve imha edilecektir.

Gönüllü katılım formunu okumak ve değerlendirmek üzere ayırdığınız zaman için teşekkür ederim. Çalışma hakkındaki sorularınızı Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Bölümü’nden Nermin Osmanlı’ya (mail/tel) yöneltebilirsiniz.

Araştırmacı Adı: Nermin Osmanlı
Adres: Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri
Enstitüsü 06800, Beytepe-Ankara
Cep Tel: 00994553862261
e-mail: nermin_osmanli@hotmail.com

Bu çalışmaya tamamen kendi rızamla, istediğim takdirde çalışmadan ayrılabilceğimi bilerek verdiğim bilgilerin bilimsel amaçlarla kullanılmasını kabul ediyorum.
(Lütfen bu formu doldurup imzaladıktan sonra veri toplayan kişiye veriniz.)

Katılımcı Ad ve Soyadı:

İmza:

Tarih:

EK-C: Çocuk ve Gençler İçin Davranış Değerlendirme Ölçeği Örnek Maddeler

6-18 YAŞ UŞAQ VƏ GƏNCLƏR ÜÇÜN DAVRANIŞ QIYMƏTLƏNDİRMƏ ŞKALASI

UŞAĞIN ADI, SOYADI:	MİLLİYƏTİ:	ATA ANANIN İŞİ; İndi işləməsələr belə (Detalları ilə yazın, məsələn, avto təmirçi, həkim, müəllim, evdar, fəhlə, satıcı, təqaüdçü). TƏHSİLİ (Cəmi neçə il məktəbə getdiyinizi yazın)
CİNSİYƏTİ: ☐ QIZ ☐ OĞLAN	YAŞI:	ATANIN İŞİ.....TƏHSİLİ.....YAŞI..... ANANIN İŞİ.....TƏHSİLİ.....YAŞI.....
BU GÜNÜN TARİXİ GÜN __ AY __ İL __	UŞAĞIN DOĞULDUĞU TARİX AY __ GÜN __ İL __	ŞKALANI DOLDURAN: ☐ Ata ☐ Qəyyum (Himayədar) ☐ Ana ☐ Nənə ☐ Ögey valideyn ☐ Baba ☐ Digər..... Uşaqla olan əlaqəsi.....
SİNFLİ..... MƏKTƏBƏ GETMİR ☐	Uşağınızın davranışları ilə əlaqəli bu formanı sizin fikirlərinizi əks etdirəcək şəkildə doldurun. Maddələr ilə bağlı əlavə məlumat verə bilərsiniz və qeydlərinizi 2-ci səhifədəki boşluqlara yazı bilərsiniz. <i>Bütün maddələri cavablandırdığınızdan əmin olun. Təşəkkür edirik.</i>	

I. Uşağınızın məşğul olmağı ən çox sevdiyi idman növlərini a, b, c bəndlərinə yazın. Məsələn, üzgüçülük, futbol, basketbol, gimnastika, velosiped sürmə, voleybol, baliq tutma, güləş, karate və s.

☐ Heç yoxdur

Yaşadlarına nisbətən hər birinə nə qədər vaxt ayırır?

Yaşadlarına nisbətən hər birində nə qədər bacarıqlıdır?

	Normadan az	Normal	Normadan çox	Bilmirəm	Normadan az	Normal	Normadan çox	Bilmirəm
a.....	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
b.....	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
c.....	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

II. Uşağınızın idmandan fərqli olaraq, sevimli hobbisi, məşğuliyyəti, oyun və fəaliyyətlərini a, b, c bəndlərinə yazın. Məsələn, gəlincik, kitablar, əl sənətləri, piano, maşınlar, komputer, rəqs, marka toplamaq və s. (Radioya qulaq asmaq və televizora baxmağı daxil etməyin).

☐ Heç yoxdur

Yaşadlarına nisbətən hər birinə nə qədər vaxt ayırır?

Yaşadlarına nisbətən hər birində nə qədər bacarıqlıdır?

	Normadan az	Normal	Normadan çox	Bilmirəm	Normadan az	Normal	Normadan çox	Bilmirəm
a.....	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
b.....	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
c.....	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

III. Uşağınızın üzvü olduğu hər hansı təşkilat, klub, komanda və ya qruplar varsa a, b, c bəndlərinə yazın. Məsələn, idman, musiqi, hər hansı incəsənət növü (şahmat, rəsm və s.).

☐ Heç yoxdur

Yaşadlarına nisbətən hər birində nə qədər aktivdir?

	Normadan az	Normal	Normadan çox	Bilmirəm
a.....	☐	☐	☐	☐
b.....	☐	☐	☐	☐
c.....	☐	☐	☐	☐

Aşağıda uşaq və gəncləri təsvir edən maddələr siyahısı verilmişdir. Hər maddə uşağın **indiki ya da son 6 ay** içindəki vəziyyətini ifadə etməkdir. Bir maddə uşaq üçün **TAMAMİLƏ YA DA ÇOX VAXT DOĞRU İSƏ 2, BƏZƏN VƏ YA BİR AZ DOĞRUDURSA 1, HEÇ DOĞRU DEYİLSƏ 0** rəqəmini dairə içində alın.

0: Doğru Deyil (Bildiyiniz Qədərliylə)

1: Bəzən ya da Bir Az Doğru

2: Tamamilə ya da Çox Vaxt Doğru

0 1 2 1. Yaşına görə daha uşaqca davranır	0 1 2 32. Qüsursuz və ideal olmalı olduğuna inanır
0 1 2 2. Valideynlərin razılığı olmadan spirtli içki qəbul edir	0 1 2 33. Heç kəsini onu sevmədiyindən şikayətlənir
0 1 2 3. Çox mübahisə edir	0 1 2 34. Başqalarının onu istəmədiyi hissənə qapılır
0 1 2 4. Başladığı fəaliyyətləri axıra çatdırma bilmir	0 1 2 35. Özünü dəyərsiz, gərəksiz ya da yetərsiz hiss edir
0 1 2 5. Xoşladığı və ya zövq aldığı çox az şey vardır	0 1 2 36. Tez-tez qəza ilə yaralanır
0 1 2 6. Nəcisini tualet xaricində yerlərə edir	0 1 2 37. Davaya qarışdığı çox olur
0 1 2 7. Özü ilə oynayır, lovğa davranır, özündən uydurur	0 1 2 38. Ona çox sataşır, lağ edirlər
0 1 2 8. Diqqətini cəmləyə bilmir, diqqətini uzun müddət bir şeyə verə bilmir	0 1 2 39. Başlı belədə olan insanlarla yaxınlıq edir
0 1 2 9. Ağlından çıxara bilmədiyi, onu narahat edən düşüncələri var; sarışan fikirlər (simmetriya, mikrob yoluxması, məktəb problemləri, kompyuter kimi) Açıqlayın:.....	0 1 2 40. Olmayan səslər ya da danışqlar eşidir (açıqlayın): .....
0 1 2 10. Yerində sakit oturmur, rahat dura bilmir və çox hərəkətlidir	0 1 2 41. Düşünmədən və ya ani hərəkət edir
0 1 2 11. Valideyn və digər böyüklərdən həddən artıq asılıdır, tək başına qərar verib hərəkət edə bilmir	0 1 2 42. Başqaları ilə bərabər olmaqdan tək qalması üstün tutur
0 1 2 12. Yalnızlıqdan şikayət edir	0 1 2 43. Yalan danışır, aldadır, hiyləgərdir
0 1 2 13. Fikri qarışıq və zehni dumanlı olur	0 1 2 44. Dırnaqlarını yeyir
0 1 2 14. Çox ağlayır	0 1 2 45. Əsəbi və gərgindir
0 1 2 15. Heyvanlara qarşı qəddardır	0 1 2 46. Seyirmələri və tikləri olur (əzələ oynamaları) (açıqlayın): .....
0 1 2 16. Başqalarına qarşı qəddar, zorba və ya kobuddur	0 1 2 47. Gecə kabusları, qarabasmaları olur
0 1 2 17. Xəyal qurur, düşüncələrə dalıb gedir	0 1 2 48. Digər uşaqlar tərəfindən sevilir
0 1 2 18. Özünə qəsdən zərər vermə ya da intihar cəhdi olur	0 1 2 49. Qəbizliyi var
0 1 2 19. Həmişə diqqət cəkməyə çalışır	0 1 2 50. Çox qorxaq və ya təşvişlidir
0 1 2 20. Əşyalarına zərər verir	0 1 2 51. Başlı gicəllənir, gözləri qaralır
0 1 2 21. Ailəsinə ya da başqalarına aid əşyalara zərər verir	0 1 2 52. Həddindən artıq günahkarlıq hiss edir
0 1 2 22. Evdə sözə qulaq asmur	0 1 2 53. Çox yeyir
0 1 2 23. Məktəbdə sözə qulaq asmur	0 1 2 54. Səbəbsiz yerə özünü çox yorğun hiss edir
0 1 2 24. Yaxşı yemir, iştahsızdır	0 1 2 55. Çəkisi artıqdır
0 1 2 25. Başqa uşaqlarla yola getmir	56. Tibbi bir səbəbi olmayan fiziki problemlər:
0 1 2 26. Xətəli davranışına görə təqsirkarlıq hiss etmir, vecinə almır	0 1 2 a. Ağrı və sızıldamalardan şikayət edir (baş və mədə ağrısından əlavə)
0 1 2 27. Asanlıqla qışqırır, paxıllıq edir	
0 1 2 28. Ev, məktəb və digər yerlərdə qaydalara riayət etmir	

EK-Ç: Etik Komisyonu Onay Bildirimi

T.C.
HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
Rektörlük

29. Nisan 2016

Sayı : 35853172/ 433-2681

EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İlgi: 16.08.2016 tarih ve 2017 sayılı yazınız.

Enstitünüz Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Psikolojik Danışma ve Rehberlik Bilim Dalı tezli yüksek lisans programı öğrencilerinden Nermin OSMANLI'nın Prof. Dr. Tuncay ERGENE danışmanlığında hazırladığı "Azerbaycan Kültüründe 6 - 11 Yaş Arası Çocuklarda Duygusal ve Davranışsal Sorunların İncelenmesi" başlıklı tez çalışması, Üniversitemiz Senatosu Etik Komisyonunun 23 Ağustos 2016 tarihinde yapmış olduğu toplantıda incelenmiş olup, etik açıdan uygun bulunmuştur.

Bilgilerinizi ve gereğini rica ederim.

Prof. Dr. Rahime M. NOHUTCU
Rektör a.
Rektör Yardımcısı

EK-D: Etik Beyanı

Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada,

- tez içindeki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- görsel, işitsel ve yazılı bütün bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda ilgili eserlere bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu,
- atıfta bulunduğum eserlerin bütününe kaynak olarak gösterdiğimi,
- kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı,
- bu tezin herhangi bir bölümünü bu üniversitede veya başka bir üniversitede başka bir tez çalışması olarak sunmadığımı

beyan ederim.

24/06/2019

Nermin Osmanlı

EK-E: Yüksek Lisans Tez Çalışması Orijinallik Raporu

24/08/2019

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ

Eğitim Bilimleri Enstitüsü

Psikolojik Danışma ve Rehberlik Ana Bilim Dalı Başkanlığına,

Tez Başlığı : Çocuk ve Gençler İçin Davranış Değerlendirme Ölçeği'nin Azerbaycan Dili'ne Uyarlama Çalışması

Yukarıda başlığı verilen tez çalışmamın tamamı (kapak sayfası, özetler, ana bölümler, kaynakça) aşağıdaki filtreler kullanılarak **Turnitin** adlı intihal programı aracılığı ile kontrol edilmiştir. Kontrol sonucunda aşağıdaki veriler elde edilmiştir:

Rapor Tarihi	Sayfa Sayısı	Karakter Sayısı	Savunma Tarihi	Benzerlik Oranı	Gönderim Numarası
24/08/2019	109	171446	24/06/2019	%9	1162959248

Uygulanan filtreler:

1. Kaynaklar hariç
2. Alıntılar dâhil
3. 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan eder, gereğini saygılarımla arz ederim.

Ad Soyadı: Narmin Osmanlı

Öğrenci No.: N12220769

Ana Bilim Dalı: Eğitim Bilimleri

Programı: Psikolojik Danışma ve Rehberlik

Statüsü: ☒ Y.Lisans ☐ Doktora ☐ Bütünleşik

İmza

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR
Prof. Dr., Tuncay Ergene

EK-F: Thesis Originality Report

24/08/2019

HACETTEPE UNIVERSITY

Graduate School Of Educational Sciences

To The Department Of Psychological Counseling and Guidance

Thesis Title: Adaptation Of Child Behavior Checklist Into Azerbaijani Language

The whole thesis that includes the *title page, introduction, main chapters, conclusions and bibliography section* is checked by using **Turnitin** plagiarism detection software take into the consideration requested filtering options. According to the originality report obtained data are as below.

Time Submitted	Page Count	Character Count	Date of Thesis Defense	Similarity Index	Submission ID
24/08/2019	109	171446	24/06 /2019	%9	1162959248

Filtering options applied:

1. Bibliography excluded
2. Quotes included
3. Match size up to 5 words excluded

I declare that I have carefully read Hacettepe University Graduate School of Educational Sciences Guidelines for Obtaining and Using Thesis Originality Reports; that according to the maximum similarity index values specified in the Guidelines, my thesis does not include any form of plagiarism; that in any future detection of possible infringement of the regulations I accept all legal responsibility; and that all the information I have provided is correct to the best of my knowledge.

I respectfully submit this for approval.

Name Lastname: Narmin Osmanli

Student No.: N12220769

Department: Graduate School Of Educational Sciences

Program: Psychological Counseling and Guidance

Status: ☒ Masters ☐ Ph.D. ☐ Integrated Ph.D.

Signature

ADVISOR APPROVAL

APPROVED
Prof. Dr., Tuncay Ergene

EK-D: Yayınlanma ve Fikrî Mülkiyet Hakları Beyanı

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin/raporumun tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kâğıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinlerin yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan "**Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge**" kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- ☐ Enstitü/ Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihinden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- ☒ Enstitü/Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 3 ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- ☐ Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

24 /06 /2019

Nermin OSMANLI

"Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge"

- (1) Madde 6. 1. Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü Üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.
- (2) Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç; imkânı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.
- (3) Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, tezin yapıldığı kurum tarafından verilir*. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, ilgili kurum ve kuruluşun önerisi ile enstitü veya fakültenin uygun görüşü Üzerine üniversite yönetim kurulu tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.

Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir

* Tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu tarafından karar verilir.

